

**MURAT MENTEŞ'İN RUHİ MÜCERRET ROMANININ
SÖZCÜK ANLAM BİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Esra BAKACAK

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ**

**MURAT MENTEŞ'İN RUHİ MÜCERRET ROMANININ SÖZCÜK
ANLAMBİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Esra BAKACAK

T.C.

Karabük Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ

KARABÜK

Ocak 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI.....	5
ÖNSÖZ.....	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	12
BİRİNCİ BÖLÜM.....	13
1. MURAT MENTEŞ.....	13
1.1. Hayatı	13
1.2. Edebi Kişiliği	13
1.3. Eserleri	15
İKİNCİ BÖLÜM.....	16
2. SEMANTİK YAKLAŞIM.....	16
2.1. İnsan Dili.....	16
2.2. Dil Çalışmaları ve Anlambilim.....	17
2.3. Bir Dizge Olarak Dil ve Alt Dizgeleri	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	21
3. ANLAMBİLİM	21
3.1. Genel Anlambilim	21

3.2. Felsefî Anlambilim	22
3.3. Dilbilimsel Anlambilim	23
Dilbilimsel Anlambilim Modelleri	25
3.3.1. Yapısal Anlambilim	25
3.3.2. Üretici Anlambilim.....	26
3.3.3. Yorumlayıcı Anlambilim	26
3.3.4. İlk Örnekler Anlabilimi.....	26
3.3.5. Metin Anlabilimi	26
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	28
4.SÖZCÜK ANLAMBİLİMİ.....	28
4.1. Dilde Anamlı Birimler	28
4.2. “Gösterge” Kuramı Ve Sonraki Çalışmalar	29
4.3. Kavram Alanı Kuramı.....	31
4.4. Anlam	31
4.4.1. Sözcük ve Anlam	32
4.4.2. Anlam Belirleyicileri Ve Ayırıcıları.....	33
4.4.3. Temel Anlam Ögesi ve Göndergesel (Temel) Anlam	39
4.4.4. Tasarımlar, İmgeler ve Duygu Değeri.....	44
4.4.5. Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar	61
4.4.6. Yan Anlam	67
4.4.7. Benzetme	71
4.4.8. Aktarmalar	79
4.4.8.1. Deyim Aktarması	80
4.4.8.1.1. İnsandan Doğaya Deyim Aktarması.....	80
4.4.8.1.2. Doğadan İnsana Deyim Aktarması.....	83
4.4.8.1.3. Doğadaki Nesnelere Arasında Aktarma	86
4.4.8.1.4. Somutlaştırma	87
4.4.8.1.5. Duyular Arasında Aktarma	90
4.4.8.2. Ad Aktarması	91

4.4.9. Çok Anlamlılık	94
4.4.10. Eşadlılık	98
4.4.11. Bağlam	100
4.4.12. Ters (Zıt) Anlamlılık.....	107
4.4.12.1. İkili Karşıtlıklar:	108
4.4.12.2. Biçimsel İlişkili Karşıtlıklar:	110
4.4.12.3. İlişkisel Karşıtlıklar:	111
4.4.12.4. Dereceli Karşıtlıklar:	112
4.4.12.5. Yön Gösteren Karşıtlıklar:.....	113
4.4.13. Eşanlamlılık	114
4.4.14. Anlam İyileşmesi	120
4.4.15. Anlam Kötüleşmesi	121
4.4.16. Terim	121
4.4.17. Buluşma.....	125
4.4.18. Eksilti	127
4.4.19. Gelişmeli Anlam Bilim Açısından Anlam Olayları	131
4.4.19.1 Anlam Daralması	132
4.4.19.2. Anlam Genişlemesi.....	133
4.4.19.2.1. Mecaz Anlam	135
4.4.19.2.2. Argo	139
4.4.19.2.3. Genelleşme	142
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA	147
ÖZGEÇMİŞ.....	150

TEZ ONAY SAYFASI

Esra BAKACAK tarafından hazırlanan “MURAT MENTEŞ’İN RUHİ MEÜCERRET ROMANININ SÖZCÜK ANLAMBİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ .....

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 21.01.2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ (KBÜ) .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ (KBÜ) .....

Üye : Doç. Dr. Sedat BALYEMEZ (BÜ) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Esra BAKACAK

İmza :

ÖNSÖZ

Dil insanoğlunun etkileşimde bulunabilmesi için gerekli en önemli husustur. Çünkü insanlar bu güne kadar dil aracılığıyla yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu sebeple insanların asırlardır kendini ifade ettiği ve bugünlere gelmesini sağladığı dil üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. Daha sonra üzerinde araştırma yapılan dil, dilbilim alanını ortaya çıkarmıştır ve bu alan alt kollara ayrılmıştır. Bu kollardan biri de anlambilim olmuştur. Anlambilim, cümle içerisinde kullanılan kelimelerin anlamlarının farklılaşmasını konu edinen alandır.

İncelenen Ruhi Mücerret adlı eser, 2013 yılında Murat Menteş tarafından yazılmıştır. Eser, 318 sayfadır. Çalışmada eserin 2018 yılında yayımlanan 17. baskısı kullanılmıştır.

Çalışma dört aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada yazar hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci aşamada dil ve dil ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Üçüncü aşamada ise anlambilim ve anlambilimin modelleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise anlambilimin kavramlarına yer verilmiş ve anlambilim romandan örneklerle açıklanmıştır. Verilen örneklerin bazıları kendi içerisinde alt başlıklara ayrılıp detaylı şekilde örneklendirmesi yapılmıştır (deyim aktarması, duygu değeri, zıt anlamlılık vb).

Tezin ilerlemesinde bana yardımcı olan, hatalarımı düzelten ve bilgileriyle bana destek olan saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKCÜ'ye teşekkür ederim.

Ayrıca tez çalışmam boyunca bana inanan, her zaman yanımda olan ve maddi manevi desteklerini benden eksik etmeyen babam Osman AVCI'ya, annem Gönül AVCI'ya ve eşim İsmail BAKACAK'a şükranlarımı sunarım.

ÖZ

Bu tezde Murat Mentеш'in "Ruhi Mücerret" romanının sözcük anlambilimsel açıdan incelenmesi amaçlanmıştır. Sözcük anlambilimsel açıdan değerlendirilen romanda dilin işlevinin ne kadar geniş olduğu açıktır. Öncelikle yazarımız Murat Mentеш'in hayatından kısaca bahsedilmiş, ele alınan romanı üzerinden anlambilim incelemesi gerçekleştirilmiştir. Anlambilim ile dilbilim arasındaki ilişkiden mütevellit dil nedir? Bu soruyu sorduktan sonra dilbilimden kısaca bahsedip, dilbilimin önemli alt dallarından olan anlabilime yer verilmiştir. Çözümlemede dilbilim ve anlambilim yöntem ve araçlarından bazıları kullanılmıştır. Çalışmada ayrıntıya çok fazla girilmeyip özet halinde bahsedilmiştir. Sözcüğün anlamsal değeri kısmında ele alınan başlıklar kısaca açıklanıp anlaşılması daha kolay olması amacıyla ele alınan Ruhi Mücerret' ten örnekler verilmiştir. Örneklerle desteklenen bu çalışmada anlambilimin bir romanda nasıl değişiklikler yapabildiği görülecektir.

Anahtar Sözcükler: dil, dilbilim, sözcük anlabilimi, Murat Mentеш, Ruhi Mücerret

ABSTRACT

In this thesis, it is aimed to examine Murat Menteş 'novel "Ruhi Mücerret" in terms of lexical semantics. It is clear how wide the function of the language is in the novel, which is evaluated in terms of lexical semantics. First of all, the life of our writer Murat Menteş was briefly mentioned, and a semantic analysis was carried out on the novel discussed. What is a language based on the relationship between semantics and linguistics? After asking this question, we briefly talked about linguistics and included semantics, one of the important sub-branches of linguistics. Some of the linguistics and semantics methods and tools are used in the analysis. In the study, it was mentioned in summary, not much detail. In order to explain briefly the titles discussed in the semantic value part of the word and make it easier to understand, examples are given from Ruhi Mücerret. In this study supported with examples, it will be seen how semantics can make changes in a novel.

Key words: language, linguistics, word semantics, Murat Menteş, Ruhi Mücerret

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Murat Menteş'in "Ruhi Mücerret" Romanının Sözcük Anlambilimi Açısından İncelenmesi
Tezin Yazarı	Esra BAKACAK
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	Ocak 2021
Tezin Alanı	Yeni Türk Dili
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	152
Anahtar Kelimeler	dil, dilbilim, sözcük anlambilimi, Murat Menteş, Ruhi Mücerret

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	An Examination of Murat Menteş's "Ruhi Mücerret" Novel in Terms of Lexical Semantics
Author of the Thesis	Esra BAKACAK
Advisor of the Thesis	Dr. Lect. Member Nimet KARA KÜTÜKÇÜ
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	January 2021
Field of the Thesis	New Turkish Language
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	152
Keywords	language, linguistics, word semantics, Murat Menteş, Ruhi Mücerret

KISALTMALAR

- Ar** : Arapça
Agp : Adı Geçen Program
Age : Adı Geçen Eser
Agm : Adı Geçen Metin
Bkz : Bakınız
Fr : Fransızca
Far : Farsça
İ.Ö : İslamiyet Öncesi
İng : İngilizce
s : Sayfa Sayısı
Yun : Yunanca
Vb : Ve benzeri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu Murat MenteeŐ'in Ruhi Mucerret adlı romanının anlambilim aııdan incelenmesidir. Romanın cözümlemedesinde anlambilimin yöntem ve araçları kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı Ruhi Mucerret romanının anlambilim aıısından incelemek ve anlabilimsel unsurları tespit etmektir. Araştırmanın önemi tespit edilen anlabilimsel unsurları değerlendirmek ve anlabilime katkı sağlamaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın büyük bir kısmı Doğan Aksan'ın Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlabilimi adlı kitabından hareketle yapılmış, bu eserdeki sözcük ve anlam konusunda alt başlıklar ele alınmıştır. Ruhi Mucerret romanı bu başlıklara göre incelenmiŐtir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

AraŐtırmada Murat MenteeŐ'in yazmıŐ olduğu Ruhi Mucerret adlı roman April Yayınları'nın Kasım 2018'de 17. baskı olarak cıkartmıŐ olduğu baskısından temin edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MURAT MENTEŞ

1.1. Hayatı

Murat Menteş, günümüz yazarlarından ve yazar hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Menteş hakkında yazılmış tezler, makaleler de kısıtlıdır. Elde edilen bilgilerden yazarın da hayatı hakkında çok fazla bilgi vermek istemediği anlaşılmaktadır. Yazar hakkındaki bilgilere yazdığı eserlerin giriş kısmından ulaşılmıştır. Menteş ile yapılan röportajda “kişisel konulara girmek istemiyorum. Hepimiz bu hayatın içinde, bu sokaklardan, caddelerden geliyoruz işte” (Saltan, 2017, s. 14) şeklinde kısa bir cevap verir.

İlk şiir kitabı *Kuzgunun Gölgesi* 1999 yılında *Yedi İklim* tarafından basılır. Bu eser Menteş’in 17-21 yaşlarında yazılmış şiirlerinden oluşur. Deneme kitabı *Kaosa Mütevazı Bir Katkı* 2001 yılında basılır. Bu deneme kitabında medya üzerine yazılar yer alır. *Aynalı Barikatlar* 2003’te yayımlanır. Yazar bu kitabında terörden bahseder. İlk romanı olan *Dublörün dilemması* 2005’te iletişim yayınlarından çıkar. *Korkma Ben Varım* romanını 2009’da çıkarır. 2010 yılında son şiir kitabı olan *Garanti Karantina*’yı, son romanı olan *Ruhi Mücerret*’i 2013 yılında çıkarır (Saltan, 2017, s. 15).

Yazar hakkında söylenecek çok şey olsa da tezin amacı Menteş’in ele alınan eseri üzerinde anlambilimi incelemek olduğundan hayatı hakkında bu kadar bilgi vermekle yetinilmiştir.

1.2. Edebi Kişiliği

“Menteş’in 2009’da yayımlanan *Korkma Ben Varım* adlı romanı, Türkiye yazarlar Birliği tarafından roman dalında ödül alır” (Saltan, 2017, s. 16).

Aydın Saltan araştırmasında Menteş’in edebi kişiliğini hakkında Nihat Genç’in şu sözlerine yer vermiştir.

Nihat Genç, Menteş’ in yayımlanan ilk romanı *Dublörün Dilemması* kitabının arka kapağında yer alan yazısında “okumacı, tartışmacı, kavgacı, yani kışkırtıcı bir yazar arkadaşım. Onunla çekişirken çiçek açarsınız. Yazarlık macerasının bende merakla izliyorum. Peşinen söyleyeyim, fiktif, tümden hayal ürünü metinler sevmem, fakat Murat Menteş’in birbiri peşi sıra kurduğu cümlelerin gücü, benim kendimce şikayetimi kuruntuya dönüştürdü. Ben, Murat’ın yaşındayken kelimelerle boğuşuyordum; Murat aksine, kelimeleri kırbaçlayıp cümleler içinde düzene sokuyor ve bunu pek mahirce başarıyor” der (Saltan, 2017, s. 16-17).

Kaan Murat Yanık'ın sunduğu *Edebiyat Kokusu* adlı programda ve daha önce ve sonrasında verdiği röportajlar da; romanı naylon kader, sentetik kader olarak tanımlar ve insanın roman sayesinde kendi hayatıyla ilgili bir yorum yapabileceğini söyler (Saltan, 2017, s. 18).

Mikail Bakhtin'in, görüşleri çerçevesinde Menteş, romanı bir türler toplamı olarak görür. Bu, ona göre romanın Avrupalı bir şey olmadığını en büyük göstergelerindedir. Zira bu türlerin hepsi Avrupa kaynaklı değildir.

“Onun dışında roman zaten başlı başına bir tür müdür? Onu doğru anlamak lazım çünkü diyelim ki manzum tiyatro veya şiir veya kısa öykü ya da hikâye bunların hepsi birer tür fakat Mikail Bakhtin, romanın bütün türlerin toplamı olduğunu söyler, dolayısıyla romanı Avrupalıların icadı gibi görmek hiçbir bakımdan bana uygun görünmüyor. Eğer Avrupa icadı olsaydı roman çok Avrupalı bir şey olması lazımdı ama hiç Avrupalı bir şey değil”(agp). Bütün türleri bir arada sunmak romana postmodern anlamda çok seslilik katar (Saltan, 2017, s. 19).

Batı kültüründen çok kendini doğu kültürüne yakın gören Menteş, doğunun kendine has kendine özgü hikâyelerini anlatması gerektiğini düşünür: Murat Menteş ile yapılan röportaj da Kaan Murat Yanık'ın sunduğu *Edebiyat Kokusu* adlı programdan edinilen bilgilere göre Menteş'in söylemi şu şekildedir. “Romanı batılıları terk etmeyerek; gerek okuyucu olarak, gerek sanatçı, edebiyatçılar olarak bu alana dikkat kesilerek mesafe alabileceğimizi düşünüyorum ve kendimi de İngilizlerden, Fransızlardan, Almanlardan ziyade İranlılara ve Doğu'daki diğer Türk Topluluklarına ve Çinlilere hatta Hintlilere yakın görüyorum. Doğunun kendi hikâyelerini anlatması gerektiğini düşünüyorum”(agp) şeklindedir. “Bütün romanlarında aşka yer veren yazarın romanlarındaki aşklar günlük hayatta karşılaşılabileceğimiz aşklardan öte daha çok imkânsız aşkı barındırır. Bu imkânsız aşk ona göre bir karmaşa yaratarak, olay halkalarının oluşmasını ve romanda bir karmaşa yaratarak romanın akmasına vesile olur” (agp). Popüler kültürün neresinde olduğuna dair yazar, şunları söylemektedir: “Bazı şeyleri doğru anlatmamız lazım bir şeyin ilgi görmesi onun ille de herkes ilgi göstereceği diye yapıldığı anlamına gelmez. Herkes ilgi göstereceği herkesin hoşuna gitsin maksadıyla üretilen eserlere hiç diyoruz” (agp). “Menteş, kendini yazıya adar, eserlerini meydana getirirken bütün zihin gücünü ve enerjisini yazdığı yapıta verir. Gönül enerjisini de kullanan yazar her zaman yapabileceğinin en iyisini yapmaya çalışır” (Saltan, 2017, s. 21).

1.3. Eserleri

Romanları

Dublörün Dilemması

İletişim Yayınları, İstanbul 2005, 1. Baskı; İletişim Yayınları, İstanbul 2015, 25. Baskı.

Korkma Ben Varım

İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 1. Baskı; İletişim Yayınları, İstanbul 2015, 14. Baskı.

Ruhi Mücerret

April Yayınları, İstanbul 2013, 1.Baskı; April Yayıncılık, İstanbul 2015, 10. Baskı

Şiir Kitapları

Kuzgunun Gölgesi

Yedi iklim, İstanbul 1997, 1.Baskı

Garanti Karantina

Sel Yayıncılık, İstanbul 2010, 1.Baskı; Sel Yayıncılık, İstanbul 2015, 8.Baskı

Denemeler

Kaosa Mütevazı Bir Katkı

Şule Yayınları, İstanbul 2001, 1. Baskı

Aynalı Barikatlar

Şule Yayınları, İstanbul 2003, 1. Baskı

İKİNCİ BÖLÜM

2. SEMANTİK YAKLAŞIM

2.1. İnsan Dili

Bu başlık semantik yaklaşımın inceleme konusudur. İnsanın diğer canlılardan ayrılan en önemli özelliği konuşabiliyor olmasıdır. Birbirleriyle konuşarak anlaşabilen insanlar için en önemli iletişim aracı dildir. Dilin olmaması durumunda yazı diye bir şey olmayacak insanların iletişimi güçleşmiş olacaktır. İnsanlar iletişimi bağırsımlar, el ve mimik hareketleriyle ifade etmeye çalışacaktır. Geçmişten habersiz geleceğe tecrübesiz bir halde ilerlenecektir. Dilin olmaması insanlık için önemli olan tarih, edebiyat ve kültürden yoksun bir millet olacaktır. Dil bilim, fen, astronot gibi için de dil önem arz etmektedir (Aksan, 2006, s. 13).

Aksan dil'i "Dil, sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzendir; düşünme ve düşünöleni aktarma dizgesidir" (Aksan, 2006, 13 s) şeklinde tanımlamıştır. Tıpkı beynin yapısı gibi bugün bile birçok özellikleri aydınlatılmamış olan bu dizge, kanımıza göre birbiriyle iç içe ve çok sıkı ilişkiler içinde işleyen beş ayrı düzenden, alt dizgeden oluşur:

- 1.Ses düzeni
- 2.Bürün (prozodi) düzeni,
- 3.Biçim (yapı) düzeni,
- 4.Sözdizimi düzeni,
- 5.Anlam yapıları, özellikleri düzeni (Aksan, 2006, s. 13).

Dil ile ilgili başka bir tanım Özkan'dan verilmiştir. Özkan dili iletişim aracı olarak tanımlar ve insanların bir arada yaşayabilmeleri için gerekli olduğunu ifade etmiştir.

İnsanlar duygu, düşünce ve bilgileri başkalarına çeşitli yollarla aktarırlar; bu aktarma ve anlamlandırma sürecine iletişim adı verilir. Bir insanın öteki insanlarla, tabiatla, evrenle ilişki içinde olması, onun hayatının anlamlı olmasını sağlar. İnsanın dünyada var olduğunu hissetmesi ancak iç ve dış dünya ile anlamlı ilişkiler içinde olması ile mümkündür. İletişim insanların bir arada yaşayabilmelerinin en önemli gereklerinden biridir. İnsanlar bir arada buldukları her

durumda birbirleriyle anlaşabilmek için bir sistem oluşturmuşlardır. İnsan haberleşmesi, en gelişmiş iletişim düzeni olan dil üzerine kurulmuştur (Özkan 2015-16, s. 5/25).

Dünyada elli kadar değişik sesin içinden dil kendine özgü bir dizge oluşturur. Bu oluşturulan seslerden binlerce farklı sözcük türetilmektedir. Dildeki belli sayıda olan ekler, *büküm(inflexion)* ve sözdizimi kurallarıyla birçok yeni yapılar elde edilmektedir. Bu oluşum dilin *yaratıcılık (creativity)* adıyla anılan en önemli özelliklerindendir (Aksan, 2006, s. 14).

Dilin bir başka önemli özelliği de elma, gül, aslan, çekiç, süt, kaşık... gibi somut kavramların yanında yalnız dille var olan soyut kavramların oluşumunu ve aktarılabilmesini sağlamasıdır. Somut kavramlar zihnimize belli bir görüntü, bir tasarım oluştururlar ve dildeki karşılıkları olan göstergeler (sözcükler) yardımıyla bir başkasına ya da yazıya aktarılabilir. Bunlarla birlikte *gerçek, acıma, beğeni, dilek, yargı, pişmanlık...* gibi pek çok soyut kavram ancak dille vardır; varlıklarını dile borçludur. Zihinde belli bir tasarım, bir görüntü oluşturmadıkları halde dil aracıyla başkalarına aktarılabilir (Aksan, 2006, 15 s).

“Dil, sadece düşünceyi aktaran, ileten bir dizge değil, aynı zamanda onu oluşturan, biçimlendiren bir dizgedir” (Aksan, 2006, s. 15).

Dil ile ilgili Özkan ise “Dil insanın ihtiyaçlarına göre kurduğu ve geliştirdiği toplumsal bir kurumdur. O nedenle toplumdan ayrı düşünülemez. Dil ve toplum, birlikte, birbirlerini etkileyerek doğmuşlardır. Biri olmadan öteki düşünülemez” şeklinde tanım yapmıştır (Özkan, 2016, s. 66).

2.2. Dil Çalışmaları ve Anlambilim

İnsanlar doğduklarında hazır olarak buldukları dil’i hep merak etmişlerdir. Dil üzerine birçok araştırma yapılmış, farklı görüşler ortaya konulmuştur. Dil ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmına aşağıda yer verilmiştir. Din ve dil arasındaki ilişki dinlerin dilini de araştırmaya itmiştir. Her toplum için din önemli faktördür, din ile ilgili eserlerin okunma isteği o dili öğrenmeye sevk etmiştir. Örnek olarak Türkiye’de yaşayanların dinleri İslam, İslam dinini tam anlamıyla öğrenilmesi için Kuran’ı Kerim’in dili olan Arapçaya karşı bir araştırma öğrenme isteği oluşmuştur.

Edinilen bilgilere göre dil çalışmalarının temeli Eski Hint ve Eski Yunan’a dayanmaktadır. Dil üzerinde yapılan inceleme ve araştırmaların temelinde itici güç olan din vardır. Eski Hint’te kutsal bilgi derlemeleri Vedaların doğru okunup

değerlendirilmesi ve zamanla aşınmaya uğramaması için Vedalar üzerine dil çalışmaları yapılmıştır (İtil, 1963, s. 1-21).

Eski Hint ve Eski Yunanda olduğu gibi dünya üzerinde yapılan dil çalışmalarında toplumların dillerinin yanı sıra dinlerinin dillerini öğrenme ve incelenmesi önemli bir güç olmuştur. Örnek olarak (Hindistan’da Sanskrit, Avrupa’da Latince, Doğu dünyasında Arapça) verilebilir. İ.Ö. III.-II. Yüzyıllarda Yunanlılar tarafından kurulan İskenderiye Okulunda Yunan metinleri üzerine araştırmalar yapılmıştır. Bu okulda yetişen Dionysios Thrax, geleneksel dilbilgisi kitaplarının ilk örneği olan bir Grek dilbilgisi yazmıştır” (Aksan, 2006, s. 17).

Anlambilimin temeli 19. yüzyılda atılmıştır. Alman dilcisi K.Reisig anlama ilişkin sorun ve konulara *Semasiologie* adını vermiştir. Anlambilimle ilgili ilk çalışmalardan sayılan eserini 1826-27 yıllarında “Latin Dilbilimi Üzerine Dersler” hazırlar. K.Reisig’in anlambilim ile ilgili oluşturduğu temellerin üzerinden yetmiş yıl sonra Fransa’da M.Breal tarafından sağlamlaştırarak Fr. *Semantique* terimini ortaya atmıştır. Breal’e kadar olan sürede anlambilim art zamanlı yöntemle ele alınıp anlam değişimleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra Breal anlam konusuna genişleterek biçimle ilgisi, anlamların oluşumu, sözdizimiyle olan bağlantısı, eş anlamlılık, anlam değişimleri gibi sorunlara “Essai de semantique” adlı kitabında (1897) yer vermiştir (Aksan, 2006, s. 18).

Anlambilimin temeli 19. Yüzyılın başı 20. Yüzyılın sonu olarak kabul edilse de Kocaman aslında anlambilimin temelini çok eskilere dayandığını ve anlama duyulan ilginin dile duyulan ilgi ile özdeş olabileceğini savunmaktadır (Kocaman, 1980, s. 80) .

Özkan anlam bilimi ikiye ayırır; eş zamanlı ve art zamanlı anlambilim olarak. Eşzamanlı anlambilim dilin tarihsel gelişimine girmeden dilin öğeleri arasında ilişkiyi inceler. Dilin kelimeleri anlamları, kavram alanları, eş anlamlılık, eş adlılık, çok anlamlılık, zıt anlamlılık, vb. açılardan ele alınıp incelenir. Art zamanlı anlam bilim de dilin anlam olaylarını, tarihsel gelişimini ve değişimini içermektedir. Anlam değişimleri ne şekilde oluşmuş, ne biçimde olduğunu araştırır (Özkan, 2015-16, s. 5/25).

Anlambilim üzerine yapılan çalışmalardan birisi anlam sorunudur. Eski Yunan’da anlam sorunu denilince akla gelen ilk eser Platon’un Kratylos diyalogudur. Anlambilim konusu olan nesne ile onun dildeki karşılı konusunu ele alır. Yunanlıların

dillerinin doğuştan doğal mı yoksa insanlar tarafından konma, yapma mı olduğu uzun yıllar tartışılmıştır (Akşehirli, 2004, s. 3).

“Bugün anlambilim konusu içerisine giren ve değişik konulara el atan Batıda *retorik*, Doğu’da *İlmü’l belaga* olarak bilinen, iyi ve etkileyici konuşmayı sağlayan bilgiler bütünü olarak bilinir. Ortaçağa gelindiğinde dilbilgisi konusuyla beraber sözlükçülük alanında da gelişmeler olduğu görülmüş, yeniçağa doğru ise dilbilimin problemleri üzerinde kimi dilcilerin hatta şairlerin de durduğuna tanık olunmuştur. Örneğin ünlü İtalyan şairi Dante’nin *De vulgari eloquentia* adlı yapıtı bu bakımdan ilgi çekicidir” (Aksan, 2006, s. 17).

Bugün anlambilim çalışmaları birçok araştırmacı tarafından dilbilim açısından ele alınmakta, *dilbilimsel anlambilim* olarak yürütülmektedir. Kimi bilim çevreleri ise onu mantık çalışmalarıyla örtüştürerek *mantıksal anlambilim* üzerinde durmakta, dilin mantıksal kuruluşu üzerinde yapıt yayımlayan Carnap ve aynı çerçevede bir dilbilgisi modeli ortaya koyan Montague gibi düşünürlerin doğrultusunda etkinlik göstermeyi sürdürmektedirler (Lappin, 1996). Genel anlambilim’in kuruluşu 1930’lara kadar uzanmakta ve dil-insan ilişkilerini, insanın dil karşısındaki durumunu ele almakta bu alanında çalışanlar da vardır (Aksan, 2006, s. 18).

Dünyadaki tüm çalışmalara bakıldığında dilbilimsel anlambilimin başlıca iki alt alanı olduğu görülür:

1.Sözcük anlambilimi,

2.Tümce anlambilimi,

Sözcük anlambilimini ruhbilim ve kinetik açıdan inceleyen araştırmacılar da vardır (Örneğin Picoche,1986). Araştırmaların eşzamanlı ya da artzamanlı yöntemle yürütülmesi, zaman içindeki gelişmelerin ele alınıp alınmaması bakımından, Aksan’ın 1971’de yayımlanan kitabında olduğu gibi, 1.Durgun anlambilim, 2.Gelişmeli (tarihsel) anlambilim ayrımına gidilebilir (Aksan, 2006, s. 20).

2.3. Bir Dizge Olarak Dil ve Alt Dizgeleri

Dilbilimin alt dalı olan bu başlık için Aksan şu şekilde bilgi vermiştir. XX. yüzyılın başlarından beri, özellikle Saussure’le dilbilime egemen olan ve çeşitli akımların temellerini oluşturan bir ilke, dilin bir dizge (sistem) olduğudur. Geleneksel dilbilgisinin ve dilbilimin doğrudan doğruya sözcüklere ağırlık veren, onları ön planda bulunduran tutumuna karşı çıkan Saussure, gösterge kuramıyla dilin bir sözcükler, terimler listesi değil, birbiriyle sıkı ilişkiler içinde işleyen bir göstergeler bütünü olduğunu ileri sürmüştü ve kanıtlamıştır (Aksan, 2006, s. 20).

Aksan, dilin bir dizge olduğunu, ancak bu dizgenin beş ayrı alt dizgeden, düzenden oluşan bir bütün sayılması gerektiğini belirtir (Aksan, 2006, s. 22). Bu dizgelere kısaca yer verelim:

1.*Ses düzeni, ses alt dizgesi:* Her dilin kendine özgü seslerden oluşan bir dizgesi vardır. Yani her dil kendine göre düzen içerisinde yer almaktadır. Mesela, Türkçede 8 tane berrak ağız ünlüleri vardır. Türkçe, Bu ünlü ve ünsüzlerin bir araya gelmesiyle oluşan bir dildir. Ünlü ve ünsüz uyumlarının yanında, sadece bu dile ait olan birtakım özellikler de vardır; örneğin bu dilin sözcüklerinin son seslerinden ancak kimi ünsüzler bir arada bulunabilir (nç, rt, rk, gibi; sevinç, inanç, kurt, Türk, sirk); önseste birden çok ünlü bir araya gelmez.

2.*Bürün (prosody) dizgesi:* Ses düzeninin yanı sıra, birden çok birimi etkileyen vurgu, ton, uzunluk, kavşak ezgi gibi, anlamı değiştiren özelliklerden oluşan ve görsel sesbilimin inceleme alanına giren dizge. Burada vurgu için bir örnek verecek olursak: Türkçede *yazma* sözcüğü, ilk hecesi vurgulu olarak YAZma biçiminde söylenirse yazmak eylemi buyrum kipinin olumsuzunu gösterirken ikinci hecesi vurgulu olarak (yazMA), yazmak işini, ayrıca, üzeri desenli bezi (başörtüsü) ve elle yazılmış kitabı anlatır. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi yazımı aynı olan kelimelere vurgu yaparak aslında farklı bir şeyden bahsediyor olabiliriz burada söyleyiş önemlidir.

3.*Yapı (biçim) dizgesi:* Bir dilin kök ve eklerinin oluşum, kullanılış ve birleşmelerini gösteren, çoğul yapma, çekim, büküm, türetme gibi olaylardaki eğilimlerini ortaya koyan dizge. Bağlantılı bir dil olan Türkçenin bu açıdan en önemli özelliği, bu olayların tümünün yalnızca soneklerle gerçekleşmesi ve sözcük bileşimlerine olanak tanınmasıdır.

4.*Sözdizimi dizgesi:* Bir dilde tümcelerin, çeşitli sözcük bileşimlerinin, tamlamaların kuruluş eğilimlerini bir araya getiren, tümce öğelerinin (özne, nesne, yüklem) sıralanma biçimini belirleyen düzen. Bir ÖNY (özne, nesne, yüklem) sahip olan Türkçenin bu bakımdan en önemli özelliklerinden biri, bağlaçlar ve ilgi adları yerine ortaç ve ulaçlarla yan tümcelerin temel tümceye bağlanmasıdır.

5.*Anlam, anlam yapıları dizgesi:* Bir dildeki adlandırma, kavramlaştırma yollarını, düşünülenlerin sözcük ve tümceye dönüştürülmesini belirleyen anlam yapıları düzeni (Aksan, 2006, s. 23).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANLAMBİLİM

Anlambilim, genel anlambilim, felsefi anlambilim ve dilbilimsel anlambilim olmak üzere üç ayrı kola ayrılmıştır. Dilbilimsel anlambilimin kendi içindeki modelleri ile bu üç başlığı karıştırmamak gerekir. İlk kez dilbilim alanında kullanılan semantics terimi daha sonra felsefeciler ve mantıkçılar da anlam konusuna ilgi göstermiş çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Felsefi anlambilim ve genel anlambilim bu doğrultuda gelişmiştir. Coseriu ve Geckeler anlambilimi üçe ayırırken, felsefi anlambilim yerine ‘mantıksal anlambilim’ terimini kullanmış; disiplinler arası oluşan anlambilim gelenekleri olarak da felsefi anlambilim, atropolojik anlambilim ve psikolojik anlambilimi saymıştır. J.Peregrin semantics teriminin ilk anlamı olduğunu belirtir: Dil alanına ait yani dil içindeki anlam olgusunu inceleyen anlambilim ve dil-dünya ilişkileri üzerine kurulu anlambilim. Bunlardan birincisinin dilbilimsel anlambilim, ikincisinin de felsefi anlambilim olduğu söylenebilir (Akşehirli, 2004, s. 5).

Özkan bir makalesinde anlam bilim için “Dillerin anlam evrenini inceleyen bilime anlam bilimi denir. Bir dildeki anlamla ilgili her şey anlam biliminin inceleme alanına girer. Anlam biliminin araştırmaları kelimelerin anlamları üzerine yöneliktir” (Özkan, 2015-2016, s. 5/25) şeklinde ifade etmiştir.

Anlam dilin temel ögesidir. Belli bir toplumsal çevre içinde yer alan insanlar, birbirleriyle karşılıklı ilişki içinde bulunurlar. Toplumsal hayatın temelini bu karşılıklı ilişkiler oluşturur. İnsanlar ürettikleri bilgileri birbirlerine ileterek onu çoğaltır ve anlamlandırır. Yani insanların birbirleriyle iletişim kurmalarının amacı, bir anlam iletmek, bir anlam aktarmaktır. Bu bakımdan da dil, düşünceleri aktarmaya yarayan bir araç olarak değerlendirilmiştir (Özkan, 2015-2016, s. 5/25).

3.1. Genel Anlambilim

Genel anlambilimin bir alt dalıdır. Polonyalı bilim adamı A. Korzybski’nin 1933 yılında yayınladığı *Science and Sanity* adlı eseriyle doğmuştur. Genel anlambilim terimi iletişim aracı olan dili, sosyoloji ve mantık açısından inceleyen bir daldır. Genel anlambilimin kurucusu sayılan Korzybski eserinde genel anlambilim terimini nasıl geliştirdiğini şu cümleleriyle anlatır:

“Genel anlambilim çalışmasında *semantics* terimini korumak istiyoruz; çünkü onun uluslar arası bir karakteri ve genel bir uygulanabilirliği vardır. Kelimeler ve gerçekler arasındaki ilişki ile ilgili

olduğumuzdan, genel bir değer teorisi, genel bir gerçeklerin, ilişkilerin, duyguların değerlendirilmesi teorisine işaret etmek için *Genel Anlambilim* terimi geliştirdim” (Akşehirli, 2004, s. 7) demektedir.

Genel anlambilimle ilgili önemli eserler arasında şunlar gösterilebilir: “CK. Ogden ve IA. Richards’ın ‘The Meaning of Meaning (1923), SI. Hayakawa’nın ‘Language in Thought and Action’(1939), Susanne K. Langer’ın ‘Philosophy in a New Key’ (1948), Catherine Minteer’in ‘Words and What They Do to You’ ” (1952) (Akşehirli, 2004, s. 8) ve birçok eserlerden söz edilebilir.

3.2. Felsefi Anlambilim

Anlambilimin diğer bir alt başlığı Felsefi anlambilimdir. Felsefi anlambilim için Akşehirli “Dilbilimsel konulara giderek artan ilgi, 20. yüzyıldaki entelektüel çalışmaların en belirleyici özelliklerinden biridir. W.M Urban dile karşı olan bu ilginin, tarihte insan kültürünün eleştirel bir noktaya vardığı her zaman görülen normal bir şey olduğunu teşhis etmiştir” (Akşehirli, 2004, s. 8) ifadesinde bulunmuştur.

Urban, felsefi anlambilimi 4 dönemde incelemiştir, bunları şu şekilde belirtmiştir:

1.Yunan Sofistleri Dönemi

2.Ortaçağ skolastik düşüncesinin ikinci dönemi

3.18. yüzyıl epistemolojisi

4.19. yüzyılın idealist akımı

Mantıksal pozitivizmin dalı olan felsefi anlambilim bu anlamda ilk defa 1922’de Polonyalı mantıkçı Chwistek tarafından kullanılmıştır. 1935 yılında Paris’te gerçekleştirilen Felsefe Kongresinde onun görüşleri sunulmuştur. Viyana okulunun katkıları ve bazı davranışçı (*behaviourist*) görüşlerin katılımıyla zenginleşen bu yeni bilim Charles Morris tarafından, işaret bilimi (*semiotics*) veya genel işaret teorisinin daha geniş çerçevesi içinde tamamlanmıştır. Görüşlerini Carnap’ın da onayladığı bu bilim adamına göre işaret bilimi üç dala ayrılıyordu:

1. Anlambilim, işaretlerle nesnelere arasındaki ilişkileri inceler.

2. Pragmatik, işaretlerle onları kullananlar arasındaki ilişkilerle ilgilenir.

3. Sentaks, işaretlerin kendi aralarındaki şekli ilişkileri inceler (Akşehirli, 2004, s. 8).

İşaret biliminin dışında ‘dil felsefesi’ olarak adlandırılan felsefe disiplini de felsefi anlambilimi ile yakından ilişkilidir. Hatta pratikte bu ikisi arasında çok net bir ayrım yoktur. Felsefe sorunlarının bir dil içinde ifade edilmek zorunda olması ve sonunda dilin kendisi ile ilgili soruşturmalar hâline dönüşmesi bir bakıma dil felsefesinin temelini oluşturur. Ayrıca 20. yüzyıl filozoflarının dile karşı ortak bir eğilimi ve giderek artan bir ilgileri olmuştur. R. Rorty bunu “dilsel dönüş” (*the linguistic turn*) olarak adlandırılır. Yirminci yüzyılda dil felsefesinden yararlanan başlıca akımlar arasında fenomenoloji, hermenotik, iletişim etiği ve analitik felsefe ilk göze çarpanlardır (Altınörs, 2003, s. 111) .

“Frege ve Russell’in çabalarıyla doğan analitik felsefe, iki filozof 20. yüzyıl başlarında aritmetiğin temeli üzerine çalışmaktaydılar. Bu sırada bazı matematiksel kavramların doğurduğu mantıksal ve felsefi güçlükleri çözmek için bir dizi dil felsefesi araştırmasına girmişlerdir. Çıkış noktalarındaki bu özellik, yirminci yüzyılın ilk yarısında dil felsefesi anlayışlarının tümünü karakterize etmiştir. 1950’li yıllara gelinceye kadar filozofların çoğunun anlam sorununa “doğruluk” kavramı çerçevesinde çözüm aradıkları görülmektedir” (Akşehirli, 2004, s. 8).

20. yüzyıldaki dil felsefesinin ya da felsefi anlambilimin merkezî tartışma konuları ise özellikle Viyana Çevresi (Carnap, Reichenbach, Natkin, “Wittgenstein, Russell, Ayer) tarafından öne sürülen doğrulama ilkesi, Wittgenstein’in “resim tasarım teorisi ve dil oyunları” adıyla bilinen yaklaşımıdır. Bunlar dildeki ifadelerin anlamını, dile getirdikleri olgu, nesne ya da kavramla açıklayan kuramlardır (Altınörs, 2003, s. 123).

Analitik felsefe 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Analitik felsefedeki ikinci gelenek, mantıkçı pozitivistlerin doğrulama ilkelerine karşı çıkarak olgusal bildirimler dışındaki dilsel ifadeleri de içine alacak anlam görüşü geliştirmeyi denemektedir. Gündelik dilin felsefesi (*ordinary language philosophy*) adı verilen bu akımın başlıca temsilcileri arasında Auistin, Searle ve Strawson sayılabilir (Altınörs, 2003, s. 113).

3.3. Dilbilimsel Anlambilim

Anlambilimin üçüncü alt başlığıdır. Dilbilimsel anlambilim, dilbilimin diğer dallarına göre daha yenidir. Anlam araştırmaları yirminci yüzyıla gelinceye kadar diğer araştırma yöntemlerinde olduğu gibi art zamanlı yöntemle yürütülmüştür. Temelde anlam değişmesini konu alan art zamanlı yöntem iki daldan oluşur bunlar ise

kavrambilim (*semasiology*), bir kelimenin zaman içinde kazandığı anlamları, adbilim (*onomasiology*) ise bir kavrama verilen çeşitli isimleri inceler. Bu iki dal ‘geleneksel anlambilim’ olarak adlandırılmaktadır. Saussure’ün dilbilim anlayışında yaptığı değişiklikler anlam incelemelerine de yeni bir yön vermiştir. Geleneksel çalışmaların, yeni işaret (*sign*) teorisinden faydalanmasının yanında, eşzamanlı olarak bir dil içindeki anlam olgusu, anlamın doğası inceleme konusu olmuştur. Dilbilime bağlı anlambilim dilin anlam açısından incelenmesidir. Temel de dilbilimin bir dalıdır, klasik sınıflandırmada sözlük bilimin (*lexicology*), dolayısıyla gramerin bir alt dalıdır (Akşehirli, 2004, s. 10-11).

P. Guiraud’a göre anlambilim “kelimeleri dil içinde inceler ve kelime nedir? Bir kelimenin biçim ve anlamı arasındaki ilişkiler, kelimelerin ilişkileri nelerdir? Kelimeler işlevlerini nasıl yerine getirir?” (Guiraud, 1999, 9 s) gibi sorulara cevap arar. Birçok kaynakta ise anlambilim dalı “dildeki kelimelerin, kelime gruplarının ve cümlelerin anlamını inceleyen dilbilim dalı” şeklinde tanımlanır. Yani anlambilim sadece kelime anlamı ile değil, cümle anlamı ile de ilgilenir” (Akşehirli, 2004, s. 11).

İletilen mesajın ya da ifadenin şekli ve türü ne olursa olsun neticede bunların bir anlamı vardır. Dilbilim dalları ifadelerin ve ifadelerin üretildiği dilin farklı yönleri ile ilgilenir. Ses bilgisi (*phonetics*) bir dildeki seslerin fiziksel incelemesini yapar. Onların üretilme şekillerini, düzlük, yuvarlaklık vs. özelliklerini, telaffuzlarını inceler. Ses bilimi (*phonology*) ise dile ait sesleri bildirişimdeki fonksiyonları açısından inceleyen bilim dalıdır. Saussure’ün “dil/söz” (*langue/parole*) ayrımından hareket eden Prag okulu ses bilimi “dil” ile, ses bilgisini ise “söz” ile ilişkilendirmiştir. Bir başka deyişle ses bilimi sesleri bir dilde yükledikleri fonksiyon açısından değerlendirirken, ses bilgisi sesleri herhangi bir dile bağlı olmadan inceler” (Akşehirli, 2004, s. 11).

Anlambilimde kelime ve cümle olmak üzere iki anlam seviyesi vardır. Kelime anlambilimi ile “sözlüksel anlambilim” (*lexical semantics*) ilgilenir. Sözlüksel anlambilim eşanlamlılık (*synonymy*), çok anlamlılık (*polysemy*), altanlamlılık (*hyponymy*), belirsizlik (*ambiguity*) gibi geleneksel konuları çağdaş yaklaşımlarla ele alır. Yapısalcılığın anlambilimdeki uygulaması olarak anlam alanı, kavram alanı, sözlüksel anlam (*lexical field*) gibi uygulamalar da bu kapsama girer. Ayrıca hakikî anlam (*literal meaning*)_ mecazi anlam (*metaphorical meaning*), temel anlam (*denotation*)_ yan anlam (*connotation*) ve içlem (*intension*)_ kaplam (*extension*) mukabiliyetleri de sözlüksel anlambilimin merkezi konularıdır. Cümle anlamı ise anlambilimde çeşitli modellerle ele alınır. Bu konudaki temel zorluk, kelime anlamının_ en azından bir yönüyle_ dil sistemi içinde kodlanmış ve anlaşmaya dayalı (*conventional*) olmasına rağmen, cümle anlamının daha belirsiz ve karmaşık oluşudur. Anlambilim de

cümle ile ilgili olarak sözdizimsel belirsizlik (syntactic ambiguity), önvarsayım (presupposition), gerektirme (entailment) gibi pragmatik konuların yanı sıra önermeler ve önermeler arası ilişkiler gibi mantık kökenli konular önem kazanmıştır (Akşehirli, 2004, s. 12).

Dilbilimsel Anlambilim Modelleri

Dilbilimsel anlambilim modelleri beş dala ayrılmaktadır. Bunlar yapısal anlambilim, üretici anlambilim, yorumlayıcı anlambilim, ilk örnekler anlambilim ve metin anlambiliminden oluşmaktadır. Yapısal anlabilime göre kelimelerin anlamı yoktur kullanımları vardır. Bir kelimenin anlamı o kelimelerin kullanımlarının tamamından başka bir şey değildir. Yapısal anlambilimde, anlam alanı kuramı önemlidir. Yapısal anlabilimin önde gelen isimleri şunlardır: Ipsen, Jolles, Porzig, Sckommodau ve J.Trier'dir. Yapısal anlabilimin bir diğer yaklaşımı ise bileşen çözümlemesidir. Bu yaklaşımda aynı anlam alanı kuramına benzemektedir. Üretici anlabilimin kurucusu olarak Chomsky bilinmektedir. Üretici anlambilim dilin sonsuz sayıdaki cümleler üretmesi tezini savunur. Chomsky'in Apects adlı eserinde anlam konusuna yer verilmiştir.

3.3.1. Yapısal Anlambilim

Yapısal anlambilim ilk zamanlardan beri art zamanlı incelemelerden oluşmaktadır. Bu bilim anlam alanı kuramı (semantic field) ve Saussure'ün yapısalcı görüşleri doğrultusunda ilerlemiştir.

Yapısal anlabilimin temel düşüncesine göre “kelimelerin anlamı yoktur, yalnızca kullanımları vardır; bir kelimenin anlamları, bunların kullanımlarının toplamından başka bir şey değildir” (Guiraud, 1999, s. 107).

Buna göre dildeki bir işaretin (sign) anlamı işaretleyenle (signifier) işaretlenen (signified) arasındaki ilişkiyle sınırlanamaz, aynı zamanda bu işaretin diğer işaretlerle olan ilişkisinin bir sonucu olarak ele alınmalıdır. Yapısal anlambilim teori ve uygulama bakımından ilk kez Prag dil okulunda sesbirim (phoneme) çalışmalarında görülmüştür. Buradan hareketle her alanda eş zamanlı olgular ve iç inceleme ilkesi önem kazanmıştır. Ancak yapısal uygulamalara karşı en büyük direnişi anlambilim göstermiştir (Vendryes, J.V, 2001, s. 167). Kelimelere ilişkin yapısal incelemeler arasında ‘anlam alanı kuramı önemli bir yer tutar. Ipsen, Jolles, Porzig, Sckommodau ve özellikle J. Trier bu kuramın

önde gelen isimleridir. Ayrıca P. Guiraud ve J.Dubois, alan kuramını değişik yönlerde geliştirmişler ve dildeki söz varlığını yapısal düzenini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bernard Pottier *Linguistique Generale, theorie et description* (Paris, 1974) adlı eserinde orijinal bir yapısal anlam çözümleme yöntemi geliştirmiştir (Filizok, 2001, s. 137). Bu alandaki en önemli eserlerden biri de A.J. Greimas'ın *Semantique Structurale* (1966) adlı eseridir. Bileşen çözümlemesi (*component analyses*) yapısal anlambilimin bir diğer yaklaşımıdır. Bileşen çözümlemesi de tıpkı anlam alanları kuramında olduğu gibi sesbilim (*phonology*) kaynaklı bir yöntemdir ve Trubetzkoy'un sesbilimde uyguladığı ayırıcı nitelikler düzeninin anlambilime uygulanmasıdır (Kocaman, 1990, s. 99).

3.3.2. Üretici Anlambilim

Üretici anlambilim dilbilimsel anlambilimin alt dalıdır. Chomsky tarafından başlangıçta bir dilin sonsuz sayıdaki cümleler bütününe üretmeye yönelik bir kurallar sistemi olarak tasarlanan üretici dilbilgisi sadece sözdizim düzlemini dikkate alıyor, anlam düzlemine ise yer vermiyordu. Ancak Chomsky 1965 yılında yayınladığı *Aspects* isimli eseriyle anlam konusuna yer vermiştir. Bu eserle birlikte anlam düzlemi, üretici dilbilgisi kuramında temel bir işlev kazanmıştır (Akşehirli, 2004, s. 14).

3.3.3. Yorumlayıcı Anlambilim

Bu başlık için bilgiler kısıtlıdır. İki felsefeci Jerrold J.Katz ve Jerry Fodor *Language* adlı eserlerinde *The Structure of Semantic Theor* adlı bir makale yer verir. 1964 yılında Katz ve Paul Postal'ın yazdıkları *An Integrated Theory of Linguistic Description* adlı makaleyle daha da geliştirilen bu makalede bir anlambilimsel model tasarlanır (Akşehirli, 2004, s. 15).

3.3.4. İlk Örnekler Anlabilimi

Bu modelde Wittgenstein'in, kelime anlamının bir çekirdek alanı bir de çevresel alanı olduğu yolundaki görüşünü temel alır. Anlam bileşeninin çözümlemesinde olduğu gibi anlambirimcik listeleri yapmak yerine, bir kavramın ilk örnek niteliğindeki temsilcisinin konuşucunun zihnindeki imgesi dikkate alınır (Toklu, 2003, s. 104).

3.3.5. Metin Anlabilimi

Dilbilimsel anlambilimin son başlığıdır. Sesbirimleri, biçimbirimleri, kelimeleri ve cümleleri temel birimler olarak ele alan dilbilim yöntemlerine tepki olarak ortaya çıkan metin dilbilimine (*textlinguistics*) bağlı bir modeldir. Aslında metin anlabilimi,

ele alınan tüm metnin anlamını anlam yapısını ve metin içerisindeki anlam ilişkilerini inceler (Toklu, 2003, s. 136). Daha çok metni anlama düzeyi zor olan kapalı metinler bu modelde tercih edilir. Kapalı bir metin sözdizim yönünden belirlenmiş, anlambilim yönünden bağlanmış bir önermeler dizisidir. Kültürel değerlerin oluşturduğu atasözü, koşma, gazel, kaside, hikâye, roman gibi formlarla diyalog gibi hâle bağlı formlar kapalı metin sayılabilir. Metin anlambiliminde bir metni okurken art arda elde edilen kavrayışların toplam bir kavrayışa ulaşım şemaları ve mantığı incelenir (Filizok, 2001, s. 150).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.SÖZCÜK ANLAMBİLİMİ

4.1. Dilde Anlamalı Birimler

Dil biliminde anlamalı en küçük birimler biçim birimidir. Biçim birim “En küçük anlamalı birim, en küçük gösterge”dir (Vardar, 2002, s. 19). Biçim birimler iki tanedir: bağımsız biçim birim ve bağımlı biçim birim. Bağımsız biçim birim tek başına bir ses bileşimi oluşturabilir. Bir anlam ifade etmesi için herhangi bir ek almaya ihtiyaç duymaz. Bağımlı biçim birim ise eklerden oluşmaktadır. Ekler tek başına bir anlam ifade edemeyecekleri için ve Türkçe sondan eklemeli bir dil olduğundan dolayı bağımlı biçim birimler kendilerinden önce gelen sözcüğe eklenir, tek başına anlamsızdır. Bağımsız biçim birimler elma, sivri, güzel, masa, yazmak, çevirmek gibi, belli bir kavramı yansıtan ve bir sözcükte madde başı olarak yer alan ses bileşimleridir. Bunlara örnek verecek olursak ‘iki kilo elma aldım’ elma sözcüğü tek başına kullanılarak anlamalı bir cümle şeklindedir. Bağımlı biçimbirimler ise (+IEr), (-İyor), (-EcEk) gibi eklerden oluşur. Bu ekler sadece ek halinde kullanıldığında anlamalı birim oluşturmaz. Biriyle konuşurken +IEr dediğinizde karşıdaki kişinin hiçbir şey anlamadığını size şaşkın şaşkın baktığını görürsünüz. Ama ‘Kızlar yarın geldiler’ şeklinde bir cümle içerisinde +IEr ekinin önüne bir sözcük ekleyerek kullandığımızda anlamalı hale gelir. Bağımsız biçim birim olarak nitelenen, genel dilde sözcük, dil biliminde Saussure’den beri çoğunlukla gösterge diye adlandırılan birimler, bağımlı biçim birimlerden farklı olarak konuşma ya da yazı yoluyla belli bir kavramı aktarabilen anlamalı öğelerdir. Geceleyin bir kimse, sokakta *yangın!* Diye bağırmağa başlarsa, mahallede yangın çıktığını, bunu birinin herkese duyurmak istediğini anlarız. Örneğin *yangın* sözcüğünü denizde yüzerken bağırarak söyleyen bir kimseye herkes şaşkınlıkla bakacaktır (Aksarı, 2006, s. 4).

“Tümce, bir düşüncüyü, bir duyguyu eksiksiz açıklayan, bağımsız biçimde anlatan sözcükler dizisi, bir anlatım birimi olarak kabul edilmiştir. Sözce, konuşan kişinin iki susma arasında söylediklerini içeren, kimi zaman tek bir sözcükten, tek bir ünlemeden, kimi zaman da birçok tümceden oluşan bir birim olarak tanımlanır”(Aksan, 1997, s. 27-30). Tümce için bağımsız birimden oluşan sözcüklerin birleşimi denilebilir. Sözce olarak da diyaloglarda rastlanılan ünlemler örnek verilebilir ‘eyvah!’ gibi.

4.2. “Gösterge” Kuramı Ve Sonraki Çalışmalar

İnsanların doğasında sembolleştirme mevcuttur. İnsanların sembolleştirme özellikleri sayesinde göstergebilim ortaya çıkmıştır. Birçok nesneye sembol ekleyerek bunların yüzyıllar sonrasına taşınabilmesi sağlanır. Göstergelere illa konuşarak ulaşmamız gerekmez hiçbir şey söylemeden de göstergelere ulaşılabilir. Mesela; araba kullanan kişi trafik lambasının kırmızı yanmasıyla durması gerektiğini anlar, burada herhangi birinin konuşarak dur demesine gerek olmadan yanan kırmızı ışık dur anlamında algılanarak durma eylemi gerçekleştirilir. Kırmızı ışık burada gösterge konumundadır ve buna anlam yükleyen ise insanlardır. Bu durum zamanla oluşmuştur.

Her dil, bizim genel dilde sözcük dediğimiz birimlerle konuşulur. Dilbilimde, çığır açan İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'den beri bu öğeler için genellikle *gösterge* (Fr. *signe, signe linguistique*) terimi kullanılmaktadır (Aksan, 2006, s. 33).

Saussure'e göre dil bir sözcükler listesi değil, bir göstergeler dizgesi (sistemi) dir. Konu somutlaştırılırsa: İnsanları çevreleyen doğada çeşitli nesnelere, varlıklar, olaylar, devinimler vardır. Örneğin kemirici bir hayvan Türkçede *tavşan* göstergesiyle adlandırılmıştır. Bu gösterge tavşan denilen hayvanla onun adını birleştirmez; bir dilbirliğinde bir *kavram*'la (Fr. *concept*) insan zihninde ona bağlı olarak bulunan *ses imgesi*'ni (Fr. *image acoustique*) birleştirir. Saussure'ün *gösteren* (*signifiant*) adını verdiği bu ses imgesi ses değil, sesin zihindeki izi, imgesidir; ancak konuşma organlarıyla sesletildiği zaman sese dönüşür (Zihindeki bu ses izinin varlığını, yalnız başımıza, sessiz okuduğumuz bir metindeki her sözcüğü, sese dönüşmediği halde algılamamızla, ondan etkilenmemizle belirleyebiliriz). Kavram ya da *gösterilen* (*signifié*) ise nesnenin (burada tavşanın) zihindeki tasarımıdır. (Doğadaki tavşan bugünkü dilbilimde, kendisine gönderimde bulunan nesne, *gönderge*'dir (İng. *Referent*) (Aksan, 2006, s. 33).

Özkan göstergeyi “Dil göstergeleri gerçek dünyada var olan durumları, nesnelere, varlıkları gösterirler. Bu gerçek varlık veya nesnelere “gönderge” adı verilir. Bunlar somut ya da soyut olabilir: okul, ev, üniversite, sevgi, aşk, cesaret, korkaklık vb.” (Özkan, 2016, s. 68) şeklinde tanımlamıştır.

Gösterenin önemli bir özelliği, onun *nedensiz* (Fr. *arbitraire, immotive*) oluşudur. Gösterenle gösterilen arasındaki ilişkiler Saussure'e göre çağrışım ilişkileridir

ve bu iki öge sürekli birbirini çağrıştırır. Bu görüşe karşı çıkan bilim adamları olmuştur. Gösterge tek anlamdan ibaret olmayabilir yani birden çok anlama sahip olabilir göz kelimesine birden fazla anlam yüklenmiştir “bir göz oda, suyun gözü, insanın gözü gibi” şeklinde arttırılabilir. Göstergenin bir başka özelliği, çizgisellik’tir (*Fr.linearite*).Gösterenler işitmeye bağlı olduklarından bunların sesletilmesi, sese dönüştürülmesi ancak bir zaman çizgisi içinde, belli bir süreyi gerektirecek biçimde gerçekleşebilir. Biz *tavşan*’daki seslerin tümünü bir anda söyleyemeyeceğimiz gibi bu seslerdeki sıralanmayı da değiştiremeyiz; onu *vatnaş* ya da *şatvan* şeklinde sesletemeyiz. Çünkü bu durumda Türkçe konuşanlar için bu sözcük hiçbir şey ifade etmeyecektir (Aksan, 2006, s. 33-34).

Saussure’ün gösterge kuramında göstergenin belirlenen nitelikleri arasında, onun- birbiriyle çelişkili gibi görünen- *değişebilirliği ve değişmezliği* de vardır. Değişmezlik kavramıyla anlatılan, bir göstergenin, onu kullanan toplum bakımından zorunlu olduğudur. Örneğin, *tavşan* yerine bir başka göstergeden ya da ses bileşiminden yararlanamaz. Değişebilirlik ise her dilin sürekli bir değişik içinde olması nedeniyle göstergelerde de zaman içinde gerçekleşebilecek değişimleri anlatır. Türkçeden örnek verecek olursak bugünkü *tavşan*’ın VIII. yüzyıl da *tabışgan* biçiminde geçtiğini gösterebiliriz. Saussure *anlam* kavramı, terimi yerine de *değer* (*Fr. valeur*) kavramını yeğlemiştir (Aksan, 2006, s. 33-38).

“Özkan dilin bir göstergeler dizgesi olduğunu ve en az iki kişinin varlığıyla göstergenin ortaya çıkacağını söyler. Gösterge insanların duyu organlarıyla oluşmaktadır bu organlardan en çok işitme ve görme organı kullanılır. Bu şekilde meydana gelen göstergeler sözlü-sesli dil ve sessiz dili oluşturur” (Özkan, 2015-16, s. 6/25).

Göstergeler insan hayatında önemli yer tutar. İnsanlar söylemek istediklerini göstergeler aracılığıyla ifade ederler. Anlam aktarımı için sözcüklerin dışında kullanılan başka göstergeler de vardır. Örneğin levhalar, giysiler, süsler; sanat dallarında kullanılan renkler, biçimler gibi. Ancak dil göstergeleri çok daha kullanışlıdır. Çünkü bu göstergeler, kendi anlamlarından başka anlam ve değerleri de ifade etme gücüne sahiptirler. Ayrıca dil etkin bir taşıyıcıdır ve dille gerçekleştirilen iletişim, gelecek zamanlara aktarılmak üzere saklanabilmektedir. Bilimde, sanatta her türlü etkinlik, kültürdeki her türlü birikim ancak dil sayesinde süreklilik kazanmaktadır (Özkan, Tören, Osman, 2013, s. 618).

Özet olarak gösterge sistemlidir, nedensizdir yani gösteren ile gösterilen arasında sebep yoktur. Çizgisellik mevcuttur sözcük Türkçede nasıl anlamlı hale geliyorsa o şekilde kullanılır *bahar* kelimesini rahap veya abhar şeklinde kullanıldığında anlamsız bir ifade olacaktır. Değişebilirlik kavramında dilin canlı bir varlık olduğu bilinmektedir bu yüzden her an değişmezlik kavramına örnek verilebilir. “iyi” kelimesinin aslında “eyü” den geldiği gibi. Değişmezlik kavramında Türkçenin kuralları ve insanların

anlaması söz konusudur. Türk milleti için kırmızı bir bez çok önemli olabilir çünkü Türk bayrağının rengidir. Ama başka toplumlar için bir önem göstermeyebilir. Bu durum da gösterenin toplumdan topluma değişebileceğinin bir göstergesidir.

4.3. Kavram Alanı Kuramı

1931 yılında Alman dilcisi Trier tarafından ortaya atılan bu kuram yapısal bir anlayışı yansıtır. Kavramların zihinde birbirinden soyutlanmış olarak ayrı ayrı bulunmadıkları, bir mozaik gibi birbiriyle sınırlandıkları, içinde birbirlerini etkiledikleri alanlar oluşturduklarını belirtmiştir. Bunların yapı kuran bir bütün oluşturduğunu, bir bütünde yer alan her birimin öbürlerine bağımlı olduğunu kanıtlamıştır (Vardar, 2002, s. 132).

Örneğin *sinirlenmek* sözcüğü zihnimize birçok benzer sözcüğü çağrıştırabiliyor, *öfkelenmek*, *kızmak* bunlardan birkaçıdır. Bu kelimelerin birbirleriyle bağlantılı olduğu cümle içerisinde görülür. Örnek olarak “Senin bana yaptığın haksızlık sebebiyle sana çok...” cümlesinin sonunda tüm ifadeler uymaktadır.

Türkçede, önceleri *şeftali*, *kayısı*, *zerdali hatta armut* gibi meyvelerin ortak adı olan *erük* (erik) sözcüğün XI. yüzyıldan sonra beliren anlam daralmasıyla kavram, sonradan alan değiştirmiştir. Burada belirtmek istenen gerçek, insanın dünyayı ana dilinin penceresinden tanıdığı ve kavramların, kavram alanlarının o dile özgü olduğudur. Örneğin Türkçede *yıkama* işleminin değişik sözcükleri olan *yıkamak*, *çalkalamak*, *durulamak*, *şartlamak* kavramlarının özellikle sonuncu kavramın tümüyle aynı başka bir dilde bulmak kolay değildir. Türkçede, özellikle renkler *dünyasında* görülen çeşitliliği ve kendine özgü nitelikleri başka bir dilde bulamayız. Türkler de akrabalık adları da kendine özgüdür. Her dilin kendine ait kavramları vardır ve bunları sadece o toplum anlayabilir (Aksan, 2006, s. 42_43).

4.4. Anlam

Anlambilimin asıl konusudur. Sürekli kullandığımız cümlelerden örnek vererek anlamı somutlaştıralım. Türkçe de *iyi* ve *fena*, *kötü*, birbirine karşıt kavramları yansıtan ters anlamlı üç sözcüktür. Ama biz dildeki öğeleri öyle esnek kullanıyor, öyle değişik işlevlerle görevlendiriyoruz ki, kimi zaman bu ters anlamlı sözcükler aynı anlamı yansıtabiliyor (Aksan, 2006, s. 44):

1. Adamı iyi dövmüşler,

2. Adamı fena dövmüşler,

3. Adamı kötü dövmüşler,

Örneklerin de olduğu gibi.

İşte, dilin yalnızca sözcük alanında düşünüldüğü zaman bile gösterdiği anlam esneklikleri “anlam”ın önemini ön plana çıkarmıştır. Bir başka örnek üzerinde duralım (Aksan, 2006, s. 44):

“Çoktan unutturdum ben seni çoktan

Ah bu şarkıların gözü kör olsun”

Diyen şarkının söz yazarı, şarkıların gözünün kör olmadığını bildiği halde onların kör olması dileğinde bulunabilmekte, ancak bunu yaparken bambaşka bir düşünceyi, duyguyu yansıtmaya çalışmakta, Türkçedeki “...nin gözü kör olsun” ilenmesinin olağan kullanımından yararlanmaktadır. Burada anlatılmak istenen, birtakım anıları canlandıran şarkıları yüzünden sevgilinin hep anımsandığı, unutulmadığıdır. Bu gibi daha birçok örnek verilebilir. Türkçenin ne kadar esnek bir dil olduğunu anlam konusuyla çok rahat anlayabiliriz. Yabancı insanlar için Türkçe çok zor bir dil olarak algılanmaktadır bu zorluk anlamdan kaynaklanıyor olabilir. Tek bir kelimenin birçok anlama geldiğini düşünürsek haksız olmadıklarını anlayabiliriz (Aksan, 2006, s. 56_57).

4.4.1. Sözcük ve Anlam

Her ne kadar anlamın kesin ve herkesçe benimsenen bir tanımı yapılamamışsa da, göstergeden yola çıkılarak önce göndergesel ve yan anlamları, uyandırdıkları tasarımları hesaba katarak sözcüğe dayalı bir anlamdan söz edilebilir. Öte yandan, burada göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek vardır. Tek tek göstergeleri hiçbir zaman anlamdan bütününden soyutlayarak ele alınamaz. Yalnızca tek anlamlı göstergeler (*oksijen, üzengi, merdiven* gibi) değil, çokanlamlı öğeler (*baş, kol, ayak; sürmek, parlamak...* gibi) de söylendiğinde göndergesel anlamların hemen zihnimizde aydınlandığını, devreye girdiği görülür. Birçok düşünür ve dilbilimci, sözcüğün anlamı üzerinde durmuştur. Ünlü düşünür Wittgentein, “Philosophical Investigations” adlı tanınmış yapıtında (1953: 13) “Sözcüğün anlamı, onun dil içindeki kullanımındır” der. Son otuz yıl içinde yapılan araştırmalarda sözcüğün anlamını ele alan pek çok yayın mevcuttur (Aksan, 2006, s. 45-46-47).

4.4.2. Anlam Belirleyicileri Ve Ayırıcıları

Bu bölüm anlam belirleyicileri ve ayırıcıları olarak iki başlıktan oluşmaktadır. Anlam belirleyicileri, cümle içerisinde kullanılan sözcüklerin bağdaşması sonucu dil mantığına uygun olmasıdır. Anlam ayırıcıları ise her nesnenin kendine ait ayırıcı özelliğinin olmasıdır.

Bugün anlambilimde anlam belirleyicileri ve ayırıcıları farklı terimlerle adlandırılrsa da genellikle benimsenen ve Chomsky kuramına Katz ve Fodor'un katkılarıyla pekiştirilen bir varsayım olan, her bir *sözcüksel birim'in (lexical item)* birtakım *anlam belirleyicileri'nin* özelliklerinin (*semantic markers*) bulunduğudur (Aksan, 2006, s. 62). Anlam belirleyiciler dışı kavramı olarak; kadın, çocuk, keçi, buzağı, tavuk, inek vb. kavramlarıyla ilişkili olduğu bu ilişkiler çerçevesinde birbirleriyle uyumlu cümlenin kurulabileceğini öne sürer; örnek olarak bir horoz dışı olamaz, buzağı da erkek olamaz. *Anlam belirleyicileri* “*Kadın kuzuyu besledi*” gibi bir tümcenin anlamlı, kabul edilebilir doğru bir tümce olarak üretilmesini ve algılanmasını sağlar. Çünkü belirleyici olarak besleme eylemi canlı bir varlık olan kuzu için kullanıldığında doğru kabul edilir. Bu örnek “kadın iskemleyi besledi” şeklinde kadın “kuzu” yerine cansız bir nesne olan “iskemleyi” beslemiş olsa idi, sadece canlılara ait beslenme eylemi cansız varlık olan iskemle ile bağdaşamayacağı için akla uygun bir cümle olamayacaktır. Aksan'ın *yönlendirme (projection rules)* olarak tanımlamış olduğu kural, yukarıdaki örnekte olduğu gibi mantıkdışı cümlelerin kurulmaması ve mantığa uygun tümcelerin kurulmasını olanaklı kılar. Alışılmış bir bağdaştırma olan *kadın terliği* mantığa uygun bir tamlamadır, bu tamlama için *lokomotif terliği* gibi yapay bir tamlama kurulmuş olsaydı, mantıkdışı alışılmamış bir bağdaştırma yapılmış olurdu (Aksan, 2006, s. 62_63).

Anlam belirleyicilerine dikkat edilerek kurulmuş cümle herkes tarafından doğru algılanmalıdır, insanlar tarafından doğru algılanmayan tamlamalar anlam belirleyicilerine uygun değildir.

“Anlam ayırıcılığında sözcüğün en belirgin nitelikleri gösterilir. Örneğin keman, viyolonsel, flüt, piyano gibi müzik aletlerinden ilk ikisi yaylı üçüncüsü üfleli, dördüncüsü vurmali çalgılardır. Her birinin ortak anlam ayırıcısı müzik aleti olmasıdır. İskemle'nin anlam ayırıcısı oturacak, kurşunkalem'in yazma aracı olmasıdır” (Aksan, 2006, s. 63_64).

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

Anlam Belirleyicileri:

Soğumuş çayı, art arda üç yudumda içti (15 s).

Garson, boş bardakları alırken sordu (15 s).

İngilizler, mutfaklarımızdaki ekmek bıçaklarına varıncaya, silah namına ne varsa toplamışlardı (22 s).

Ekim’de Antep’ten çekilen İngilizler, Fransızlara şans öpücüğü vermiştir (22 s).

Altın tüfeğim kucakta, yatağın kenarına oturmuş düşünüyordum (35 s).

Ruhi Mücerret, son arzusunu kararlaştıran mahkum edasıyla sordu (16 s).

Gemi yolcuları haşlanırken, trendekiler kavruluyordu (18 s).

Etrafta gelin arabasından çok cenaze arabası dolanıyor (46 s).

“Facebook” dedim, “ilişkilerimizdeki tsunamilerin etkisini yatıştıran bir Kızılay çadırı” (69 s).

Kış uykusundan uyanıp baharı ayakta karşılayan canavar kadar zindeyim (64 s).

Ordu, askeri bir düzen içinde hapşırıyordu (111 s).

Cenaze törenlerinde ve taziyelerde nasıl davranılacağını ölüden daha iyi kimse bilemez (159 s).

Baharı müjdeleyen asit yağmurları, ışıklı fiberglas tabelaları yıkıyordu (165 s).

Gar Müdüresi Zeynep Zarifoğlu dışarıdaki merdivenlerde sırma saçlarını yolarken haykırıyordu (18 s).

Galata Köprüsü’nde 4-5 Mercedes otomobil park etmişti (33 s).

Geçen ay Artvin Belediye Sarayı’nın toplantı odasında masadaki plastik meyveleri yedim yanlışlıkla; gerçeğiyle arasındaki farkı anlamadım (42 s).

Karttaki yazıyı yüksek sesle heceledim (30 s).

Karşı cinsin kara listesinde adım en tepede yazılı (82 s).

Ruhi Mücerret ve ben zımbalanan karton gibi kaçıyordu (17 s).

Yeni yıkanmış altın tabak gibi parıldayan güneşin ışığını da yansıtıyordu (33 s).

Ezanın ilk mısrasıyla birlikte, akşamsefaları, bayram harçlığı veren cömert babanın cüzdanı gibi açıldı (120 s).

Doktor Hiciv, bu işlemi itinalı bir tebessümle takip ve tasdik ediyor (62 s).

Saydam teninden matemın gergin teli geçiyordu (168 s).

İşin aslı, öyle yalnızım ki, telefonda bir yabancıyla konuşmak bile ölgün hayatıma renk katıyor (39 s).

Türk mutfağına çok önemli katkılarda bulunmuştur (42 s).

Çin malı bir dolunay (53 s).

Bana “Mutlu sonla biten mesaj ister misin yakışıklı?” diye sesleniyor bir hayat kadını (55 s).

Çıkarken, Frankenstein’ın üvey kızı, elinde elektrikli süpürgeyle zuhur ediyor (58 s).

Camekanı pamuk şekerle dolu ahşap el arabası son sürat üstümüze geliyordu (59 s).

Zebani kalfası, keskin dişleriyle sırtıyordu (61 s).

Plastik bir saksıdaki yapma çiçekler, yeterince güneş almadıkları için ölmek üzereymiş gibi görünüyordu (62 s).

Minik, plastik askerleri avuçluyorum (70 s).

Ozan da, eliyle gofret yiyip ılık süt içerken, diğer eliyle savaş alanına asker sevk ediyor (70 s).

Elinde Barbie bebekler dönüyor (71 s).

Teneke kutuda bir içecek getiriyor, kafaya dikiyorum (75 s).

Dondurulmuş mezigit... takma dişlerimden buruşuk mideme doğru yüzüyor (75 s).

Cenaze yemeği için soğan doğrayan taze dul misali, gözlerinden yaşlar süzölüyordu (81 s).

Yüksek ökçeli pabuçlarıyla, yansımali fayans zeminde yürürken. Siyah elbisesinden kesilmiş gibi duran mendiliyle gözyaşlarını sildi (81-82).

Yerden alıp bana verdiği baston, onun mucizevi dokunuşuyla yeşerip filizlendi (82 s).

Boğuk sesimle inliyorum (90 s).

Varsın, hiçbir cilt kremi kırışıklığıma kâr etmesin! (91 s).

“Kiralık katiller nasıl kimselerdir, hep merak ederdim”(95 s).

Nazlı Hilal kataraktlı gözlerimin önünde şafaklar gibi dalgalanıyor... (100 s).

“Bu meblağı ancak süper modellere verebiliriz” (164 s).

“Beş yıl önce, Antep’teki uçak kazasından sağ çıkmıştınız...” (102 s).

Güzellik yarışması (107 s).

“N’aparsın Ruhi Bey, medar_1 maişet. Aslanın ağzındaki bayat ekmek uğruna koşturuyorduk” (95 s).

İnci dişleri görünüyor (106 s).

Yumuşacık bulutların katı gölgeleri çim sahaya düşmüştü (110 s).

Tekli koltuğa doğru ilerlerken, esrarengiz misafirlerimi süzüyordum (121 s).

Yatak odasında altın tüfeğimi kuruyorum... (122 s).

Karacaahmet’in patikaları bizim ayak izlerimizle şekillenmişti (128 s).

Sabah, tenha yatağımda uyandım (130 s).

Terastaki seramik saksılarda begonyalar, katmerli tatulalar, gülhatmiler kendi aralarında fiskosa dalmışlardı (130 s).

Fujer’in kor dudakları arasında ince bir sigara tütüyordu (219 s).

Dikiz aynasında, arkamızdan bakan polis ve orta yaşlı çift hızla küçölüyorlardı (222 s).

Güvenlik kamerası kayıtlarına baktım (227 s).

Şifonyerin üstündeki cam sürahidem bardağa doldurduğum suyu içmesi için doğrulmasına yardım ettim (276 s).

Telefon açan genç adam yüksek sesle ve çok hızlı konuşuyordu (288 s).

Kötü bina yaparsanız, gelecek nesilleri de hasta eder, kronik depresyona sürüklersiniz (291 s).

Otoskobu tepside alıp, beyin cerrahisinin kraliçesine uzatıyorum (293 s).

Mermi kovanları ayaklarıma batıyordu (22 s).

Ben de onların pembe yalanlarına mukabil, şaka yollu “Hayatın en zor kısmı ilk 100 yıldır” diyorum (28 s).

Yaşayan herkesle aramda bir soğuk savaş var adeta (29 s).

Ölüm döşeğinde okunabilecek kaç kitap var ki? (34 s).

Işık hızıyla abdest aldı (39 s).

Siyam ikizleri misali bitiştik, lakin bittabi yapışık değildik (76 s).

Gene de ağız alışkanlığıyla yakındım (78 s).

Esrarengiz keltoş mendilini çıkarıp, merhumenin alnından şakağına akan ecel terlerini özenle sildi (88 s).

Nazlı Hilal’in yargısız infaz mesabesindeki cazibesinden biraz sıyrılabilmek umuduyla, camdan, hor kullanılmış şehre bakıyorum (101 s).

Dört yıl, hemen her gece sokak dövüşlerine katıldım (229 s).

Kıyamet hengamesinden cehennem azabına savrulmuştum (285 s).

Acil Servis kapısından içeri girdik (293 s).

Geçenlerde bir mecmuada okudum: Kara sevda 12, bilemedin 18 ay sürüyormuş (87 s).

Karşımdaki blokta kırmızı_beyaz formalı büyük bir grup, Türk bayrağı görüntüsü oluşturacak şekilde dizilmişti (110 s).

Musalla taşı ile gasilhane hizasında, kefeni yırtışımı kutladılar (116 s).

Sırat köprüsünde iki baletiz (313 s).

“Her ne kadar manevi değeri yüksek olsa da, onu mana âlemine götüremem” (282 s).

Yeşil çimlere kurulmuş sahneye kadar mekanik alkışlar eşliğinde yürüdüm (110 s).

İnsanlar mahşer meydanındaki gölgeler gibi kalakalmıştık (17 s).

Nazlı Hilal kataraktlı gözlerimin önünde şafaklar gibi dalgalanıyordu (100 s).

Terasa serptiğim ekmek kırıntılarını gagalayan güvercinleri seyrediyordum (37 s).

Sonra... sonra ikimiz de şehir kütüphanesindeki balıklar kadar suskunlaştık (82 s).

Mekanik adımlarla saksıları tavaf ediyorlardı (37 s).

Barikatın arkasında makinelî tüfeklerle bize nişan almış şık siviller hazır bekliyordu (251 s).

Görücü usulü cinayet işleyeceksin! (74 s).

Birden karşımda timsah suratlı bir kocakarı beliriyor! (57 s).

Zikzaklı bir tebessümle “Mevzuyu tatlıya bağlayacağız” diyerek masanın üzerinden elimi sıktı (162 s).

Benim kıyırık bedenim de yanarak küçülmeliydi (47 s).

Çizgi filmlerdeki, gözleriyle kaynak yapan pelerinli pehlivan bakışı (62 s).

Ecnebi mecmua... resimlerine bakıyorum (76 s).

Anlam Ayırıcıları:

Televizyonun uzaktan kumandasındaki hangi tuşa bassam, ekranda reklam beliriyor (53 s).

Filmin devamı: Cüneyt Arkın “Bir daha şapka takamayacaksınız!” diyerek kılıçla mafya babasının kellesini uçuruyor (108 s).

Tüfeğimin namlusu tütüyordu (125 s).

Trenin lokomotifini dalgakıranaya çakıldı (17 s).

Geminin üst güvertesinden kana bulanmış cesetler saçılıyordu (17 s).

Çünkü ben bir kıyamet alametiyim (16 s).

O anda “Vuuuuuuuup!” bir vapur düdüğü duyuldu (16 s).

Tencerenin kapağını açıyor: “İnşallah beğenirsiniz” (42 s).

Evlatlarımın ölümünü görmemeliydim... (16 s).

Rastlantılar, saçmalıklar ve ihtimaller özgürlüğün tadını yansıtır (54 s).

Odanın kahverengi duvarları, kendimi tabutta hissetmeme neden oluyor (62 s).

Uçağın kanadı koli bandıyla sarılmıştı (46 s).

Nazlı Hilal’in gözyaşları, gülümseyen ağzının kıyılarına aktı (214 s).

Güneşin güçlü ışığı altında, şehirdeki şehirde ki her şey hediye paketi gibi görünüyor (64 s).

Serpil ile adam arabadan inip bahçe kapısından geçerek ağaçların arasında gözden kayboldular (220 s).

Kalbimin kurdelesini tutup çekerek fiyongunu çözdü (279 s).

Mendirekte sıralanmış martı komitesi, İskandinav aksanıyla ciyaklıyordu (15 s).

Azrail’in penaltılarından kaçını daha kurtarabilirim? (21 s).

Cehennemin çıkış kapısını bulmaya çalışıyorduk (22 s).

4.4.3. Temel Anlam Ögesi ve Göndergesel (Temel) Anlam

Gerçek anlam olarak da bilinen temel anlam bir sözcüğün söylenildiğinde veya herhangi bir yerde yazılmış halinin zihinde tasarlanan şeklidir. Temel anlam olarak

kabul edilen bir sözcük cümle içerisinde temel anlamın dışında (yan anlam veya mecaz anlam) kullanıldığı görülmektedir. Bir sözcük yanında başka sözcükler kullanılmadan değerlendirilip temel anlamdır denilmesi uygun olmayabilir. Çünkü sözcükler yanına başka sözcük eklenerek temel anlamın dışında başka anlam doğurabilir.

Dünyadaki nesnelere için yapılan adlandırmaya anlambilim açısından *gönderge* (*referent*) denilmektedir. Bir sözcük belli bir bağlam ve konu içinde olmayıp sadece tek başına yazıldığında veya söylenildiğinde zihnimizde bir tasarım, bir görüntü oluşturmaktadır örneğin bir *keci*, bir *çilek*, bir *balık* göstergeleridir. Bu görüntüler *köpek*, *ot* ya da *kuş* göstergelerinden tamamen farklıdır. Başka bir örnek verilirse *keci* sözcüğü söylendiğinde zihnimizde beliren bu tasarıma *temel anlam ögesi* (*denotation*) adı verilmektedir. Bilginlerin kimi zaman değişik adlarla ve yorumlarla değindikleri bu tasarım, zihnimizde canlanan bu imge, sözcük açısından düşünülünce sözcüğün göndergesel anlam'ı (denotative meaning, referential meaning) olmaktadır (Aksan, 2006, s. 50).

Temel anlam dediğimiz şey aslında bir sözcüğün ilk akla gelen göndergesidir. Peki bu göndergeler sürekli aynı mı kalır? Bunu *konmak* sözcüğüyle örneklendirirsek ilk aklımıza bir kuşun, güvercinin bir yere inmesi olarak düşünülmektedir. Eski zamanlarda ise konargöçer bir toplum olarak bir obaya yer tutma, yerleşme anlamında kullanılmaktadır. Bu örnekten yola çıkılarak temel anlam belli bir zaman dilimi içinde, eşzamanlı olarak düşünülmelidir (Aksan, 2006, s. 50_51).

Bir sözcüğün temel anlamının yan anlam da olabileceğini kanıtlamak amacıyla aşağıdaki örneklerin yan anlamlıları “Yan anlamlılar” başlığı altında yer verilmiştir. Bu şekilde aynı sözcükler karşılaştırılarak hem yan anlam hem de temel anlamda kullanılabileceği gösterilmiş olunur.

Temel anlam ile ilgili örnekler aşağıdadır:

Gorrrrrrrrr!!! Bir yolcu treni mermer zemini yararak uçtu! (17 s).

Tepedeki şişe tuzla buz oldu! (17 s).

Ruhi Mücerret'i kolundan tutup geriye çektim (17 s).

Tüfekler, kollarımızın dışarıya uğramış kemikleriymiş sanki (23 s).

Nöbetçi askerlerden biri koşarak içeri daldı (24 s).

Kuşatma yer yer huruç hareketleriyle yarıldı (24 s).

Ağaçların arasından koşarak çok şükür sağ salim tepeyi aştım (24 s).

Bir mermi sol omzumu parçalayıp geçti (24 s).

Barbut oyununda, fincanın içindeki zarları sallamış, kırmızı çuhanın üzerine düşüş atmış ve annemi almış (30 s).

“En küçük torunum senden büyük” (38 s).

Ertesi gün, ikindi namazına giderken mavi-kahve gözlü Civan Kazanova yoluma çıkı (39 s) .

Güçleri yettiğinde, birbirlerine vurmuşlar, ağır cisimler fırlatmışlar (48 s).

Ne acıdır ki iki kolu, iki bacağı da kesildi (49 s).

Kemanı kutusundan çıkardım (53 s).

Omzuma varınca boğazını temizleyip gırtlaktan gelen bir sesle “Konumum gereği 1 milyar 370 milyon insan tanıdım” diyor (51 s).

Yuvarlak ‘Starbucks Coffee’ tabelasının altından geçip içeri giriyorum (55 s).

5-10 basamaklı geniş merdivenle çıkılan locada, bir aktrisle televizyon röportajı yapılıyor (55 s).

Kutu elimden düşüyor ve kapağı açılıyor (55 s).

Gamze Gama ve maskeli haydutlar cipe binip vınlıyorlar (55 s).

Koca metal çark döndükçe usul usul göğe yükseldim (59 s).

Boğaz’daki gemiler bulutların arasında yüzüyor, uçak büyüklüğünde kuşlar lunaparka dalıyor, atlıkarınca beygirleri kişneyerek şahlanıyordu (60 s).

Artık ağırlığımızı, çukurdaki ayağa vermemiz gerek (65 s).

“Ölülerin yakılması hiç sağlıklı değil” deyip gülümsedim (65 s).

Bizzat katıldığım harp, rüyalarındaki muharebeler, temsilî gösterilerdeki çatışmalar; toprağın altında, mezarlardaki milyonlarca askerin tam bir ve hareketsizlikle sürdürdüğü, dünyanın çekirdeğini teşkil eden gezegeni mayalayan savaş...(72 s).

Tokalaşmak için, latif bir vakarla uzattığı minik elini tutup öpüyorum (72 s).

Komşuların getirdiği aşureleri birbirine karıştırıp yedim (73 s).

Zarifoğlu'nun kafası, tenis topu büyükülüğündeydi ve rüzgarda kalmış denizanasına benziyordu (74 s).

Cenaze yemeği için soğan doğrayan taze dul misali, gözlerinden yaşlar süzülüyordu (81 s).

Bir kayanın altında yaşayamıyorsanız, böylesi imtiyazlı bir zarafete süzme ve hüzne kayıtsızlık kalamazsınız (81 s).

Uzun koltukta ikimiz de birer arkeolojik buluntu sükunetiyle oturuyoruz (83 s) .

Toprağı deşmek yerine, bir iğneye tutunarak suya dalıp balık avlamayı seçen solucan... İşte o benim (104 s).

Yüksek tavanlı ve kaos manzaralıydı (105 s).

Sakalımdan süzülen kan, terliğime damladı (126 s).

Mr. Spock ve Figen Negatif'in yardımıyla cesedi sırladı ve çıktı (128 s).

Güneş, açık arttırmaya çıkmış gibi parlıyordu (130 s).

Ve ümitsizlik yolu, safсата şatosuna çıkart (131 s).

Dünyanın en parlak yeri olan dudakları, 100 sene beklediğime değdi (133 s).

Mavi sular harelenerek yavaşça yükseliyordu (133 s).

Afro saçlı, dersi kola rengi rakibim benden 45-50 kilo ağır (138 s).

“Sana öyle bir vuracağım ki saçların dümdüz olacak!” dedim (138 s).

Ters giydiği, tekeş, yırtık ayakkabılarıyla karnıma attığı tekmeler beni zıplattıyor (139 s).

Kıyıya atılmış denizanası ile denize fırlatılmış salyangoz karışımıydım (141 s).

Birisi, üstümden geçerken elime bastı (143 s).

Son gördüğüm şey ise Atlanta'nın kuyruğuydu (143 s).

Vınk! Makineyi yakaladım: “Ne ki bu?” (148 s).

Yüksek duvarlı bahçenin kapısından çıktıktan sonra uzun bir patikadan asfalt yola vardım (149 s).

Bahçeyi geçtim (156 s).

Minyatür bir ıstırap şöminesi gibi alevlenen yüzü, masumiyet maşasıyla karıştırılıyordu (173 s).

Doktor, Ruhi Bey'in şakağına kuyumcu matkabıyla delik açtı (211 s).

“Elinde gül buketiyle genelevin bahçesinde dikilen köylü gibiyim” (216 s).

5 yaşımdan itibaren tarlada yonca bağlamaya, dağda koyun gütmeye başladım (30 s).

Orhan Kemal, Ruhi Su, Ahmet Adnan Saygun, Sadri Alışık, Türkan Saylan, Ayhan Işık, Sakıp Sabancı, Kemal Sunal, Abdülhak Hamid Tarhan... hiçbirinin naaşı çalınmış değil...” (207 s).

Rıhtımdaki mütevazı sefamız, kaotik bir felakete dönüşmüştü. Parçalanan tren penceresinden fırlayan bir kelle yerden sekip yuvarlanarak Ruhi Bey'in ayağına çarptı! (17 s).

Başımı kaldırdığımda, teröristlerin üzerimden atlayıp içeri daldıklarını fark ediyorum (55 s).

Benim gibi sığ birinin yaraları ne kadar derin olabilir ki? (273 s).

Esrarengiz keltiş mendilini çıkarıp, merhumenin alnından şakağına akan ecel terlerini özenle sildi (88 s).

Antep'te kafasına uçak düşmüş (229 s).

Haftalardır ağızma lokma koymamıştım (152 s).

Kıyıya atılmış denizanası ile denize fırlatılmış salyangoz karışımıydım (141 s).

Çocuğu oracıkta, annesinin gözleri önünde süngülemişler!.. (23 s).

Buz dolu bir küvete yatırılıyorum ve kafama kaynar sular dökülüyor (144 s).

Apar topar, arkamdaki apartmanın girişindeki içrek bölüme atladım (177 s).

Civan ani bir kararla kirişi kırdı (115 s).

Ayakkabılarımı giymeye uğraşırken, Fiğen Negatif çatalın ucunda püreye banılmış bir lokma brokoliyi dudaklarıma bastırdı (58 s).

Serpil'in kabarık vişne hamuru dudaklarından akan lazerli kelimeler, kopan tüm bağlarımızı onarıyordu (301 s).

4.4.4. Tasarımlar, İmgeler ve Duygu Değeri

Bu başlıkta tasarımların bizde uyandırdığı duygu değerlerine yer verilmiştir. Tek bir kelime insanlara birçok şeyi çağrıştırmaktadır. Bu çağrışımların insanlarda hissettirdiği duygular genelde aynı olduğu bilinmektedir.

Dildeki bir göstergenin -tek anlamlı kimi özel terimler dışında- yalnızca tek bir kavramı yansıtmaması, insan zihninde çeşitli imgelerin canlanması; göstergenin çeşitli çağrışımların odağı olduğunu gösterir. Çağrışımsal olarak da bilinen tasarımlar, söylenilen bir sözcüğün kişide neler çağrıştırdığıdır. Bu çağrışımın sayısı değişebilmektedir. *Cenaze* aracının yoldan geçmesiyle herkesin aklına ölen bir kişi gelmektedir. Türkçedeki *düğün* sözcüğünün bize söylendiği veya bir kitabın kapağında, ad olarak bu sözcüğün yer aldığını bizim de bu kitabı gördüğümüzü varsayalım. Bu sözcük zihnimizde belli bir kavramı çağrıştırır. Örneğin bir evlenme ya da sünnet nedeniyle yapılan toplu eğlentinin akla geleceği kuşkusuzdur. Düğün göstergesiyle tabi sadece toplu eğlenme alanı gelmez akla bununla birlikte, dans müzik en önemlisi gelin damat gelir *Ameliyat* derken doktorlar, hasta, narkoz, neşter... gibi tasarımları, bizi dinleyen kimsenin gözleri önüne getirmiş olabiliriz. *Okul* kelimesi ise bize dersler, sınıf, öğretmen, öğrenci gibi çağrışımları akla getirir (Aksan, 2000, s. 194).

Kavramların bir yazıda görüldüğü anda tek bir tasarımın değil, değişik tasarımların, imgelerin canlanmasına da neden olabilecek *harman* göstergesi yalnızca ekin başaklarının saplarından ayrılma işinin yapıldığı yeri anlatmaz; buğday yığınları, döven, döveni çeken hayvan, onları güden insan, sarı bir renk vb. tasarımlarını da uyandırır. *Deniz* dendiğinde zihnimizde canlanan yalnızca tatil değil, plaj, güneş, kum... gibi tasarımlar, imgeler gelir (Aksarı, 2006, s. 34).

Duygu değeri: Adından da anlaşılacağı gibi duygularımızı devreye sokar. Bir sözcüğün insanlar üzerinde duygusal değerini gösterir. Bu belirtiler genelde tüm insanlar için geçerlidir. Duygu değeri iyi, güzel, heyecan verici olduğu gibi kötü, korkunç, üzüntü verici de olabilmektedir.

“Duygu değeri, bir göstergeye bağlı olarak insanda uyanan çeşitli duygular, beliren çağrışımlardır. Örneğin “üvey ana” belli bir temel anlam ögesini içerir. Ancak hangi dilde olursa olsun, birtakım duyguları da beraberinde getirir. *Kanser* sözcüğü her dilde bugün ürküntü, korku veren bir sözcük durumundadır”(Aksan, 2000, s. 195).

Her dilde kimi sözcükler o dili konuşan bireylerde birtakım tasarımların yanı sıra duygulandırıcı öğelerde taşır. Çünkü herhangi bir dilden seçeceğimiz *kanser, verem, ölüm, cenaze, tabut, morg, salgın, ayrılık, açlık, isyan, terör, üvey ana...* gibi sözcüklerin insanda ürperti, tedirginlik, korku, karamsarlık gibi duygusal etkilerde bulunacağını yadsımak olanaklı değildir. Bu göstergelerle karşılaştırılınca *ilkbahar, kardelen, menekşe, aşk, zafer, başarı, vatan, gençlik, yavru, yetim, öksüz...* gibi sözcüklerin iyimser bir hava yaratacağı, güzel, iyi, duygular getireceği de yadsınmaz (Aksarı, 2006, s. 37).

Duygu değeri belirten örnekler gruplandırılmış olan başlıklarda yer almaktadır. Bu şekilde başlıkların sayısı arttırılabilir.

Merak Etme:

Ceset görme hevesindeki ahali haneye dolmuş, Azrail’e yer bırakmamış (88 s).

Ekranın tepesinde ‘Son dakika yazılı’ (56 s).

Gözleri fal taşı gibi açıldı (34 s).

Dile geliyorum: “Ozan’ın hastalığı ne acaba, öğrenebildiniz mi?” (83 s).

“Kiralık katiller nasıl kimselerdir, hep merak ederdim” (95 s).

Tekli koltuğa doğru ilerlerken, esrarengiz misafirimi süzüyordum (121 s).

Eğer ilk kurbanı hakikaten ben idiysem, gizli yerini ve kriminal ticari sırrını öğrendikten sonra elimi kolumu sallayarak gitmeme niye göz yumdu?.. (149 s).

“İyi misin?” (219 s).

Fujer’in merak ettikleri: Serpil Silahlıperi kimin nesi? Dövmeli aynasız bana neden ateş etti? (223 s).

“Evet Serpil, neden gittin? Taşında adın yazılı mezarda kim yatıyor? Yedi senedir nerelerdesin? Yanındaki adam kimdi? (225 s).

“Deprem olduğu gece....” dedim, “bana ne söyleyecektin?” (280 s).

Telaşlanma:

İlk uçakla Las Vegas’ a gitmeliyim (150 s).

Peki ya Masum Cici’yi bulamadan tahtalı köprüyü boylarsam?! İşte o zaman hapı yutarım... (35 s).

Keman kutusunu alelacele açmaya çalışıyorum. I-İh. Elim ayağıma dolaşiyor (55 s).

Civan Kazanova panikle “Herkes sakın olsun!” diye haykırdı (127 s).

Ürkek: Derhal dışarı çıkmam lazım (210 s).

“Hey, dur bir dakika, yavaş ol. Adamı tanımıyorum” (220 s).

Hemen bir kafes bulmam lazım! (57 s).

“Korkarım şehirdeki tüm insanlara bir anda birbirlerini öldürtecek” (265 s).

Sakin olun Civan Bey, hepsi numaraydı, anlamıyor musunuz? (283 s).

Hoppalaaaaaaa?! Sen neyin peşindesin Avni Bey? (119 s).

Şaşırma:

Parkta kurt adamlarla vampirler satranç oynuyordu (127 s).

Birden karşımda timsah suratlı bir kocakarı beliriyor! (57 s).

Hz. İsa’nın ölüyü diriltmesi, tümüyle bilgi sayesindeydi (66 s).

Merhum Zülfikar Bey’in dairesine çıkınca birde ne göreyim, zevcesi Zerbercet Hanım da ölüm döşğinde! (88 s).

“Hayreti mucip! Demek müellifsin ha?” (98 s).

Bastonum elimden düşerken ağzım bir karış açıldı (122 s).

Koşarak gelen Figen Negatif’in, salondaki manzara karşısında nefesi kesilmişti (125 s).

Hergele silaha davrandıysa da, üzerine doğrultulmuş iki namluyu görünce kalakaldı (221 s).

Sağlam çatılı, aydınlık, sıcak yuvalarda kainatı karartacak denli keder üretilebileceği aklımın ucundan geçmezdi (157 s).

Nitekim, Muş'a vardığımda da beni karşılayanlar, hayretlerini gizleyemediler (37 s).

Bunca zaman nasıl sağ kaldım hayret (102 s).

Birden karşıma, bir iskelet çıktı (108 s).

Nabokov'un ikizi aniden sinirlendi: "O benim oğlum değil, karım!" (177 s).

Masum Cici nasıl bir patrondu ki, elemanlarını yer altı mesaisine ikna etmişti? (149 s).

Düşündürücü:

Cinayeti neden Zarifoğlu ailesinin genç üyelerinden biri değil de ben işlemeliydim?... (35 s).

Bunca zaman nasıl sağ kaldım hayret (102 s).

Serpil, ailesine olan biteni açıklayabilecek miydi? Sahra beni görünce nasıl davranacaktı? (232 s) .

Acaba "Masum Cici cehenneme bir an evvel gitsin de, ben cennete gitmesem de olur" diye mi düşünüyordu? (35 s).

Şef madem bana cinai bir vazife yükleyecekti, niye önceden hiç malumat vermedi? Niçin son an'ı bekledi? (35 s).

Acaba, Zehra Hanım, dedenin torunlarından biri miydi? (303 s).

Endişe Verme:

Hayatımın başlamadan biteceği duygusuna kapıldım (251 s).

Hayatım onun iki dudağı arasındaydı (254 s).

Memnuniyet:

“Ah pırlanta evladım. Şu son günlerimde nazıma katlandın, kahrımı çektin. Benim gibi müşkülpesent bir kartoloza refik oldun”(115 s).

Sizinle tanışmak büyük onur efendim (123 s).

Yüce gönüllülüğünüzü asla unutmayacağım (132 s).

“Öyle miii? Oh ne âlâ, şerefyab oldum Masum Bey evladım” diyerek kandilli temenna çektim (122 s).

Ruhi Bey: Burası hiç de sıkıcı bir yer değilmiş ha? (304 s).

“Ne gezer beyim. Gene de halimize şükür. Harpten iyidir” (33 s).

Enkaz altında can veren nişanlım dirilmiş, hiç doğmayan çocuğum büyümüştü (279 s).

Rahatlama:

Derin bir oh çektim (75 s).

Ağaçların arasından koşarak çok şükür sağ salim tepeyi aştım (24 s).

Şükürler olsun, camideki tek yalancı ben değilim (96 s).

Artık müsterih olunuz efendim. Masum Cici’ye parayı havale ettim. Borcunuzu kapattım (79 s).

“Gönlünü ferah tut mirim. Artık büyüdük. Hem...” (98 s).

Artık ölsem de gam yemem (257 s).

Özgürlük Parkı’nda uğradığımız saldırıdan sonra Timur Tümör’den kurtulmuştuk (287 s).

Beğenmek:

Sağ tarafımda İstanbul Boğazı, Mecnun’un gördüğü seraplar kadar göz kamaştırıcıydı (59 s).

O kim tam bir İstanbul beyefendisiydi (35 s).

Ağır ağır doğrulduk ikimizde hayranlıkla gemiye bakıyorduk (17 s).

Havada, karada ve denizde görebileceğiniz en şahane varlık (100 s).

Ateşin keşfinden sonra pişirilen ilk kebab kadar leziz görünüyor (101 s).

Salondaki iki dirhem bir çekirdek, dazlak centilmeni gözüm bir yerden ısıırıyordu (121 s).

Tecvitli konuşması beni mest ediyordu (132 s).

Lazerle çizilmiş, akla ziyan bir ahu (144 s).

Kız tepeden tırnağa Venedik hançeri gibi parlıyor (146 s).

Balkonda sigara içen Nazlı Hilal, sıcak porselen bir semaveri andırıyordu (169 s).

Siz kalbi merhamet dolu bir kahramansınız (132 s).

Övme:

Şampiyon bir İngiliz atının yavrusuna benim adım verilmiş (114 s).

Benim nazarımda, dünyadaki tüm akıllı kadınların doğal lideriydi (156 s).

Nazlı Hilal'le flört etmek istemiyordum. Tamam çok alımlıydı. Dayanıklıydı. Zekiydi. Akranımdı. İyi kalpliydi... (168 s).

Mahcup ağzı, baharın mührü şebboy. Sesi cennette dokunmuş ipeklerden süzülüyordu (180 s).

Serpil Silahlıperi... Sana her baktığımda, kendimi seçilmiş, kutsanmış ve cennetle müjdelenmiş gibi hissediyordum (202 s).

Sahne tozu yutmuş kıdemli bir oyuncuyum ben Civan Bey (209 s).

Acıma:

28 Mart 1920... Şahin Bey'in naşı Elmalı Köprüsü'nün orada bulundu (24 s.)

Çocuğu oracıkta, annesinin gözleri önünde süngülemişlerdi (23 s).

Saçları tümünden dökülmüştü ve ağzını burnunu kapatan bir maske takıyordu (156 s).

En yoksul tabakaya mensupsunuz. Sokakta yaşıyorsunuz (163 s).

Maça çıkacak zavallıların kulağına eğilip talimatları fısıldıyordu (268 s).

Sevgilim enkaza gömüldü (193 s).

Açlıktan dermansız kesilmişti (23 s).

Merhamet:

Terasa serptiğim ekmek kırıntılarını gagalayan güvercinleri seyrediyordum (37 s).

Çıplak ayaklı çocuklar, ayakkabı boyuyordu (33 s).

Ters giydiği, tekeş, yırtık ayakkabılarıyla karnıma attığı tekmeler beni zıplatıyor (138-139 s).

Maça çıkacak zavallıların kulağına eğilip talimatları fısıldıyordu (268 s).

İhtimal:

Yine de, evet, kör karanlıkta belki Masum Cici'ye rastlarım diye düşünüyordum (54 s).

Zarifoglu ailesi'ni ziyaret edersem, Masum Cici'ye dair istihbarat toplayabilirdim belki (87 s).

Bugün galiba benim doğum günüm (98 s).

Büyük ihtimal pürüz çıkmaz (160 s).

Belki gene çatışma çıkar, Serpil Silahlıperi'yi yine kurtarırım (182 s).

Mini eteklilerin peşine takılmak bana iyi gelebilir (91 s).

İstek:

İstersen bana katılabilirsin (220 s).

Böyle fıstıkları görünce kendi kendime “ keşke iki yaş daha küçük olsaydım” diyorum (47 s).

Feleğe şiirsel bir misilleme yapmak istiyorum! (91 s).

Ölmeden cennete gitmek ister misin Ruhi Bey? (92).

Onu bir kelebek gibi yatağıma sabitlemek isterdim (100 s).

“Sizi sahnede canlı izleyebilmeyi çok isterdim (124 s).

Tek dileği, küçük oğlunun biran önce iyileşmesiydi (170 s).

İleride onun kadar olgunlaşmayı diledim (172 s).

“Sen doğduğunda ben çoktan şahadet şerbetini içmiş olmalıydım (16 s).

Rica:

“Tam olarak ne yaptığımızı ben de bilmek istiyorum Civan! Söyler misin kim bu insanlar?” (220 s).

Silahları indirin konuşalım (221 s).

“Galiba kapıyı yeterince kuvvetli tıkladım Civan Bey. Affedin lütfen” (181 s).

“Harika. Tamam tatlı kızım benim, telefonu annene verir misin?” (286 s).

Gönül alma-avutma:

Masum Cici’yi nallamak işinde Civan Kazanova’dan faydalanacağım (48 s).

Gençsin sen daha hepimizi gömersin (29 s).

“Gönlünü ferah tut mirim. Artık büyüdük. Hem...”(98 s).

Teselli etme:

“Kendinize haksızlık etmeyin efendim, gayet dinçsiniz” (15 s).

Gençsin sen daha hepimizi gömersin (28 s).

“Serpil, seni kurtaracağız” (221 s).

“Merek etmeyin, döneceğim” (221 s).

“Masum Cici’yle konuştum. İlk fırsatta sizi arayıp ziyarete gelecek” (102 s).

Dua Etme:

Nur içine yatsın, muazzam bir üstattı (96 s).

“Defalarca. Ruhunun selamete ermesi için Sahra’yla birlikte dua ettik” (232 s).

“Ağzınızdan yel alsın Ruhi Bey. Allah uzun ömürler versin” (238 s).

Tam o esnada tekerlekli sedyeye yatırılmış kan revan içinde bir adam acil servise taşınıyor, “Allah’ım!... Yardım et! Ölmek istemiyorum!” diye haykırıyordu (277 s).

Karizmatik bir ruhani lider dua ediyor: “Allah’ım... uzaylılar tarafından kaçırılıp, ameliyat edilen... galaktik organ ticaretinin kurbanı olan din kardeşlerimize, sağ salim gezegenimize dönmeyi nasip et...” (108 s).

Eylemindeki hatayı saptayarak tövbeye yöneldiğin için şükredebilir ve şükürünün niteliğinin zenginleşmesi için dua edebilirsin (119 s).

Yardım İsteme:

“Derhal dışarı çıkmam lazım” (57 s).

Yardımcı olursan sevinirim (218 s).

Haydi, Masum Cici’nin işini bitirelim! (315 s).

Onu bir an önce bulmam lazım. Yardımın gerekiyor (69 s).

Sevinme:

Musalla taşı ile gasilhane hizasında, kefeni yırtışımı kutladılar (116 s).

Çamlıca da, platoya benzeyen bir alana kurulmuş lunaparka vardığımızda Ozan havalara uçtu (59 s).

“Onu ben yazmıştım!” Avni Vav sevinçten uçuverdi. “Cidden beğenmiş miydiniz ?” (123 s).

Bense Marmara Üniversitesi’ne kapağı atıyorum (143 s).

Operasyon gününü kararlaştırabiliriz” deyince, varlığımın bir anlama kavuştuğunu hissettim (175 s).

Heyecan:

Savaşın eşliğinde halkın nabzı hızlanır (22 s).

Tribündeki binlerce kişi beni alkışlıyor (25 s).

Heyecandan kemiklerim kamaşmıştı (101 s).

Gırtlığıma kadar adrenalinle dolmuştum (138 s).

İçimde bir adrenalin volkanı patlamıştı. Neşeden tozutmak üzereydim (223 s).

Yutkundum. Kalbim tilt topu gibi oradan oraya çarpıyordu. Nabzımı dilimde bile hissediyordum (228 s).

Göğsümde havai fişekler patlıyor, kulaklarımdan ışık tozları fişkırıyordu (258 s).

Bilim-kurgu filmlerinde görülen uzay gemilerindeki memureler gibi pürüzsüz bir güzelliği vardı (231 s).

Mutluluk:

Cennet, ağaçlar, kuşlar, kelebekler, güllerle doludur (92 s).

“Sonra, Cenab_ı Hakk’ın inayetiyle hayatımın kadını buldum” (117 s).

Ozan’ı tedavi ettirebileceğim... Yeğenim iyileşecek! (196 s).

6 yaşına kadar yetim büyüyen yavrumla nihayet kavuşacaktık (248 s).

Küçük kızımın bedeninden yayılan cennet esansını içime çektim. Ömrümde ilk defa sevinçten ağlıyordum (256 s).

Sabırsızlık:

Rahmetli ayyaş ahabımın, küfür ve lanetlerle örülü bedduaları nihayet tutacaktı... (49 s).

Biri mezar gösterse, balıklama dalarım (115 s).

Mezarlıklara dolu gidip boş dönmekten yıldım (28 s).

Hak ettiğim hayatı nihayet yaşamaya başlıyorum galiba (44 s).

Nihayet bunadım galiba (62 s).

Fujer: “Çabuk anlaşın. Neler döndüğünü bilmem gerek” (224 s).

Sakin ol delikanlı (114 s).

Yine de kendimi rezil etmek için sabırsızlanıyordum (151 s).

Korku:

Bir saniye içinde muazzam bir yangın başladı (17 s).

Geminin üst güvertesinden kana bulanmış cesetler saçılıyordu (17 s).

Odanın kahverengi duvarları, kendimi tabutta hissetmeme neden oluyor (62 s).

Köprü korkuluğunu tek elle tutmuş, denize sarkıyor (105 s).

Adnan Menderes idam edildiğinde bırakmıştım (51 s).

Hâşâ. Ahirete inaniyorsan, ölülerin uyandıracağını zaten kabul ediyorsun, öyle değil mi? (65 s).

Bilirsin insanları diri diri yakıyorlar yani (71 s).

İşte benim adamım: Eskişehir’de, 101 yaşındaki P.J. Dede, kendini Victorinox’la bıçaklayarak intihar etmiş! (107 s).

Avni acayip bir fikir öne sürdü: Bence maktulü parçalayalım. Taşınması, gömmesi kolay olur (128 s).

İlk cinayetimi 100 yaşında işlemiştim (127 s).

Gözü dönmüş gazeteciler, evimi ablukaya almışlardı. Sokağa adım attığım anda tepeme üşüştüler (116 s).

“Seni yakıp küllerinin ananın suratına saçarım!” (141 s).

Dahası, Bedri Dubara beni ortalıkta görürse tekrar zımbalardı (153 s).

Can havliyle mezarlık kapısına koştum (204 s).

Ellerim titriyordu (219 s).

“Şşşş!” Kadın ellerini havaya kaldırdı. Taş kesilmişti (221 s).

Timur Tümör'n, drdğm sayfadan yola çıkarak beni bulması an meselesiydi (226 s).

Timur Tümör'n patlamış kafasından kan fıkırıyordu (251 s).

Ağlama, bağırma, inilti, yakarı ve derin derin soluma sesleri evi doldurmutu (272 s).

Kaldırımında sürünen yaralı kadın, doğum yapmakta olan bir mezzo soprano gibi feryat ediyordu (177 s).

Tehdit:

“Senin derinden çanta yapıp içine b.k dolduracağım!” deyip yumruğumu masaya vurdum (283 s).

Bu kallesliğin hesabını soracağım! Burnundan fitil fitil getireceğim! (283 s).

Hocam, bütün saygıyla söylüyorum, deri koltuğunuzu cilalayan o yağlı kıınızı kıyma yaparım. Kellenizi koparıp ahırımın duvarına mıhlarım (159 s).

Gene de tehdidinden etkilendim: “Derini yüzüp, maymunuma elbise dıkeceğim!” (297 s).

“Derhal buraya gelmezsen Ruhi Mücerret'i öldürürüm!” Ŗoktaydım (314 s).

Evet. Nedenini bilmeksizin, tanımadığım birinin peşine deceğim ve daha önce hiç yapmadığım bir Ŗey yapacağım: Onu geberteceğim (35 s).

Masum Cici'yi de, fedailerini de geberteceğim! (295 s).

znt:

Evlatlarımın ölümünü grmemeliydim... (16 s).

Biz ise Ŗehitlerin ayağındaki kara lastikleri skyorduk (111 s).

En son, küçük oğlum Mecit'i kaybettim (28 s).

Be hafta içinde sırasıyla kızını, babasını ve annesini kaybetti (89 s).

Annem ve babam çoktan lmt (153 s).

Masanın kenarına tutunarak doğruldu. Koltuğunun arkasından bir çift koltuk değneği aldı. O zaman fark ettim ki müdürün sağ bacağı yok! (160 s).

“Kafası ezilmiş ve bir bacağı kopmuştu” (227 s).

Antep’te kafasına uçak düşmüş (229 s).

Yeğenim kan kanseri (229 s).

Ve son nefesimi veriyorum (317 s).

Biricik aşkım can veriyor (144 s).

Müstakbel eşimle birlikte, doğmamış çocuğumuz da ölmüş (144 s).

“Sizlere ömür, onu birkaç sene evvel trafik kazasında kaybettik” (81 s).

Annem vefat etti. Babam geberdi. Ağabeyim kazaya kurban gitti. Sevgilim enkaza gömüldü. Müstakbel eşimin karnındaki yavrumuz öldü (193 s).

Örümcek ağını andıran sakalının içindeki örümceğe benzeyen ağzına kulağımı uzattım:

“Buyur ağabey...” Bu son, artık hiç kimseye “Ağabey” diyemeyeceğim (34 s).

Pişmanlık:

Hz. Adem’in yediği elma, tüm erkekler gibi benim de kursağımda kaldı (91 s).

Asla evlenmemeliydim (16 s).

“Aşk olsun Avni Bey, bunları daha vakitlice söyleseydin keşke...” (93 s).

Galiba düşüncesizce konuştum (38 s).

Nefret:

Fujer pırıl pırıl dişlerini sıktı: “Allah’ın belasını Masum Cici, büsbütün delirdi...” (294 s).

Timur Tümör belasına köklü bir çözüm bulmam gerekecekti (246 s).

“Benden öldüresiye nefret edebiliyorsun, çünkü hakkımda hiçbir şey bilmiyorsun” (73 s).

Hamama kaçak girmiş iki cüzamlı gibi birbirimize tiksintiyle bakıyorduk (73 s).

Tuzluğu kaptım, Masum Cici'nin gözlerini tuzlamaya başladım: “Al sana, al sana!” (74 s).

Azarlama:

Fujer matkabı kapatıp doğruldu: “Defolun buradan” (294 s).

Alay Etme:

“Savaş kadın işidir Ozan. Çünkü kilo vermeleri gerekir” (71 s).

“Koluma gir, benimleyken müzeleri ücretsiz gezebilirsin” mi diyeceğim? (87 s).

“Yakında Karacaahmet'teki mevtalar da sokağa dökülürse hiç şaşırımam” (210 s).

“Bu göbek beni Çin'e götürüp getirir” (129 s).

Mumya çorabını andıran elini öptüm (195 s).

Ben, ölü ile dirinin meleziyim. Artık yaşlanmıyorum bile (63 s).

Dalga Geçme:

Benimki, aynada görmek isteyeceğiniz türde bir yüz değil. Sünnet derisiyle kaplanmışa benziyor (46 s).

“Haklısın. Hazır 100 yaş dişim çıkmışken kendime bir pelerin almam şart” (50 s).

Üniformamı giydim. Çünkü üniformayla kahramana, sivil kıyafetle dilenciye dönüşüyorum (58 s).

Tepeden tırnağa ölüm belirtileriyle doluyum (63 s).

Unumu elemiş, eleğimi asmıştım; elek çürümüş, duvar yıkılmıştı ve ben hâlâ ayaktaydım (75 s).

Ceset görme hevesindeki ahali haneye dolmuş, Azrail'e yer bırakmamış (88 s).

Neden hep o üniformayı giyiyor? Biri ona savaşın bittiğini söylemeli (214 s).

“Hiiiiiii! Ben bir şey yapmadım!” dedi (283 s).

Cepheye gittim. Nefer olarak. Rütbem, zeka gerektirmiyordu (31 s).

Midem de ceplerim de dondurma külâhı kadar boştu (152 s).

Gençliğimde el öpmeyi sevmezdim. Şimdi ise şu dünyada elini öpebileceğim bir tek Allah'ın kulu yok! (44 s).

Heyhat! Artık birini korkutmak istediğimde “Gençliğime çok benziyorsun” diyorum (85 s).

İşe yaramış besbelli. Hacca gitmiş kardan adam gibi nurlusun maşallah... (97 s).

Küçümseme:

Benim... avcının emanet ettiği tüfeğe gözü gibi bakan geyikten ne farkım var

500 lirayı nasıl yetiriyorsun, sihirbaz mısın? (86 s).

Haşere okulundan mezun holigan ağzıyla konuşuyor (117 s).

Gururlanma:

Karşımdaki blokta kırmızı_ beyaz formalı büyük bir grup, Türk bayrağı görüntüsü oluşturacak şekilde dizilmişti (110).

Bıyıkları yeni terlemiş bir çocuk olarak katıldığım İstiklal Harbi'nin yegane kumandanı da, neferi de benim şimdi (27 s).

Cumhurbaşkanı elimi öptü. Evet Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nda, tam 40 bin çift gözün önünde (110 s).

Japon genetikçiler, benimle irtibat kurmak istiyorlarmış (114 s).

Dövüşlerime bayılıyorlarmış (155 s).

Sahne tozu yutmuş kıdemli bir oyuncuyum ben Civan Bey (208 s).

Özlem:

En son, doğduğum şehre, Gaziantep'e gidiyorum (27 s).

Handiyse ağlamaklı bir sesle “Hâlâ annemin yemeklerini özlüyorum...” diyorum (42 s)

.

Mehmetçik'in yolunu gözleyen meçhul yavuklusu, sözlüsü, nişanlısı yani (72 s).

Her 10 saniyede bir Nazlı Hilal'i düşünüyordum (131 s).

Efkarlı bir iç çekişle "Sizler henüz gençsiniz. Bendenizin, kendimi kandırmak suretiyle maziye heyecan katmaktan başka çarem yok maalesef" dedim (117 s).

Nazlı Hilal'in hasretiyle kavrulmuşum (117 s).

Hatırlama:

"Otuz." Tuhaf, Zülfikar Zarifoğlu'na yaşımı söylediğim an utandığımı hatırlıyorum (33 s).

Bir zamanlar Jöndüm. Güçlüydüm (85 s).

1919'daki salgında tüm askerler grip olmuştu (111 s).

Geceleri yatağa uzandığımda, uykuya dalarken, hayatım bir reklam kuşağı şeklinde gözlerimin önünden geçiyor (111 s).

Hız. Ayşe'ye diyor ki 'sana kördüğümle bağlıyım' (117 s).

Bu anı daha önce de yaşamıştım (125 s).

"Anaokulundayken bilardo takımındaydım" (179 s).

"Nişanlıydık. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü'nde son sınıf öğrencisiydi. Enkazdan cesedini kendi ellerimle çıkarmıştım" (220 s).

Hani, Kadıköy'de Rabarba Bar'ın önünde çatışma çıkmıştı. Sen beni saklamıştın. Sonra da kurşunla yaralanmıştın ?.. (225 s).

Eskiden de hep böyle yapardı (222 s).

Okan ağabeyim ve arkadaşlarımızla birlikte denize gittiğimiz çocukluk günlerimi hatırladım (300 s).

Bu dehşetengiz manzara, bana Serpil Silahlıperi'nin cesedini bulduğum anı hatırlattı (160 s).

Umut:

Ruhi Mücerret, son arzusun kararlaştıran mahkum edasıyla sordu (16 s).

Aylar süren Fransız kuşatmasına, tehditlere ve had safhaya ulaşan açlığa rağmen Antep şehri direnyordu (24 s).

Hayat mucizelerle dolu; hele benimki (47 s).

Herkes, benim kazanacağımı umuyor (137 s).

Eğer doku grubum Ozan'inkiyle uyuşursa, geriye sadece parayı bulmak kalacaktı (170 s).

Belki gene çatışma çıkar, Serpil Silahlıperi'yi yine kurtarırım (182 s).

Umutsuzluk:

Onun karşısında, Fransız Joseph Haydn'ın *Veda Senfonisi* 'nde sahneyi art arda terk eden orkestra üyeleri gibi, umutlarım bir bir kayboluyor (100 s).

Ekrandaki doktor, hastaya "En fazla iki yıl ..." diyor (85 s).

Sokağa çıkmayı yasaklamışlardı (22 s).

Onunla tanışınca, artık kendi hayatımın başrolünü üstleneceğimi ummuştum (181 s).

Çaresizlik:

Ne are ki 9 şubat 1921 günü saat 10 'da Antep, Fransızlara teslim oldu (25 s).

Milletin sabrı taşmıştı lakin eli kolu bağlıydı (23 s).

"30 sene evvel bana '3 ay ömrünüz kaldı' diyen doktorun cenaze merasimindeydim" (15 s).

İnsanlar mahşer meydanındaki gölgeler gibi kaışıyordu (17 s).

Milyonlarca insanın çarpıştığı savaştan geriye kalan tek askerim (27 s).

Doktor "Takdir neyse o olur" demiş (34 s).

Şehrin tamamıyla teröristler ile virüslerin egemenliğindeki bölgesinde mahsur kalmıştım (139 s).

Gidecek yerim yok; büsbütün kayboldum, gene de tabana kuvvet koşuyorum (202 s).

Yaşayamadığım yılların özetiyle yetinmek zorundaydım (232 s).

İmrenmek:

Baba meşhur bir mimarmış, Anne İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nda piyanist (106 s).

Onların bitkisel hayatına imreniyordum (130 s).

Siz kalbi merhamet dolu bir kahramansınız (132 s).

Yüce gönüllülüğünüzü asla unutmayacağım (132 s).

Utanmak:

Benimki, aynada görmek isteyeceğiniz türde bir yüz değil (46 s).

Avni Vav'dan şoke edici bir itiraf: “Ben, söylemesi ayıp, bir sanal harem kurdum” (117 s).

Kıskanmak:

Hatunun güzelliği ile zekası arasındaki uçurum baş döndürücüydü (315 s).

Ozan, onu vampir sanmakta haklı. Adam 580 bin kişilik ordunun ayakta kalan tek mensubuydu (174 s).

4.4.5. Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar

Her özel ad duygu değeri taşımak zorunda değildir. Bir özel adın duygu değeri taşıyabilmesi için insanların o sözcük hakkında az da olsa bir bilgiye sahip olması gerekmektedir. Özel adların insanda çağrıştırdığı duygular herkeste farklılık uyandırmaktadır. İnsanların çevresine, aldıkları eğitime, buldukları konuma, cinsiyetine, yaşına göre farklılık gösterir. Özel ad, kişi, yer, mekân gibi unsurlardan oluşur. Bu unsurlar bizim için önem arz ederken başka bir toplum veya kişi için önem arz etmeyebilir. Duygu nasıl bireysellik taşıyor ise, özel adların da duygu değeri kişiden kişiye farklılık gösterir.

Özel adlar ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Korkmaz ise “Tek bir kişiyi, belli bir varlığı veya topluluğu gösteren ad” (Korkmaz, 1992, s. 119) şeklinde tanımlamıştır. *Hüseyin Rahmi, Stefan Zweig* gibi yazar *Mozart, Bizet* gibi kompozitör isimlerini duyan, müzikle ve edebiyatla ilgisi olmayan kişiler bu ses birleşimlerinin ancak birer özel ad olduklarını kestirecektir. Hâlbuki bu adları eserleriyle bilen kimsenin zihninde bir takım tasavvurlar canlanacak, daha önemlisi, bu tasavvurlar kişiden kişiye değişik olacaktır. Bu sanatçıları seven ya da sevmeyen kimselerde bu adların uyandırdığı tasavvurlar ve bunların duygu değerleri arasında farklar çoğalacaktır (Aksan, 1971, s. 35).

Bazı isimler kişi, yer, coğrafya isimleri onları bilenler için duygu değeri taşır. Mesela; Türkler için *Atatürk, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman* gibi Türk büyükleri, Fransızlar için *Jeanne D'arc, Napoleon Bonaparte* adlar onları tanıyanlarda olumlu duygular, değişik tasarımlar canlandırır. Atatürk'ü tanımayan bir toplumun ferdi bu ismi duyduğu zaman tepkisiz kalabilir. Kısaca bu tür isimler kendisini ilgilendiren toplum için anlamlı ve geçerlidir. Buna karşılık Nazizmin öncüsü Hitler ve Stalin isimleri anıldığında veya bir yerlerde görüldüğünde olumsuz duygular belirir (Aksan, 1971, s.38_39).

Duygu değeri taşıyan özel adlar olumlu ve olumsuz his taşıyabilir. Özel adların tanınırlığı kişide çağrıştırdığı duygu ile eşdeğerdir. Yer adlarına örnek olarak *Çanakkale* şehri verilebilir; Çanakkale adı genellikle Çanakkale Savunmasını anlatan, kahramanlık, vatanseverlik ve zafer gibi duygu değeri taşıyan bir addir. Bunlara ek olarak *Kars, Sarıkamış* denildiğinde yüzlerce askerimizin soğuktan donarak şehit oldukları akla gelerek üzülmeye duygusu ortaya çıkar (Aksan, 1971, s. 38_39).

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

Ruhi Mücerret, son arzusunu kararlaştıran mahkum edasıyla sordu (16 s).

Ruhi Bey, fi tarihinde Haydarpaşa Garı'nın gece bekçisiymiş (16 s).

Gar Müdiresi Zeynep Zarifoğlu dışarıdaki merdivenlerde sırma saçlarını yolarken haykırıyordu (18 s).

İngilizler, mutfaklarımızdaki ekmek bıçaklarına varıncaya, silah namına ne varsa toplamışlardı (22 s).

Ermeni aromalı Fransız birlikleri, mezbahada işe başlamış çakallara benziyordu (22 s).

En son, doğduğum şehre, Gaziantep'e gidiyorum (27 s).

Bıyıkları yeni terlemiş bir çocuk olarak katıldığım İstiklal Harbi'nin yegane kumandanı da, neferi de benim şimdi (27 s).

Civan Kazanova hemen her gün okul çıkışı evime geliyor (44 s).

Devlet Demiryollarında işe girdim, Zülfikar Ağabey sayesinde (31 s).

Kadıköy'e yerleştim (31 s).

Zülfikar Zarifoğlu, tanıdığım en cömert, en merhametli, en faziletli zat (32 s).

Bizim Aile [1975] filmindeki Yaşar Usta [Münir Özkul] gibidir (32 s).

Galata Köprüsü'nde 4-5 Mercedes otomobil park etmişti (33 s).

İstanbul'un nüfusu tek mil 750 bindi, siz hesap edin (33 s).

Vietnam işgalinde ABD askerlerinin öldürdüğü her bir Vietnamlı için 50 bin kurşun atılmış! (35 s).

“Temel Reis'ten bile daha fazla ıspanak yedim” (42 s).

Karacaahmet Mezarlığı'nda çok popülerim (48 s).

Atatürk yaşasaydı Gucci giyerdi (50 s).

Adnan Menderes idam edildiğinde bırakmıştım (51 s).

Gökyüzünde Çin malı bir dolunay (53 s).

Zilli beşaret “Aşk olsun Ruhi Bey” diyor ve suratındaki, Türkiye'nin en büyük et benine dokunuyor (57 s).

Çamlıca da, platoya benzeyen bir alana kurulmuş lunaparka vardığımızda Ozan havalara uçtu (59 s).

Nazilerin eline düşmüş muhasebeci gibi bakıyordu (62 s).

Peter İlyiç Çaykovski'nin [1840-1893] Kuğu Gölü eşliğinde kahvaltı yapıyordum (64 s).

Hız. İsa'nın ölüyü diriltmesi, tümüyle bilgi sayesindeydi (66 s).

“Yahya Kemal ‘Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden/ Birçok seneler geçti; dönen yok seferinden’ derken yanılıyor muydu?” (66 s).

Yunanlılarla Batı Anadolu’da müthiş gerilim yaşadık (71 s).

Aslında 93 Harbi’nde Ruslara karşı savaşmış, İstiklal Savaşı’na fiilen katılamamıştı (72 s).

Atatürk, Samsun’a artık bensiz ayak basacak (85 s).

Ceset görme hevesindeki ahali haneye dolmuş, Azrail’e yer bırakmamış (88 s).

Recaizade Mahmut Ekrem’in piyeslerindeki oyuncular gibi konuşuyorlardı (88 s).

Hız. Adem’in yediği elma, tüm erkekler gibi benim de kursağımda kaldı (91 s).

Muhtemelen namını duymuşsunuzdur, rahmetli Kemal Tahir, Afif Yesari Beylerle nöbetleşe, her hafta bir nüsha yetiştiriyorduk (96 s).

Onun karşısında, Fransız Joseph Haydn’in Veda Senfonisi’nde sahneyi art arda terk eden orkestra üyeleri gibi, umutlarım bir bir kayboluyor (100 s).

19 Mayıs Atatürk’ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı törenine katılacaktım (103 s).

Esenboğa Havalimanı’nda beni, kuşe dergiden kesilmiş gibi parlak çocuklar karşıladı (105 s).

Dün, Boğaziçi Köprüsü’nde İngiliz futbolcu David Beckham’a tıpatıp benzeyen bir genç adamın intihar teşebbüsü (105 s).

Organize haydutlar Cüneyt Arkın’ı yaralayıp zapt etmişler (106 s).

Baba meşhur bir mimarmış, Anne İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası’nda piyanist (106 s).

Âşık Şenlik, Âşık Murat Çobanoğlu ve Âşık Şeref Taşlıova'nın heykellerinin bulunduğu Âşıklar Anıtı'nın önünde durmuşlar (107 s).

“Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır!” (107 s).

Talebelerin abideye sevki, İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün düzenlediği şiir yarışması münasebetiyleymiş (107 s).

Orhan Gencebay ciddi, sakın, emin bir ifadeyle, tane tane konuşuyor (107 s).

Filmin devamı: Cüneyt Arkın “Bir daha şapka takamayacaksınız!” diyerek kılıçla mafya babasının kellesini uçuruyor (108 s).

Kemiklerden tanıyamadım Kemal Sunal'ı, Türkan Saylan'ı... (108 s).

Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nda, tam 40 bin çift gözün önünde (110).

Figen Negatif, bir bardak su ile yeşil hapı sehpaye bırakırken soruyor (113 s).

Japon genetikçiler, benimle irtibat kurmak istiyorlarmış (114 s).

ABD başkanı Obama, bir konuşmasında dayanıklılığımı “ilham verici” diye nitelemiş (114 s).

Hz. Ayşe'ye diyor ki ‘sana kördüğümle bağlıyım’ (117 s).

Yol boyunca, hatıralarıma gömülü, pili zayıflamış radyodan Hector Berlioz'ün [1803-1869] 27 yaşında bestelediği Fantastik Senfoni'yi dinledim (121 s).

“Bu göbek beni Çin'e götürüp getirir” (129 s).

Sahra Çölü'nde sıradan bir Perşembe günü nasılsa, evin havası öyleydi (130 s).

Notre-Dame'ın Kamburu Quasimodo'yla aynı mevcudiyet tuzağında debeleniyor, aynı teraneyi okuyordum (132 s).

Gabriel Faure'nin [1845-1924] Pavane'ı damarlarımı genişletiyor, kanımı hızlandırıyor, tenimi kamaştırıyordu (132 s).

Kadıköy'de Moda sahilindeyiz (137 s).

Üst başındaki kanla Topkapı Sarayı iki kere boyanabilir (139 s).

Mafyanın sahadaki adamı, organizatör Bedri Dubara bana yalan söylemişti (140 s).

Ağabeyim liseyi bitirince Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sivil Hayvancılık Yüksekokulu'na kaydoluyor (143 s).

Bense Marmara Üniversitesi'ne kapağı atıyorum (143 s).

Bilinen adıyla Serpil Silahlıperi (144 s).

Kesik Baş İlkokulu'nda göreve başlıyorum (144 s).

İlk uçakla Las Vegas'a gitmeliyim (150 s).

“Fuji de, Honsu adasındaki meşhur volkan; aynı zamanda Nijerya'ya özgü bir müzik türü?” (150 s).

Fujer Fuji belagatli bir beden diliyle konuşuyordu (151 s).

Galiba ben... Pavlov'un Freud'a hediye ettiği köpeğim (151 s).

Kandilli'de saray ile şatonun evliliğinden doğmuş bir mekan (152 s).

Marmara Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastahanesi'nde doku grubu testi yaptırdım (164 s).

Haydarpaşa Gümrük Müdürlüğü'nde memurdu (169 s).

Okan ağabeyimin bıraktığı, eskice bir kitabı, Hüseyin Rahmi'nin [1864-1944] Mürebbiye'sini okuyordum (179 s).

Zincirlikuyu Mezarlığı'ndaki, doğanın bilinmeyen kanunlarının hüküm sürdüğü patikalarda yürüyordum (201 s).

Orhan Kemal, Ruhi Su, Ahmet Adnan Saygun, Sadri Alışık, Türkan Saylan, Ayhan Işık, Sakıp Sabancı, Kemal Sunal, Abdülhak Hamid Tarhan... hiç birinin naşı çalınmış değil... (207 s).

Kızın adı Serpil Silahlıperi (220 s).

Boğaziçi köprüsü yoluna girmiştik (223 s).

Kaydımı, Yıldız Teknik'e aktardılar (226 s).

Subaru'yla Bağdat Caddesi'nde ilerliyorduk (231 s).

“Büyükada'ya dönecek misin?” (233 s).

Dolar milyarderleri, diktatörler, Hollywood starları ve şampiyonlar için limitli üretilen *Treasure* serisinden (237 s).

“Mavi Jeans reklamındaki Adriana Lima'yla” (243 s).

Orhan Gencebay'ın Kaderimin Oyunu şarkısı Subaru'nun teybinden damarlarımıza dolup kanımıza karışıyordu (246 s).

Yolun ilerisinden 1967 model siyah bir Cadillac Eldorado çıkageldi (253 s).

Derinden Serpil'in “Mado” deyişini duyuyorum (286 s).

Shakespeare'in hakkı var, dünya hakikaten bir sahneydi (297 s).

Fonda, Müslüm Gürses'in Hangimiz Sevmedik'i çalıyordu (299 s).

“Hazret-i Muhammed'in doğum günüyle aynı!” (301 s).

Miki Fare'nin birinci dereceden akrabasına benzeyen bir kızın servis ettiği kahveleri keyifsizce höpürdetiyoruz (314 s).

4.4.6. Yan Anlam

Bir sözcüğün akla gelen ilk anlamı temel anlamdır. Temel anlamın dışındaki benzerlik ve yakıştırma ilgisi bulunan diğer anlamlar ise yan anlam olarak bilinmektedir. Her kavramın tek bir göstergesi olduğu düşünülürse, diğer anlamlar zamanla kullanılarak çok anlamlı hale gelmiştir. Bu durum Türkçenin ne kadar zengin dile sahip olduğunun göstergesidir.

Yan anlam, “Bir sözcüğün sürekli anlamsal öğelerine ya da düz anlamına kullanım sırasında katılan ve bildirişenlerin tümünce algılanmayan, ikincil kavramlara, imgelere, öznel izlenimlere vb. ilişkin olan duygusal, coşkusal ikincil anlam çağrışımsal değer” (Vardar, 2002, s. 216) dir.

“Bu terimle dile getirilen, belli bir ses bileşiminin, sözcüğün, temel anlamının yanı sıra edindiği bir başka anlam, yansıttığı yeni bir kavramdır. Her dilde, sözcüklerin çoğunluğunun, birden çok anlamı yansıttığı, çok anlamlı olduğu düşünülürse, dil adını verdiğimiz düzen içinde gösterenlerin tek bir görev yüklenmediklerini söyleyebiliriz. Örneğin, okumak eylemi, temel anlamı dışında öğrenim, şarkı ya da ezgi yorumlamak gibi yan anlamlar da kazanmıştır” (Aksan, 2000, s. 182).

Yan anlamlar, zaman içerisinde cümle içerisinde kullanımına göre de anlam kazanabilir. *Dalmak* sözcüğü, “Babam denize büyük bir keyifle dalyordu.” Örneğinde suyun içine bütünüyle hızlı girmek anlamındayken; “Çocuklar, bulunduğumuz odaya da dalmışlardı.” Örneğinde ise bir yerin içine girmek yan anlamında kullanılmıştır. *Ocak* sözcüğü “Balıkçılar, taştan bir ocak yapmışlardı”. Örneğinde ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma ve ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer anlamındayken “Çay ocağına üç yaşlı girmişti.” Örneğinde ise kahvelerde, kuruluşlarda çay ve kahvenin yapıldığı yer yan anlamında kullanılmıştır (Aksarı, 2006, s. 26) .

Yan anlamlılar başlığı altında verilmiş olan örnekler temel anlamlı sözcükler ile karşılaştırılmak üzere verilmiştir. Temel anlamda verilen bazı örneklerin yan anlamları aşağıdadır:

Gar personeli Ruhi Bey’i hoş tutar, saygıda kusur etmezler (16 s).

Reklamla mücadele, markaların gündemde kalmasına ve yükselmesine yarıyor (266 s).

Adam makineyi harekete geçiren kolu çekti ve içinde “Çokomel” kelimesi geçen neşeli bir türkü tutturd (59 s).

Aklımdan tam olarak ne geçiyordu bilmiyorum (24 s).

Omzumdaki yara nihayet kabuk bağladı (25 s).

Savaşın tüm mesuliyeti benim omuzlarıma bindi (25 s).

Harbin hakikisi de, temsili de, rüyası da canımı yakıyor (26 s).

Göz pınarlarıma ayaz yurdu: “Evet ...” (34 s).

“Uzun zamandır sizinle tanışmak istiyordum” (36 s).

Lafı uzattım (39 s).

Tanımazlığa yurdum (39 s).

Avazım çıktığı kadar “Eskiden hep yaşça benden büyük kadınlardan hoşlanırdım” diye bağıyorum (42 s).

Tamam, hâlâ hayattayım diye tuttuğum yası, size de bulaştırmayayım (47 s).

Bir türkü tutturdum (54 s).

Hepsi benden genç insanların sözleri kulağıma çalınıyor (54 s).

“Şunu ağzınıza atıverin Ruhi Bey, sonra tansiyonunuz düşüyor, Allah korusun” (58 s).

Küçük, kırmızı elektronik göstergedeki sayı büyüdükçe, karnımdaki adrenalın miktarı da artıyor (59 s).

Şaşaalı karyolaya bırakılmış parlak bir tüfek gözüme çarptı (23 s).

Uçağın kanadı koli bandıyla sarılmıştı (46 s).

Ekranın tepesinde ‘Son dakika yazılı’ (56 s).

5 senelik cinai tantanadan sonra benim savaşım İstiklal Harbi baş gösterdi (30 s).

Kalabalığı yararak güç bela yanıma vardı (36 s).

Derin bir nefes aldım (61 s).

Boğaz’daki gemiler bulutların arasında yüzüyor, uçak büyüklüğünde kuşlar lunaparka dalıyor, atlıkarınca beygirleri kişneyerek şahlanıyordu (60 s).

Meczip karabataklar, su balesi takımı gibi denizin naylonumsu karanlığına dalıp çıkıyorlardı (15 s).

Avni Vav, beni çınlayan bakışlarla süzdü (65 s).

Onun sert görünümünün altındaki yumuşacık safderunluk, bende şefkat uyandırılıyor (68 s).

Yüzüme bir bakış attı (69 s).

Erzurum’da bir buçuk ay savaştıktan sonra ağır yaralanmıştı (71 s).

Salatayla aramdaki şedit münakaşa giderek büyüdü (74 s).

Gençken, akan zaman beni alır götürürdü, şimdiyse donmuş zamanı ben sırtımda taşıyorum (77 s).

Esenboğa Havalimanı'nda beni, kuşe dergisinden kesilmiş gibi parlak çocuklar karşıladı (105 s).

Mezar taşıma “Uykum eskisinden de ağır” yazdırsam iyi olacak (109 s).

Bu karasal tsunami manzarası karşısında dehşete düşmüştüm (203-204 s).

Madalya canımı yakınca kollarımı gevşettim (115 s).

Dur durak bilmeden gönül rahatlığıyla terör estirmeyi kafaya koymuş tüm hödükler, dine dört elle sarılır (118 s).

Mr. Spock, aklımdan geçeni söyledi: “Yani?” (118 s).

Avni Vav lafa karıştı (124 s).

Foyam meydana çıkmişti (128 s).

Kafam karışmıştı (133 s).

Sağlam çatılı, aydınlık, sıcak yuvalarda kainâtı andıracak denli keder üretebileceği aklımın ucundan geçmezdi (157 s).

Kameramanlar uygun açıları yakalamak için sürekli yer değiştirerek, tarihî düğünün can alıcı ayrıntılarını zumluyorlardı (188 s).

Ses telleri, dili, dudakları yoktu (204 s).

Duygu seli, zihin erozyonu ve ecel girdabına kapılıp sevgilimin yatağından içeri akacağım (202 s).

Yel değirmeni ne doğru yol alırken şoför Zincirlikuyu'daki ayaklanmadan söz açtı (210 s).

Ozan, soru soran gözlerini yüzüme dikti (210 s).

Nazlı Hilal'in gözyaşları, gülümseyen ağzının kıyılarına aktı (214 s).

Senin paket torpido gözünde (219 s).

Zihnim, Serpil'in yedi yıldır yaşadığı ve bu arada Sahra'nın büyümekte olduğu bilgilerini işlemeye çalışırken ağzımdan sözcükler dökülüyordu (228 s).

“Sahi, müjdeyi vereyim...” diye yalana giriş yaptım (239 s).

Hastanenin yolunu tuttum (240 s).

Gar binasının tepesinden atlamış (246 s).

Direksiyonu sağa kırdım (251 s).

Gördüğüm sahne, Bedri Dubara'nın kasaturasından bin kat daha feci yaktı canımı (260 s).

Nazlı Hilal; Fujer ile aramda neler olduğuna dair göz ucuyla dahi bir imada bulunmadı (261 s).

Ruhi Mücerret'in 19 Mayıs konuşması Youtube'da tıklandıkça, Masum Cici'nin banka hesabı kabaracak (265 s).

4.4.7. Benzetme

Benzetme, edebi dil ile yazılan eserlerde kullanılan söz sanatlarından biridir. Günümüzde kullanımı eski dönemlere nazaran seyrek. Benzetme sanatı anlatılmak istenen şeyi karşı tarafa daha etkili şekilde iletmek amacıyla kullanılır. Benzetme yapabilmek için en az iki sözcüğün benzerlik ve yakınlık ilgisi esas alınarak güçsüz olanı güçlü olana benzetme işidir. Türkçede kalıplaşmış benzetmelere sıkça rastlanılmaktadır. Örneğin; bir nesnenin güzelliğini kaymak gibi, şeker gibi vb. şeklinde benzetmelere rastlanmaktadır. Benzetme ile ilgili yapılan tanımlar şu şekildedir:

“Aralarında çeşitli yönlerden benzerlik kurulabilen iki şey veya şeylerden benzerlik itibarıyla zayıf olanı kuvvetli olana benzetme sanatıdır” (Külekçi, 1995, s. 30).

“Benzetme, bir nesnenin niteliğini, bir eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek, canlandırabilmek için bir başka nesneden, bir başka eylemden yararlanarak, onu anımsatma yoluyla gerçekleştirilir” (Aksan, 1997, s. 61).

Eski Türk Edebiyatı derslerinde Fuzuli, Baki gibi şairler işleniyorsa eserlerinde mutlaka benzetmeye yer verilmiş olduğu görülür. Teşbih olarak da bilinen benzetme sanatı çokça kullanılmaktadır. Bu sanatı kullanmak ustalık ister. Günümüzde eski şiirlerde olduğu gibi ağır benzetmeler kullanılmamaktadır. Bir metinde benzetme varsa o metin daha çok sevilir, insanların ilgi odağı olur.

“Bütün dillerde görülen ortak bir tutum, anlatıma güç kazandırmak üzere benzetmelere başvurulmasıdır. Bu benzetme işi ya doğrudan doğruya, niteliği anlatılmak istenen nesnenin bir başka nesneye dayanılarak, onunla benzerliği ortaya konarak anlatılması yoluyla olur. (Türkçede ki buz gibi, sakız gibi, aslan gibi, kıyamet gibi örnekleri burada düşünülmemelidir); ya da çeşitli aktarmalarla gerçekleşir. (o ne keçidir, ceylanıma selam söyleyin gibi)” (Aksan, 2001, s. 85_86).

Benzetme ile aktarma arasındaki ilişki şu şekilde ifade edilebilir: “Benzetmeler, aktarmaların ilk aşamasıdır. Bir insan için kullanılan fitil gibi sarhoş benzetmesi, ikinci bir aşamada yalnızca fitil’in söylenmesiyle bir deyim aktarmasına dönüşür. Keçi gibi inatçı benzetmesi de o ne keçidir veya inatçı keçi kullanımında artık bir deyim aktarmasıdır” (Aksan, 1997, s. 61).

Benzetme edatı olan *gibi* çıkartıldığında bir deyim aktarması yapılmış olur. Benzetmenin tanımı daha birçok araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Burada tanımlardan bir kaçına yer verilmiştir.

Benzetme ile ilgili örnekler aşağıdadır:

Meczip karabataklar, su balesi takımı gibi denizin nylonumsu karanlığına dalıp çıkıyorlardı (15 s).

“Benim... avcının emanet ettiği tüfeğe gözü gibi bakan geyikten ne farkım var Allah aşkına Avni Bey?” (15 s).

Her ne kadar kimseye görünmemeye çalışsak da, bazen deniz feneri bazen de kaya tuzu gibi parlayan sakallarımız göz alır (16 s).

Bacası, kocaman pepsi şişesi şeklindeki (17 s).

Kırmızı renkli, vagonları kola kutusu şeklindeki trenin üzerinde devasa harflerle “Coco-Cola Hayatın Tadı” yazılıydı (17 s).

İnsanlar mahşer meydanındaki gölgeler gibi kaçışıyordu (17 s).

Ruhi Mücerret ve ben zımbalanan karton gibi kalakalmıştık (17 s).

Yanık metal kıymıkları konfeti gibi yağdı (18 s).

Salyaları lağım gibi akıyordu... (22 s).

Güllerle dövülen toprak, hırçın bir deniz gibi dalgalanıyordu (23 s).

İçinde yaşadığı ormandan daha yaşlı bir fil gibi (28 s).

“Ruhi Bey” diyorlar maşallah turp gibisin (28 s).

Ben satranç tahtasındaki boyu devrilesi şah misali orada öylece dikiliyorum (29 s).

Cesetlerle dolu, yanan bir uçağın yaralı pilotu gibiyim (29 s).

Güneş, dünyanın son günüymüş gibi parlıyordu (32 s).

O da benim gibi zayıftı... (32 s).

Yeni yıkanmış altın tabak gibi pırıldayan güneşin ışığını da yansıtıyordu (33 s).

Solgun derisi, rüzgar da uçuşan ıslak kefen gibi kırışık (33 s).

Örümcek ağzını andıran sakalının içindeki örümceğe benzeyen ağzına kulağımı uzattım (34 s).

Gözleri fal taşı gibi açıldı (34 s) .

Civan hipnotize olmuş gibi açıldı (34 s).

Benim emir erim, lamba cinim, temizlik robotu gibi çalışıyor sürekli (44 s).

Köhne ve loş fakirhanem birden gıcır gıcır bir lunaparka benzedi (46 s).

Kulaklarım tencere kapağı kadar oldu, burnum kepçeleşti (46 s).

Marketten ıvır zıvır çalan hırsızların giydiği yelekler gibi, 100 cepli bir zamanım oldu (46 s).

İşte sakalım bulaşık teline döndü (47 s).

Bulut yumakları çözülmüş, naylon ip inceliğinde yağmur yağıyor (48 s).

Mezarların üstündeki toprak nefes alır gibi kımıldıyor (48 s).

Yağmurdan sonra mezarlık, ölüler parfüm sürmüş gibi kokuyor (48 s).

Umutsuzluğum, karamsarlığın sularında bir keşif gemisi gibi yüzüyordu (54 s).

Birden karşımda timsah suratlı bir kocakarı beliriyor! (57 s).

Alev almış bir cadı gibi çığlık atıyor (57 s).

Yeni azat edilmiş köle gibi gülümseyen esmerin esmeri bir adam, oturağın yanındaki zinciri takarken sordu (59 s).

İnsanlar şelaleye dökülen toz şeker gibi dağılıp gidiyordu (60 s).

Bütün yapraklarını dökmüş bir orman kadar bitkindim (61 s).

Cami, terminal gibidir (64 s).

Civan birden resim gibi sessizleşti (69 s).

Aslansın Civan! (78 s).

Sokaklar, cennet misali تنها (78 s).

Planörleri andıran bulutlar çarpışarak kıvılcımlar saçtı (78 s).

Kalbim yanlış alarm veren geri kalmış saat gibi ötmeye başladı (81 s).

Kimliği belirlenmemiş hedefe ateş eden asker misali karışık duygular içindeydim (82 s).

Disko topu şeklindeki küpeleri, bende dans etme isteği uyandırıyor (83 s).

Kahvaltı sofrasında, tavadaki Avustralya biçimli omletin üzerinde Civan'a bir zarf uzatıyorum: "Al bakalım" (85 s).

Yağmur cadı kazanında kaynayan spagetti misali öylesine uzamıştı ki, şehir köpürmeye başlamıştı (87 s).

"Hey gidi, taze çiçekli fidan gibiydi..." (89 s).

Harcına morfin karıştırılmış kaplumbağa biblosu gibi pinekliyoruz (90) .

Kaçışan UFO'ların arkasından muzafferce sırtan bir korkuluğu andırıyor (95 s).

Nazlı Hilal kataraktlı gözlerimin önünde şafaklar gibi dalgalanıyordu (100 s).

Onu bir kelebek gibi yatağıma sabitlemek isterdim (100 s).

Yâ Rabbim, bu kadını görünce nasıl da palyaço yiyen yamyamlar gibi şenleniyorum!
(100 s).

Araba, hıçkırık tutmuş bir at gibi sekiyor (101 s).

Ölü kediler asfalta dantel örtüler misali serilmiş (101 s).

Yanımda oturan şişme bürokrat, derisi dar gelen bir penguene benziyordu (103 s).

Herifçioğlunun gözleri, harlı bir sobanın delikleri gibi parlıyordu (103 s).

Kepçe kulağıma biriken bu zırvaları sabırla dinledikten sonra kireçli boynumu çevirip cevap verdim (104 s).

Yalnız yaşayan ihtiyar çiftçinin cavlağı çekmesiyle, ahırda tek başına kalan hasta merkep gibi hissediyordum (105 s).

İnci dişleri görünüyor (106 s).

Dopingli bir zombi gibi enerjiktim (110 s).

Savaş alanını kaplayan, siperlere dolan köpüklü, kan rengi, buz gibi kolanın içinde cesetler salına salına yüzüyorlar (112 s).

Ben zırvalandıkça, tribünler deli kızın fistanı gibi dalgalanıyor (112 s).

Bana, kazdığı tünel aslan kafesini çıkan mahkum gibi hayret ve hayranlıkla bakıyordu (114 s).

Civan, aynada kendi yüzünü gören vampir misali ürkmüştü (114 s).

Hafızam bir dağdı, 1974 yazında eridi (115 s).

Camiye tırmanan kart kurtlara, zombi filmi seyreden zombiler gibi boş gözlerle bakıyorduk (120 s).

Ezanın ilk mısraıyla birlikte, akşamsefaları, bayram harçlığı veren cömert babanın cüzdanı gibi açıldı (120 s).

Otuziki ayağı eksik kırkayak gibi eve yürüyordum (121 s).

Güneş, açık arttırmaya çıkarılmış gibi parlıyordu (131 s).

Nazlı Hilal'in okyanus büyüklüğündeki gözlerinde ağır çekim bir med cezir meydana geliyordu (133 s).

Elindeki, ona emanet ettiğim *Kızılmaske* cildini bayrak gibi sallıyor (140 s).

Çamurun içinde, trafik kazası geçirip bitkisel hayata girmiş patates gibi yatıyordun (140 s).

Ağzı çöp kamyonu gibi kokuyordu (141 s).

Kerpeten ağzı gibi ince dudakları gerildi (146 s).

Hiçbir jest yapmaksızın, robotsu bir edayla konuşuyordu (147 s).

Mahmur gözlerini ovuşturdu (156 s).

Sakat ve delirmiş bir köle gibi, vicdanımın salgıladığı zehirden ötürü hep can çekişeceğim demek isterdim (157 s).

Burnu ise traktör kornası (158 s).

Maktulun başında hatıra fotoğrafı çektiren polisler gibi gülümsedi (160 s).

Ağzım lağım deltası (166 s).

Batıl inançlı bir hayalet misali uysalca başımı sallayıp toz oldum (100 s).

Okulun çölleşmiş bahçesinde, lazer tabancasını andıran cep telefonumla Masum Cici'yi aradım (101 s).

Balkonda sigara içen Nazlı Hilal, sıcak porselen bir semaveri andırıyordu (169 s).

Vesveselerim, Superman'in hapsirliği gibi dağıldı (170 s).

Sohbetimiz, gölde yüzen bir ördeğin işemesi kadar doğal, patırtısız ve ferahlatıcıydı (170 s).

Minyatür bir ıstırap şöminesi gibi alevlenen yüzü, masumiyet maşasıyla karıştırılıyordu (173 s).

Gece vardiyasında fırtınaya yakalanmış vatansız bir korkuluktum (178 s).

Buz pistindeki rahibe misali kayarak yaklaştı (181 s).

Suratım rutubetli bir yastığa benziyordu (183 s).

Tek hücreli yaratıklar gibi dans eden damadın üzerinde Viking kostümü vardı (186 s).

Beli şekerli sakız esnekliğindeydi (191 s).

Yüce bilgeliğin sırrı, onun antika çehresindeki sıkış tepiş retorik çekmecesinde bir yerlerdeydi (193 s).

“Kolombo!” İlkel kabilelerin ölüm maskına benzeyen kül rengi suratı her an ufalanıp toza dönüşecek gibiydi (193 s).

Mumya çehresini andıran elini öptüm (195 s).

“Kuzu postuna bürünmüş kuzu kadar sevimlisin genç adam” (197 s).

İmam mihrapta tuğlaları kırmaya hazırlanan karetci gibi konsantre oluyordu (200 s).

Elimdeki gülü, kakaolu keki andıran kabarık toprağa daldırdım (201 s).

Görünmez köpekler galiz küfürler savurur gibi havlıyordu (203 s).

Sesim Temel Reis’inki gibi titriyordu (204 s).

Kadın, saray terbiyesi almış bir timsah sesiyle konuşuyor (209 s).

Geceleri yatağa uzandığımda, uykuya dalarken, hayatım bir reklam kuşağı şeklinde gözlerimin önünden geçiyordu (111 s).

Başarısız deneylerde kullanılmış fare gibi şaşkındım (219 s).

Mavi Mercedes uçuşan bir pelerin gibi solladı bizi ve birkaç yüz metre öteden sağa saptı (219 s).

Bebek, turist veya ikisi birdenmişim gibi tane tane konuştu (220 s).

Suratındaki dövme, bir kadının kalçasından kesilip yamanmış gibi duruyordu (221 s).

Fujer Fuji’nin saray yavrusuna vardık (224 s).

Minyatür yelpazelere benzeyen kirpikleri titreşiyordu (224 s).

Kalbim tilt topu gibi oradan oraya çarpıyordu (228 s).

Sesim, sazlıklardan havalanan bir ördeğinki gibiydi (230 s).

Bilim_ kurgu filmlerinde görülen uzay gemilerindeki memureler gibi pürüzsüz bir güzelliği vardı (231 s).

Hayatım, beynimi yıkayıp gözlerimi yakan bir sabun köpüğüydü (232 s).

Güzellik, ilahî bir mühür, mucizevi bir kanıt gibi yüzünde sabitlenmişti (234 s).

Çaydanlıkta kaynayan suyun buharı gibi bir soru işareti yükseliyor içimde (241 s).

Komili zeytinyağı misali süzülüyor aylar (241 s).

“Yani bu kolpacı cüçük, insanları bozuk para gibi harcıyor (246 s).

Annesinin rüyalarını gören cenin gibiydim (248 s).

Trene toslamış boğa gibi sersemlemiştim (252 s).

Mandalina dilimlerini andıran kollarını boynuma doladı (256 s).

Dilinin altında bakla var gibi zoraki gülümsüyor (259 s).

Herif tam bir odun, yangında kurtarmayı aklınızdan bile geçirmeyeceğiniz bir takoz müsveddesi! (259 s).

İki kız kardeşi andırıyorlardı (262 s).

Film setine düşmüştük sanki (262 s).

Yosun tutmuş kütüğe benzeyen kafasını sallayıp, bira şişesini kaldırdı (270 s).

Destansı aşkımız, onun nazarında Lale Devri gibi tarihsel bir olay mıydı? (273 s).

Kelimeler kan gibi dökülüp saçılıyordu (274 s).

Ah pırlanta evladım (282 s).

Ne yazık ki karton bir karakterdim (284 s).

Etraf, ölü diller kütüphanesi kadar sessiz (293 s).

Suratı kanlı bifteğe benziyordu (295 s).

Fedailer heykel gibi duruyordu (295 s).

Robot gibi dövüşüyordu (296 s).

Fırtınalı bir geceden sonra yükselen güneş gibi gülümsüyor (300 s).

Masum Cici, gavur ölüsü kadar ağırdı (305 s).

Kız, cümlelerindeki her noktalama işaretinde, piyano tuşlarını andıran dişlerini göstererek gülümsüyordu (314 s).

Canımın, bedenimden tarihî ve upuzun bir kılıç gibi çıktığımı hissediyorum (317 s).

4.4.8. Aktarmalar

Aktarmalar, benzetmenin ikinci aşaması sayılır. Aktarma çok anlamlı kelimelerin varlığını arttırmaktadır. Deyim aktarması ve ad aktarması olarak iki başlıkta değerlendirilmiştir.

Birçok dilbilimcinin, dillerin temel niteliklerinden saydığı ve çokanlamlılığı doğuran etkenlerin başında gelen anlam olayı, aktarmalara başvurulmasıdır (Aksan, 1997, s. 79).

Aktarmalar eskiden beri edebiyatımızda kullanılan söz sanatlarından biridir, en yaygın aktarma deyim aktarması olarak bilinir.

Deyim aktarması sözcüğün dile getirdiği kavramla, onun gösterileniyle bir başka kavram arasında çoğu kez benzetme yoluyla bir ilişki kurarak sözcüğü o kavrama aktarma olayıdır. Bu olay en çok, insanoğlunun kendine en yakın bulduğu kendi organ adlarında, vücuduyla ilgili kavramlarda görülür; deyim aktarmasının bu türü, bütün dillerde de çok yaygındır. Deyim aktarmalarının bir türü de doğayla ilgili öğelerin insan için kullanılmasıdır. Her dilde görülen bu aktarmalar arasında hayvan adları, doğadaki nesnelerin niteliklerini yansıtan sıfatlar başta gelir. İnsan için *inatçı keçi*, *ne keçidir o,kuzu*, *domuz*, *kut*, *tilki*, *öküz*, *eşek* gibi sözcüklerin değişik değerlerle her dilde kullanıldığı görülür. İnsan için *melek*, *purlanta*, *çitlembik*, *fındıkkurdu* sözcüklerinin; *sert*, *yumuşak*, *yırtık*, *pişkin*, *ağır* gibi sıfatların kullanışı aynı türden aktarmaların tanığıdır (Aksarı, 2006, s. 43).

“Ad aktarması, bir adın kendisiyle ilgili, ilişkili ve onun kapsamı içinde bulunan başka bir adın yerine kullanılmasıdır. Buradaki ilişki, kavramların, birbirlerinin kapsama alanında bulunmasından ibarettir. Örneğin, *okul* sözcüğünü düşündüğümüz zaman eğitim ve öğretimin yapıldığı yer aklımıza gelmektedir. Fakat *okul dağıldı* dediğimiz

zaman aklımıza eğitim ve öğretimin yapıldığı yer değil de orada eğitimini sürdüren öğrenciler akla gelmektedir” (Aksarı, 2006, s. 44).

Sözcüklerin çeşitli aktarmalarla yeni yan anlamlar kazanmaları başlıca 4 doğrultuda olmaktadır.

A.Somuta yeni somut anlam eklenmesi (“diş” üç diş sarımsak)

B.Somuta yeni soyut anlam eklenmesi (“dil”ın iletişim anlamı)

C.Soyuta yeni soyut anlam eklenmesi (“açlık”ın kıtlık anlamı)

D.Soyuta yeni somut anlam eklenmesi(“eğri”nin doğru olmayan çizgi) (Aksan, 2000, s. 183-186).

4.4.8.1. Deyim Aktarması

Aktarmalar içerisinde en yaygın kullanılan deyim aktarmasıdır. Deyim aktarması beş alt başlıktan oluşmaktadır. İnsandan doğaya deyim aktarması, doğadan insana deyim aktarması, doğadaki nesnelere arasında aktarma, somutlaştırma ve duylar arasında aktarmadır.

Deyim aktarması, “Aralarında uzaktan veya yakından ilgi bulunan iki şey arasında bir benzetme ilişkisi kurarak, bunlardan birinin adını, geçici olarak kendisine benzetilen diğer şeyin adı ile karşılama olayı” (Korkmaz, 1992, s. 43) dır.

İnsanları daha çekici hale getirmek için onların hoş, güzel olan unsurlarını başka güzel unsurla kullanarak yapılır. Örneğin selvi boylu ifadesinde insana ait olan bir unsur olan boy ile doğada bulunan selvi arasında yapılmıştır. Burada kişinin boyunun güzelliğini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Fidan gibi ya da ceylan gibi benzetmeleri yapılır. Ancak benzetme ilgeci kaldırılarak bu genç kız fidan veya ceylan göstergeleriyle anlatılırsa burada artık birer deyim aktarması söz konusudur. Görünüşü nedeniyle Türkçede aslanagızı diye adlandırılan çiçek de birçok dilde aynı biçimde adlandırılmıştır (Aksan, 1997, s. 63).

4.4.8.1.1. İnsandan Doğaya Deyim Aktarması

İnsandan doğaya aktarma en geniş kullanım alanına sahip deyim aktarmasıdır. İnsana ait vücut bölümleri, karakter özellikler gibi durumların doğada bulunan nesnelere

uyarlanma şeklidir. Doğadaki nesnelere insanlarda bulunan özellikler verildiğinde bu nesnelere kişileştirilmiş olur.

Bu aktarmada en geniş kullanım alanı olan organ ve vücut bölümleri görülmektedir. Örnek olarak *ağız* göstergesine baktığımızda çok farklı aktarmalarda görebiliriz. Bardağın, kavanozun, sürahinin, göğümün en üstte kalan, açık yanlarını gösteren ağız, bıçağın, testerenin ve benzeri, kesici araç gerecin kesen taraflarını anlatmak üzere de kullanılmakta, ayrıca fırın ağzı, nehrin ağzı, yol ağzı, mağara ağzı, gibi kullanımlarda karşımıza çıkmaktadır (Aksarı, 2006, s. 45).

Deyim aktarmalarının edebiyatımızda çok önemli bir yeri vardır. Diğer adıyla kişileştirme olarak da bilinen aktarmalar eski edebiyatın olmazsa olmaz sanatlarından.

Bu tür aktarmalar, insana ait fiziksel ve ruhsal özelliklerin doğadaki varlıklara aktarılmasıyla gerçekleştirilir. Özellikle yazım ve şiir dilinde görülen bu tür, doğadaki varlıkları bir bakıma kişileştirdiği için kişileştirme adıyla anılır. *Kel tepeler, dalgın akşam, bakire zambak...* gibi (Aksan, 1997, s. 64) örnekler verilebilir.

Tespit edilen örnekler aşağıdadır:

Şişenin ağzından duman yükseliyordu (17 s).

Hırçın bir deniz gibi dalgalanıyordu (23 s).

Kör kuyuya düşerken insanın düşünecek çok vakti oluyor sevgili okur (211 s).

Kırmızı beşikleri andıran tramvaylar, birbirinin yanından geçerken çingirak çalarak selamlaşıyordu (33 s).

Saygılı bir tarzı, sevimli bir sesi var (37 s).

Sıkıntılı bir havaya bürünüyor (38 s).

Mezarların üstündeki toprak nefes alır gibi kımıldıyor (48 s).

Yine de, evet, kör karanlıkta belki Masum Cici'ye rastlarım diye düşünüyordum (54 s).

Beyaz bir cip fren çılgılığı eşliğinde kayarak duruyor (55 s).

Adam makinayı harekete geçiren kolu çekti ve içinde sık sık “Çokomel” kelimesi geçen neşeli bir türkü tutturdu (59 s).

Havada birbirleriyle didişen iki martı burnumun dibinden sıvıştılar (59 s).

Heyecandan kemiklerim kamaşmıştı (101 s).

Araba, hıçkırık tutmuş bir at gibi sekiyor (101 s).

Güneşin, suratından bıçaklanmış ağır makyajlı bir sahte sarışının kellesi gibi gömüldüğü sular rengarenk boyanıyor (102 s).

Ayrıca, zamanla tatlanan acı hatıralar ile unutulmuş mutluluklar arasındaki farka denk gelen saçmalığı telafi eder (119 s).

Günbatımında bulutların renkli etekleri tutuşmuştu (152 s).

Affedilmek için yalvaran bir keçinin sesiyle “Silahları indirin, teslim olun” diyorum (55 s).

Bir bahar, Ankara ve roman klişesi olan yağmur işe koyulmuştu... (112 s).

Şefkatli bir resmiyetle omzuma dokundu (170 s).

İnsomniac güneş, İngiliz uyruklu bulutlarca kuşatılmıştı (172 s).

Kederli sadelikle konuştu (172 s).

Minyatür bir ıstırap şöminesi gibi alevlenen yüzü, masumiyet maşasıyla karıştırılıyordu (173 s).

Aşk’ı müjdeleyen ok kalbime girdiği anda, serseri kurşun postumu delmişti (178 s).

Bu kaslı otomobilin kapısını ilk açtığım gün başlayan ön sevişme, nihayet bir üst aşamaya geçiyordu (190 s).

Nazlı Hilal’in gözyaşları, gülümseyen ağzının kıyılarına aktı (214 s).

Kör randevuya huriler yerine yamyam bir iblis geliverdi (61 s).

Serçelerin bile asabı bozulmuştu (71 s).

Bulutların eli kulağında (78 s).

Benden bir merhamet damlası, teselli kırıntısı, metanet zerresi umuyor (84 s).

Suratımda en ufak bir keder esintisi yoktu (88 s).

Teselli mırıltıları ve taziye jestleriyle Dazlak, insanların arasından geçerken benim de koluma dokundu (88 s).

Feleğin tekmesini yiyip uçuşa geçtiğinde, kollarını açmış seni bekleyen iblisle göz göze gelirsin (103 s).

Üşüşen kameralar düşüşe kayda almışlar (106 s).

“Senin hikayen bitti mi Civan?” diye imalı bir tonda sordu Fujer (229 s).

Serpil, yorgun ve dalgın bir edayla sordu (229 s).

Kaderin cilvesinden öte, çılgınca bir tesadüfle, Serpil de ben de mezarda medfun görünüyorduk (232 s).

Şantiye şamatası birden kör kuyuya düşen kör bıçak sessizliğine dönüştü (235 s).

“Cüretkar bir soru mu sordun, bana mı öyle geldi?” (239 s).

Şirket binaları, fabrikalar ve gecekondulardan sonra bodur fidanlarla kaplı ıssız bir bölgeye varmıştık (251 s).

Ford, iki katlı bir evin bahçesinde, bakımsız erik ağaçlarının arasındaydı (270 s).

Neşeli bir havada konuşuyor (281 s).

İçinde barınmasan da, yapının yüzüne bakarsın (290 s).

Somurtkan yapılar, şehir hayatının tadını kaçıır (290 s).

Kararlı adımlarla üzerime yürüdü (296 s).

4.4.8.1.2. Doğadan İnsana Deyim Aktarması

Doğadan insana deyim aktarması, doğaya ait özelliklerin insana uyarlanmasıdır. *Eşek, maymun, öküz, keçi, kuzu, aslan, kurt, çaylak, kaz* özellikle argoda kullanılan *armut, hıyar, kabak, balkabağı, kereste, odun* sözcüklerine, ayrıca *sert, yumuşak, tatlı*

gibi doğadaki nesnelere özelliklerini gösteren sıfatlara kadar uzanan bu aktarmalarda da yine diller arasında benzerlik ve koşutluklara rastlanır (Aksan, 1997, s. 65).

Doğadan insana deyim aktarması hoş anlama gelebileceği gibi hoşnut olunmayacak anlamlara da gelebilir. Mesela; bir insan için *eşek inadı var öldürsen yapmaz* ve *eşek gözlü* örneklerinde olduğu gibi ilk örnekte kötü anlamda kullanılırken ikinci örnekte hoşumuza gidebilecek anlamda kullanılmıştır. Bu tür aktarmalar genellikle aşağılama, yüceltme veya insanların yaratılış ve davranış özelliklerine yer vermektedir. Örnek olarak eşek herif aşağılamaya, aslan oğlum yüceltme, davranış özellikleri olarak da pişkin adam, tatlı çocuk vb. örnekleri verilebilir.

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

Serpil Silahlıperi, nemli gözlerle gülümsüyor (255 s).

Aşkın gücü ve matemin ulviliği bile tabiat kanunlarını ortadan kaldırmıyordu (256 s).

Sahra'nın uykulu gözleri, mahmur sevimliliği karşısında şapşallaşmışım (258 s).

Çıngıraklı kahkahaları canıma can katıyordu (258 s).

Fincanlardan yükselen buhar, Fıjir'in yüzünü peçeleyerek gizemli cazibesini takviye ediyordu (262 s).

Kendi kaderimin kıyısından bile geçmemiştim (232 s).

Tatlı bir gülümsemeye ekledi (233 s).

Zihnimde koyun suratlı bir çoban canlanıyor (233 s).

Ilık bir gülümsemeye Ruhi Mücerret'e bir teskin sinyali gönderirken, yüzümdeki çürükler acıdı (305 s).

Pembe kuyruklu yalanların ruhumu okşuyor (244 s).

Serpil Silahlıperi akan makyajını silip tazelenmişti (225 s).

Ağır sıklet hayaletin demir yumrukları altında eziliyordum (137s).

Keçeleşmiş saçları, çürümüş kasları ve kemirilmiş derileriyle nispeten prezantabl görünen bir iki tane cesedi saymazsak, kemikleşmiş taraftar kitlem ağır adımlarla bana doğru yürüyordu (204 s).

Kendime olan saygım buharlaşınca, mayıştırıcı bir neşeyle doluyordum (151 s).

Suda yürüyen balerinesine yumuşak adımlarını (168 s).

Koşulların daha da olgunlaşmasını bekleyemezdim (125 s).

Ağabeyim, babamın pençesinde kalmıştı (169 s).

Sessiz adımlarla balkona çıktım (213 s).

Akranım olan iki zat dehşetli kavgaya tutuşmuş (48 s).

İleride onun kadar olgunlaşmayı diledim (172 s).

Derin, gıcırtılı bir nefes alıyor (34 s).

Örümcek ağını andıran sakalının içindeki örümceğe benzeyen ağzına kulağımı uzattım (34 s).

Yalnızca kıt zekalı insanlarda görülen türde bir masumiyeti vardı Civan'ın (45 s).

Onun sert görünümünün altındaki yumuşacık safderunluk, bende şefkat uyandırıyordu (68 s).

Uzun koltukta ikimizde birer arkeolojik buluntu sükunetiyle oturuyoruz (83 s).

Onda fil hafızası, deve kını, tilki kurnazlığı, keçi inadı, maymun iştahı ve tavus kuşu tafrası bir aradaydı (118 s).

Odonlaşmış kemiklerim tutuşmuştu sanki (60 s).

Pakt'ın koridorlarında sert adımlarla ilerliyorum (283 s).

“Harika. Tamam tatlı kızım benim, telefonu annene verir misin?” (286 s).

4.4.8.1.3. Doğadaki Nesnelere Arasında Aktarma

Türkçede birçok örneğine rastlanılan doğadaki nesnelere arası aktarım, ‘hayvandan hayvana, hayvandan bitkiye, nesnelere bitkiye ve nesnelere hayvanlara’ şeklinde yapılır.

“Doğadan insana aktarmalar gibi, doğadaki varlıklar arasında da yine, benzerliklere dayanan ve benzetmenin ileri bir aşaması olan aktarmalar her dilde görülür” (Aksan, 1997, s. 66).

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

Mahcup ağzı, baharın mührü şebboy (180 s).

Dev bir karasinek, Ruhi Bey’in etrafında fırlatılıyor (235 s).

Kaşları tırtıl, dudakları solucan, bıyıkları sümüklüböcek şeklindeydi (158 s).

Yüksek tavanlı, orijinal tablolarla bezeli, yumuşak ışıkla aydınlatılmış kocaman bir salon (262 s).

“Tüm... kötülüklerin... sona erdiğini görebilmek için... kıyamete... ermek isterdim!” diyor ve kollarını denizyıldızı şeklinde açarak ruhunu teslim ediyor (316 s).

Biz de Kızılburun tepelerinde Şahin Bey komutasında mukavemet ettik (23 s).

Kader keskin pençeleriyle onun kalbini söküp uzaklara fırlatmıştı (169 s).

Püsküllü belası olacak, ona kuyruklu yalanlar söyleyecektim (174 s).

Akranı olan iki zat dehşetli kavgaya tutuşmuş (48 s).

Yumuşacık bulutların katı gölgeleri çim sahaya düşmüştü (110 s).

Ezanın ilk mısrasıyla birlikte, akşamsefaları, bayram harçlığı veren cömert babanın cüzdanı gibi açıldı (120 s).

Otuziki ayağı eksik kırkayak gibi eve yürüyordum (121 s).

Çamurun içinde, trafik kazası geçirip bitkisel hayata girmiş patates gibi yatıyordum (140 s).

Altıyol'daki saldırıya hazır, burnundan soluyan boğa heykelinden yukarı, Bahriye Caddesi'ne kıvrıldım (54 s).

4.4.8.1.4. Somutlaştırma

Soyut kavramların daha iyi anlaşılması ve etkili olabilmesi için yapılan eyleme somutlaştırma adı verilir. Somutlaştırma yapılan örneklerde, anlatılmak istenen özetlenmiş gibidir. Bu işlem yapılırken anlatılmak istenen ile anlatılan arasında sözcük olarak ilişki bulunmamaktadır. Örneğin; ömür törpüsü insana sürekli eziyet çektirip yaşamı kısaltan sorun için kullanılmaktadır. Ömür kelimesi ile törpü arasındaki ilişki anlatılmak istenen ile ilişkili değildir. Aralarında herhangi bir bağ yoktur.

Somitlaştırma, "Dildeki soyut kavramları somut kavramlardan yararlanarak anlatıma yönelme" (Korkmaz, 1992, s. 136) dir.

Somitlaştırmanın en yaygın türünün, belli bir durumu, davranışı, bir tutumu insan gözünde somut bir biçimde canlandırmak üzere, çoğu kez, bir sahnede izlenircesine dile getirmek amacıyla oluşturulan deyimlerde görülmektedir. *Kılı kırk yarmak, tavşana kaç, taziya tut demek, kazdığı çukura kendisi düşmek, baltayı taş vurmak gibi deyimlerde bu tutum belirgin olarak ortaya çıkar* (Aksarı, 2006, s. 49). Bu gibi örneklerden daha çokça verilebilir.

Eserde geçen örnekler aşağıdadır:

Sizler canı kıymetli insanlarsınız (23 s).

Milletin sabrı taşmıştı, lakin eli kolu bağlıydı (23 s).

Bu göz kamaştırıcı ganimeti incelerken kendi tüfeğim elimden kayıp düştü (24 s).

İstanbul yahut Ankara'daki 19 Mayıs, 23 Nisan, 29 Ekim kutlamalarında boy gösteriyorum (25 s).

Demek ki babam dayımı soyup soğana çevirince, o da son olarak öz bacısını sürmüş masaya (30 s).

Enselensem dahi, mahkeme bürokrasisi tamamlanmadan öbür dünyaya kapağı atarım (35 s).

Bir çay bahçesine demir attık (40 s).

Gözlerini açıp vaziyeti anlayınca deliye döndü (49 s).

Altıyol'daki saldırıya hazır, burnundan soluyan boğa heykelinden yukarı, Bahriye Caddesi'ne kıvrıldım (54 s).

Ezilmekten kıl payı kurtulduk (59 s).

Salonda tam anlamıyla bir ölüm sessizliği hâkimdi (88 s).

Zikzaklı bir tebessümle “Mevzuyu tatlıya bağlayacağız” diyerek masanın üzerinden elimi sıktı (162 s).

Dul anne ile yetimi; onkoloji ve hematoloji klinikleri arasında mekik dokuyordu (165 s).

Vicdan ile bilincin birbirinden kopmayacağını kavrayınca, dananın kuyruğu kopuyordu (166 s).

Anonim davetli tabanları yağladı (188 s).

Gerisi çorap söküşü gibi geldi (191 s).

Ruhi Mücerret bana bir iki çalım attıktan sonra yelkenleri suya indirdi (197 s).

Ay yüzeyinde ilerleyen kaplumbağaya ayak uydurmak mecburiyetindeydim (197 s).

İstanbul'daki terör ve kaos, ruhunu teskin ettiğinden, şehre demir atmış (198 s).

Uyduruk çizgi romanın kıyırık dolgu haberine bel bağladığım için beni ayıplama (202 s).

Geçmişe sünger çekip sıfırdan başlayacağız (217 s).

“Mehmetçik'in yolunu gözleyen meçhul yavuklusu, sözlüsü, nişanlısı yani” (72 s).

Bulutların eli kulağında (78 s).

Yazık ki benim hayatım kaymıştı (82 s).

Leylek gibi havaya girmiştim: “Dört aylık maaşını bana hediye etmene göz yumacağımı düşündün demek? (86 s).

İğneyle kuyu kazmak, çay kaşığıyla tünel açmak gibi zaman alıcı işler benim için fazla lükstü (104 s).

Polislerin yakarışlarını bastıran, ateşli bir nutuk çekiyor (105 s).

‘Azrail’e bir beşlik çıkan Ruhi Mücerret’i tanıyorum!’ dedim mi, akan sular duruyor, yelkenler suya iniyor (117 s).

Salondaki iki dirhem bir çekirdek, dazlak centilmeni gözüm bir yerden ısıırıyordu (121 s).

Avni zevkten dört köşe: “5 senedir, yazdıklarımı beğenen biriyle ilk kez karşılaşıyorum!...” (123 s).

Kaşla göz arasında kayboldu ve elinde fermuarlı pembe bir çuvalla döndü (127 s).

İlkel bir kur, ateşle barutun randevu klişesi, cinsel bir avansla her şey tatlıya bağlanabiliyor muymuş? (151 s).

Fakat gururumun kırılıp hurdaya çıkmasına göz yumamazdım (152 s).

Altmışına merdiven dayamış robdöşambırlı bir adam daire kapısında dikiliyordu (153 s).

Takım ruhu kisvesinde, sürü psikolojisini körüklüyordum (166 s).

Cehennem ile cennet arasındaki kısa koridorda mekik dokuyordum (186 s).

Beni baştan çıkarmaktan ziyade, savunmasız bırakıyordu (186 s).

Gidecek yerim yok; büsbütün kayboldum, gene de tabana kuvvet koşuyorum (202 s).

“İyi misin?” Kaşları çatık, pür dikkat etrafı inceliyor (219 s).

Serpil ile adam arabadan inip bahçe kapısından geçerek ağaçların arasında gözden kayboldular (220 s).

Dev bir karasinek, Ruhi Bey’in etrafında fır dönüyor (235 s).

Senelerce bıçak sırtında, diken üstünde yaşadım... (255 s).

Burnumdan soluyordum (260 s).

“Bağışlayın ama, Ahmethan Bey, ya menüde ne var ne yok silip süpürsek?” (262 s).

Pejmürdelikleri göz kamaştırıyordu (268 s).

İki berduşun sohbetine kulak kabarttım (268 s).

Salon ben çocuklarla oynarken, Serpil mimarının öneminden bahsediyor, Nazlı Hilal pür dikkat dinliyordu (290 s).

Ruhi Mücerret adını duyan Nazlı Hilal bize kulak kabarttı (292 s).

4.4.8.1.5. Duyular Arasında Aktarma

Beş duyu organlarımızın (tatma, işitme, hissetme, koklama ve görme) birbirine aktarımıyla oluşmaktadır. Tatlı gülüş, buz gibi ses tonu, acı sözler gibi örnekler verilebilir.

Deyim aktarmalarının bu türünde, farklı duyu alanlarına ait kavramların bir araya getirilerek canlı bir anlatım sağlaması söz konusudur. Dokunma duyusuyla ilgili olan *sıcak* sıfatının *sıcak bir ses gibi duyma*, *sıcak bir bakış*, *sıcak renkler* gibi, görme duyusuyla ilgili adları nitelemesi, *ses için soğuk bir ses* gibi tamlamaların kullanılması hep bu eğilimin tanıklarındandır (Aksan, 1997, s. 68). Bu tür aktarmalar ilk kez duyanlar tarafından değişik gelebilir.

Eserde yer alan örnekler aşağıdadır:

“Tatlı Rüyalar’ın müellifi mi?” (162 s).

Saygılı bir tarzı, sevimli bir sesi var (37 s).

Belki daha büyük bir acı, bende bile işe yarayabilir (47 s).

Buz gibi bir sesle sanmam Doktor musun? diyorum (58 s).

Avni Vav, beni çınlayan bakışlarla süzdü (65 s).

Tatlı dilliydi (32 s).

Kulağı okşayan, ruhu besleyen sesini duyunca “Mucizenin de bir sınırı olmalı” diye düşünüyorum (102 s).

“Buyurun, Ruhi Bey?” Sesi ılıktı (132 s).

Tatlı bir uyuşukluğu kapılmışım (143 s).

Gelin, kalbi huzur dolu bir caninin kulak okşayan sesiyle mırıldandı (189 s).

Önce askerlere, ardından bize bakıp halojen lamba gibi sıcak gülümsedi (315 s).

Onun sert görünümünün altındaki yumuşacık safderunluk, bende şefkat uyandırıyordu (68 s).

Pakt'ın koridorlarında sert adımlarla ilerliyorum (283 s) .

Yüzündeki gülümseme esintisine bakılırsa korktuğu filan yoktu (283 s).

4.4.8.2. Ad Aktarması

Ad aktarmasında anlatılmak istenen söylenmede onunla ilgisi bulunan başka kavramın söylenmesiyle meydana gelir. Örnek olarak; “Ankara bugün önemli bir açıklama yaptı” çok sık kullanılan bu örnek insanlar tarafından alışılmıştır. Ankara’da bulunan başbakan, başkan, milletvekili gibi kişiler kast edilmektedir. Şehirde yaşayan bir aile köyde yaşayan büyükleriyle irtibat kurduğunda “köy ile konuştun mu ?” şeklinde cümle kullanabilir. Köy burada yer adı değil köyde yaşayan büyükleri içermektedir.

“Eski retorik çalışmalarından beri ele alınan ve söz sanatlarından biri olarak görülen ad aktarması anlatımı kolaylaştıran ve anlatıma güç kazandıran aktarmalardan biridir. Divan şiirindeki mecaz-ı mürsel sanatını karşılar” (Aksan, 1997, s. 69).

“Ad aktarmasında, anlatılmak istenen kavram kullanılmadan, onunla ilgisi, ilişkisi bulunan bir başka kavramın dile getirilmesi yoluyla gerçekleşir. Birçok dilde *bardak içmek* ya da *bir tabak yemek*, “bardak ya da tabağın içindekileri içmek ya da yemek” için kullanılır. Türkçede *ağlamak* kavramı, onunla ilişkisi bulunan *yaş dökmek* ile de anlatılabilir. *Doğmak* yerine *dünyaya gelmek*, *doğurmak* için *dünyaya getirmek*, *hamile* için *ağır ayak* veya *iki canlı* deyimlerini kullanırsak hep ad aktarmalarından yararlanmış oluruz” (Aksan, 1997, s. 121-123).

Ad aktarması, estetiklik vermek için de kullanılır. Örneğin ölen bir kişi için yakınlarına ‘babam öldü’ söyleminden ziyade ‘babam aramızdan ayrıldı, sonsuzluğa uğurlandı’ denilmesi daha estetiklidir. Deyim aktarması ile ad aktarmasının farkını Aksan şu şekilde değerlendirmiştir:

“Deyim aktarması bir benzerliğe, ad aktarması ise bir ilgiye, bir ilişkiye dayanılarak yapılan aktarmalardır. *Sinema için beyaz perde, genç için körpe zihin, tenisçi yerine raket, seçime katılmak yerine sandık, İstanbul için Yedi Tepe* vb. ad aktarmalarıdır” (Aksan, 2000, s. 188).

Ad aktarmasına ait örnekler şunlardır:

“1339 senesinin Rebiyülevvel ayında gelmişim dünyaya” (16 s).

“Sen doğduğunda ben çoktan şehadet şerbetini içmiş olmalıydım” (16 s).

Ruhi Bey elindeki şişeyi kaldırarak gemiyi selamlayıp bana döndü (17 s).

Savaşın eşliğinde halkın nabzı hızlanır (22 s).

Aylar süren Fransız kuşatmasına, tehditlere ve had safhaya ulaşan açlığa rağmen Antep şehri direniyordu (24 s).

Ne çare ki 9 Şubat 1921 günü saat 10’da Antep, Fransızlara teslim oldu (25 s).

En son, küçük oğlum Mecit’i kaybettim (28 s).

Enselensem dahi, mahkeme bürokrasisi tamamlanmadan öbür dünyaya kapağı atarım (35 s).

“16 Şubat 1920 günü şehir top ve makinalı tüfek salvolarıyla sarsılırken, cephe gerisinde, sokaktan geçen bir kıza eşlik etmişim” (45 s).

Mezarcılar, beni görünce küreğe sarılıyorlar (46 s).

Böyle fistikları görünce kendi kendime “keşke iki yaş daha genç olsaydım” diyorum (47 s).

Yaşıtlarım yeraltına çekildi (48 s) .

Fakat bir dahakine öbür dünyaya fırlayacağımı seziyorum (82 s).

Ekrandaki doktor, hastaya “En fazla iki yıl...” diyor (85 s).

Onun sergüzeştlerini kaleme alıyordum (96 s).

Fakat her ikisi de ahret yurduna göçtüğüne ve artık ortada nikah filan kalmadığına göre tuzu biberi ben nereme ne yapacaktım? (104 s).

Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nda, tam 40 bin çift gözünün önünde (110 s).

Ordu, askerî bir düzen içinde hapşırıyordu (111 s).

Tribünler ayakta (113 s).

Cemaat boynuma sarıldı (116 s).

Yatsıdan sonra Jamaikalı çitir çerezlerle, Tokyolu tazelerle yazışıyorum (117 s).

Hakkı L.Berfin'in şahsında devlete ters ters baktım (160 s).

Generaller, valiler, bakanlar onun elini hürmetle öpüyor; öğrenciler ona minnetle çiçek sunuyor, şarkıcılar sahneden onu gururla selamlıyor, halk coşkuyla alkışlıyorlardı (174 s).

Kalabalığı yarararak ilerliyordum (189 s).

“Avni Vav. Piliçler bana ‘Wow’ der (198 s).

Sevgilimi geri döndürmek için giriştiğim zırva deney, Zincirlikuyu sakinlerini komple ayaklandırmıştı (204 s).

Karnı tıka basa dolu toprak ana kusuyor (204 s).

Okuldan izin almıştım (243 s).

Her defasında, ertesi gün gözümü öbür dünyada açacağımı düşünüyorum... Lakin heyhat...” (276 s).

Tüm insanlığa umut veren pembe yalanlar tasarlıyorlardı (278 s).

Çarpık şehirden de düzgün insan çıkmaz (290 s).

Avni Vav, anlattıklarını Kartal'ın kirli ön camından okuyor gibiydi (311 s).

“Tüm ... kötülüklerin... sona erdiğini görebilmek için... kıyamete... ermek isterdim!” diyor ve kollarını denizyıldızı şeklinde açarak ruhunu teslim ediyor (316 s).

Geceleri yatağa uzandığımda, uykuya dalarken, hayatım bir reklam kuşağı şeklinde gözlerimin önünden geçiyor (111 s).

4.4.9. Çok Anlamlılık

Çok anlamlılık, dilin işlenmesiyle meydana gelmiştir. Türkçenin eski dönemlerinde kısıtlı kelimeler yer almaktayken zamanla sanat, bilim, teknik vb. alanlarda ilerlemeyle sözcükler çok anlamlılık kazanmıştır. Bir dilde çok anlamlı kelimelerin varlığı o dilin zenginliğini göstermektedir. Bir sözcüğün temel anlam, yan anlam ve mecaz anlama sahip olması o sözcüğün çok anlamlı olduğunu gösterir.

Çok anlamlılık, “Bir göstergenin birçok gösterilen belirtme özelliği; bir birimin birçok anlam içermeye durumu” (Vardar, 2002, 62 s) dur. “Başka bir deyişle çok anlamlılık (polysemy), aynı sözcüğün birbirleriyle ilgili, ancak farklı kavramları ifade etmesidir. Yani gösteren aynı, kavramlar farklı, ancak birbirleriyle ilişkilidir” (Eker, 2003, s. 410).

Çok anlamlılıkta, bir kelime anlamını yitirmeden, çeşitli yollardan, temel anlamıyla mutlaka ilişkili olan yeni kavramları anlatır duruma gelir. Bir kelimenin çeşitli kullanışları da aynı çerçeveye içine girer. Bir kelimenin yeni anlamlara gelmesi, yeni kavramları yansıtır duruma geçmesi için yüzyıllar boyunca aynı alan içinde ve belli bir alanda (belli bir lehçede) ortaya çıkmış olması gerekir (Aksarı, 2006, s. 58).

Aksan çok anlamlılık ile eş adlılık arasındaki farkı şu şekilde açıklar: Çok anlamlılık ile eş adlılık arasındaki fark çok anlamlılıkta benzer kelimeler arasında ilgi bulunurken eş adlılıkta uzak yakın bir ilişki bulunmamasıdır. Bu durum bazen karışıklığa neden olabilir bu ayrımla kolayca çözülür. Örnek olarak, dilimizdeki *çay* (akarsu) ve *çay* (kaynatılarak içilen bitki) gibi iki kelimenin eş adlı iki öge mi, yoksa çok anlamlı tek bir kelime mi olduğunu, dil konularına yabancı biri de bu ölçülerden yararlanılarak kestirebilir (Aksan, 1971, s. 76-77).

“Bir ses bileşimi değişik aktarmalarla ve çeşitli nedenlerle birden çok kavramı yansıtır duruma gelebilir ve yeni bir anlam çerçevesi edinir. İşte sözcüklerin birden çok kavramı yansıtır duruma gelmiş olmalarına çok anlamlılık adını veririz” (Aksan, 1997, s. 188).

Çok anlamlı sözcükleri genellikle organ isimleri ve vücudumuzun uzuvları oluşturmaktadır. Buna karşılık bilim meslek adları ve bilimsel kelimeler tek anlamlıdır. Yüz sözcüğünün Türkçede hem çehre anlamına gelişi, hem bir sayı oluşu, hem de yerine

göre yüzmek eyleminin bir çekimli biçimini yansıtmaya buna örnek gösterilebilir (Aksan, 1997, s. 189).

Çok anlamlılıkla ilgili örnekleri çoğaltabiliriz.

Şişenin ağzından duman yükseliyordu (17 s).

Fujer bir öksürüğün yolunu kesmek ister gibi elini ağzına götürüp “Ö_höm! (224 s).

Avni Vav, lafı ağzımdan aldı (128 s).

Kerpeten ağzı gibi ince dudakları gerildi (146 s).

5 senelik cinai tantanadan sonra benim savaşım, İstiklal Harbi baş gösterdi (30 s).

Başımı kaldırdığımda, teröristlerin üzerinden atlayıp içeri daldıklarını fark ediyorum (55 s).

Fujer boş bir bilgisayarın başına geçti (234 s).

Havada metal ıslığıyla fırıl fırıl dönen para, Zülfikar Bey’in elinin üstüne indi (33 s).

Gelgelelim, zannedelim aksine savaşlarda çok az insan elini kana bular (35 s).

Buna mukabil, yaşadıkça ihtiyat, tedbir, önlem, sakınma gibi, hayatla çelişen tutumlara dört elle sarılmayı öğreniriz (40 s).

Nazilerin eline düşmüş muhasebeci gibi bakıyordu (62 s).

1935 senesini 22 Temmuz günü, Yüksek Kaldırım’da sırtımda küfeyle dolaşıyorum (32 s).

Porsche’yle Beylerbeyi, Çengelköy, Kuleli derken Kandilli sırtlarına doğru ilerledik (224 s).

Sadece sırtı görünen bir adam, Sahra’yı ve aslanı kucaklayıp götürdü (285 s).

Mr. Spock ve Figen Negatif’in yardımıyla cesedi sırtladı ve çıktı (128 s).

Gözlerini açıp vaziyetini anlayınca deliye döndü (49 s).

“Benim... avcının emanet ettiği tüfeğe gözü gibi bakan geyikten ne farkım var Allah aşkına Avni Bey?” (15 s).

Göz pınarların kupkuru (46 s).

Camiye tırmanan kart kurtlara, zombi filmi seyreden zombiler gibi boş gözlerle bakıyorduk (120 s).

Sağ tarafımda İstanbul Boğazı, Mecnunun gördüğü seraplar kadar göz kamaştırıcıydı (59 s).

Çatalımı, yüzünün etrafında gezdirerek sordum (73 s).

Yüzündeki gülümseme esintisine bakılırsa korktuğu filan yoktu (283 s).

Parantez biçimli başak resmi ve Osmanlıca “Türkiye Cumhuriyeti” ibaresi bulunan ön yüz üste gelmişti (33 s).

Yüz yıllık ömrümün en heyecanlı yerindeyim (55 s).

Boğaz’daki gemiler bulutların arasında yüzüyor, uçak büyüklüğünde kuşlar lunaparka dalıyor, atlıkarınca beygirleri kişneyerek şahlanıyordu (60 s).

İhtiyarlamak, işlemediğiniz bir suç yüzünden cezalandırılmaktır (68 s).

Kafa sertçe sağa sola dönerken, salatanın sarımsaklı yağı üstüme sıçırıyordu (74 s).

Elindeki, ona emanet ettiğim *Kızılmaske* cildini bayrak gibi sallıyor (140 s).

Dur durak bilmeden gönül rahatlığıyla terör estirmeyi kafaya koymuş tüm hödükler, dine dört elle sarılırlar (118 s).

Mezara mı götüreceğim? derken kafama dank etti (130 s).

Kış uykusundan uyanıp baharı ayakta karşılayan canavar kadar zindeyim (64 s).

Atatürk, Samsun’a artık bensiz ayak basacak (85 s).

Ay yüzeyinde ilerleyen kaplumbağaya ayak uydurmak mecburiyetindeydim (197 s).

İçeriden ayak sesleri geliyordu (23 s).

Fufer Fuji belagatli bir beden diliyle konuşuyordu (151 s).

Ses telleri, dili, dudakları yoktu (204 s).

Dili tutulmuş üç merak kumkuması son sürat ilerliyorduk (223 s).

Derin bir nefes aldım ve Enokyan dilinde yazılmış yakarımı okumaya başladım (203 s).

Şerif Şibumi diye bileği sıkı bir polis, cesetleri kimsenin arayıp sormamasından şüpheleniyor (196 s).

Bileğindeki paslı stres bileziğine gözüm takılıyor (138 s).

Adam makineyi harekete geçiren kolu çaktı ve içinde “Çokomel” kelimesi geçen neşeli bir türkü tutturdum (59 s).

Kolumdan akan kanlar avuçlarımıza sızıyordu (222 s).

Fujer, Batticon’la temizlediği kolumu sarmıştı (225 s).

Havada birbirleriyle didişen iki martı burnumun dibinden sıvıştılar (59 s).

Altıyol’ daki saldırıya hazır, burnundan soluyan boğa heykelinden yukarı, Bahariye Caddesi’ne kıvrıldım (54 s).

Burnundan fitil fitil getireceğim! (283 s).

Kulaklarım tencere kapağı kadar oldu, burnum kepçeleşti (46 s).

Kepçe kulağıma biriken bu zırvaları sabırla dinledikten sonra kireçli boynumu çevirip cevap verdim (104 s).

Sözüme kulak verin, cennet çayırında yayılası büyükbaşlar (118 s).

Ben satranç tahtasındaki boyu devrilesi şah misali orada öylece dikiliyorum (29 s).

İstanbul yahut Ankara’daki 19 Mayıs, 23 Nisan, 29 Ekim kutlamalarında da boy gösteriyorum (25 s).

Cemaat boynuma sarıldı (116 s).

Kış uykusu boyunca kabus görüp tersinden kalkmış kaplumbağa kılıklı Avni Vav (120 s).

Misafirperverliğimizi gösterelim, hal hatır soralım, izzet ikramda bulunalım, akabinde kanıyla tavanı boyarız (122 s).

Uyduruk çizgi romanın kıyırık dolgu haberine bel bağladığım için beni ayıplama (202 s).

Glock'un kabzası belimi acıtıyordu (223 s).

Omzunun üstünden geriye baktı (221 s).

Savaşın tüm mesuliyeti benim omuzlarıma bindi (25 s).

Aynı safta, omuz omuza namazı eda ettik (39 s).

Her tarafından kanlar fişkirdiği halde, Binfiske'yi omuzlayıp sipere taşıdım (49 s).

Omzuma varınca boğazını temizleyip gırtlaktan gelen bir sesle “Konumum gereği 1 milyar 370 milyon insan tanıdım” diyor (51 s).

Sağ tarafımda İstanbul Boğazı, Mecnun'un gördüğü seraplar kadar göz kamaştırıcıydı (59 s).

4.4.10. Eşadlılık

Göstergeleri aynı olup işlevleri birbirinden tamamen farklı sözcüklere eşadlı sözcük denilmektedir. Yazılışları aynı olan iki kelimenin cümle içerisindeki anlamına göre eşadlı olup olmadığı anlaşılmaktadır.

Eş adlılık, “Söyleniş ve yazılışları birbirinin aynı olup da anlamları (veya görevleri) ve gösterdikleri kavramlar açısından birbirleriyle hiçbir ilişkisi bulunmayan kelimelerdir” (Korkmaz, 1992, s. 57). Vardar'a göre eş adlılık, “Gösterileni ayrı, göstereni özdeş olan sözcüklerin özelliğidir” (Vardar, 2002, s. 92) şeklinde tanımlar. Başka bir tanıma göre de eş adlılık (homonymy), aralarında anlamca ilgi ve bağıntı bulunmayan eş sesli sözcükler arasındaki ses benzerliğidir” (Eker, 2003, s. 410).

“Eş anlamlılar kadar sık olmamakla birlikte, her dil, aynı ses bileşiminden oluşmuş, başka başka kavramları yansıtan değişik sözcüklere rastlanır. Bugün de

Türkçede *dolu* (boşun karşıtı), *dolu* (yağan buz taneleri), *kurt* (yırtıcı hayvan), *kurt* (solucan) gibi sözcükler vardır. Eş adlılarda sesçe aynı olan göstergeler arasında mutlaka bir ilişki bulunmazken (taş ve taş; dolu ve dolu) çok anlamlılıkta, aynı sözcüğün değişik anlamları arasında mutlaka bir ilişki vardır”(Aksan, 2000, s. 192).

Bir dil içinde eş adlılığın oluşmasında genel olarak iki etken ileri sürülebilir. Bunlardan birincisi, farklı anlamdaki iki veya daha çok sözcüğün, zaman içinde geçirdikleri ses ya da biçim değişikliği nedeniyle birbirlerine yaklaşması, sesteş duruma gelmeleridir. Eş adlılığa neden olan ikinci etken, yabancı dilden alınan bir sözcüğün yerli dildeki bir başkasıyla sesteş olarak birlikte yaşar duruma gelmesidir. Örneğin çeşitli nesnelere birbirine tutturmak için kullanılan sicim, ip gibi şeyleri ve iki nesne arasındaki ilişkiyi anlatan Türkçe *bağ* sözcüğüyle Fars. Kökenli *bağ* “üzüm, meyve bahçesi” göstergesi ve Farsçadan alınan ve Türkçe ünlüsü kısalan *saz* “çalı” ile *saz* “ince kamış” da yine eş adlı durumdadır (Aksan, 1997, s. 73).

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

Kurt kocasa da huyu değişmez (15 s) [vahşi hayvan/solucan].

Subaru'nun içinde, karalahanadaki kurtçuklar kadar mutluyduk (215 s) [vahşi hayvan/solucan].

Aylar süren Fransız kuşatmasına, tehditlere ve had safhaya ulaşan açlığa rağmen Antep şehri direniyordu (24 s) [yemek yemesi gereken/açmak eylemi].

Şoförden, sesi açmasını rica ettim (40 s)[yemek yemesi gereken/açmak eylemi].

Konuşurken, birkaç adım yürüyüp bahçedeki asma çardağının altındaki bank'a oturduk (245 s) [asmak işi/üzüm veren bitki türü].

Deniz fenerinde kendimi asmayı denerken ayyaş takımı tarafından kurtarılıyorum (144 s) [asmak işi/üzüm veren bitki türü].

“Cennet ağaçlar, kuşlar, kelebekler, güllerle doludur (92 s) [Güzel kokulu bir çiçek/gülmek eylemi].

Yıllarca bu olayı skeç gibi canlandırarak anlatıp güldük (177 s) [Güzel kokulu bir çiçek/gülmek eylemi].

Geminin üst güvertesinden kana bulanmış cesetler saçılıyordu (17 s) [damarda dolaşan sıvı/kanmak eylemi].

İnişe geçerken “Bu şehirde kendini kandırmadan akşam eden bir Allah'ın kulu yoktur” diye düşündüm (59 s) [damarda dolaşan sıvı/kanmak eylemi].

Zırıldayarak sordum: “American Express kredi kartı üzerine yemin eder misin?”(275 s) [gençliği ve tazeliği kalmamış/düzgün kesilmiş ince karton parçası].

Benim gibi müşkülpesent bir kartoloza refik oldun (115 s) [gençliği ve tazeliği kalmamış/ düzgün kesilmiş ince karton parçası].

Mezarlıklara dolu gidip boş dönmekten yıldımdım (28 s) [boşun karşıtı/buz taneleri].

Cesetlerle dolu, yanan bir uçağın yaralı pilotu gibiyim (29 s) [boşun karşıtı/buz taneleri].

“Kalp şeklinde dolu yağıyordu” (45 s).

İstiklal Harbi’nden sağ çıktım fakat benim ruhumun da kurtuluşa ermesi gerekmez mi? (29 s) [yön olarak/canlı].

Sağ gözünü bir saniyeliğine kapatınca, mavileşiyor (50 s).

Parantez biçimli başak resmi ve Osmanlıca “Türkiye Cumhuriyeti” ibaresi bulunan ön yüz üstü gelmişti (33 s) [çehre/ ön taraf/para].

Benimki, aynada görmek istemeyeceğiniz türde bir yüz değil (46 s) [çehre].

Zenginliğin sırrı, son 100’lüğü bahşış olarak vermektir (43 s) [para].

Yaz sona ermeden evleneceğiz (144 s) [mevsim/yazma eylemi].

Ve mezar taşıma “Sizi ayakta karşılayamadığım için özür dilerim” yazdıracağım (25 s) [mevsim/yazma eylemi].

Ağzının kenarındaki, pil ucuna benzeyen ben’e dilimi değdirmek istiyordum (150 s) [kişi/ciltte bulunan kahverengi leke].

Sen doğduğunda ben çoktan şahadet şerbetini içmiş olmalıydım (16 s).

4.4.11. Bağlam

Bağlam, bir sözcüğün anlamının içinde bulunduğu tümcedeki diğer sözcüklerin bütününe bağlı olmasıdır. Tek başına kullanılan sözcük hakkında iyi-kötü, olumlu-olumsuz şeklinde bir çıkarım yapılamamaktadır. Çünkü sözcük kullanıldığı cümle içerisinde anlam değişikliğine uğramaktadır.

Bağlam, “bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim ya da birimler bütünü”dür (Vardar, 2002, s. 31). Korkmaz’a göre de bağlam, “Bir cümlede, bir konuşmada veya bir metin içinde yer alan herhangi bir kelimenin anlamının daha iyi belirlenebilmesi ve başka anlamlarından ayırt edilebilmesi için, kendisini çevreleyen ve karşılıklı ilişkide bulunduğu öteki öge veya ögelerle oluşturduğu bütün”dür (Korkmaz, 1992, s. 19).

Bir sözcüğün anlamı birlikte olduğu sözcükle belirlenir. Türkçeden örnek verecek olursak Ar. kökenli *acayıp* sıfatı *acayıp işler’de* olumsuz bir anlam taşıırken *acayıp başarılı’da* olumlu bir anlam yansıtır (Aksarı, 2006, s. 79). Sözcükler genellikle çok anlamlı oldukları için cümle içerisinde kullanıldıklarında, bağımsız bir şekilde değil de birlikte kullanıldığı cümleler o sözcüğün anlamını ortaya çıkarır (Aksarı, 2006, s. 80).

Bağlam örneklerini verirken üst başlıklara göre sözcükler gruplandırılmıştır. Gruplandırılan sözcüklerin anlamlarının her cümlede farklı olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır:

“El” ile yapılan bağlam örnekleri:

Aşağıdaki örneklerde yer alan *el* kelimesi bağlam olarak kullanılmıştır. Her örnekte *el* kelimesi farklı anlamlar taşımaktadır.

Hemşirenin, dalgıç kostümü giymiş yengece benzeyen ellerinde minicik, metal bir sırınga (62 s) [Benzetme].

Nazilerin eline düşmüş muhasebeci gibi bakıyordu (62 s) [Mecaz anlam].

Kaşla göz arasında zevcem evi terk etti, ruh eşimi de el âleme kaptırdım (97 s) [Mecaz anlam].

İnternette “Beckham’ın ölümüne atlayışı” başlığıyla yayınlanan videoyu izlediğini belirten meşhur futbolcu, adının, bu elim vakayla anılmasını tasvip etmediğini sözlerine eklemiştir... (106 s) [Gerçek anlam].

“Kes” ile yapılan bağlam örnekleri:

Kes- kelime kökünden türetilen “keskin, kesildi, kesinlik, kesti, kestirme vs.” sözcükler cümlede farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır:

Zebani kalfası, keskin dişleriyle sırtıyor (61 s) [Gerçek anlam].

Tam önümüzde keskin bir frenle durdu (59 s) [Mecaz anlam].

Şu saydığın menü ölülerin bile istahını keser! (58 s) [yan anlam].

Marşın melodisi mevte keskinlik, sükunet ve doğallık takviye ediyor (77 s) [İsim].

Yüksek ökçeli pabuçlarıyla, yansımaları fayans zeminde yürürken, siyah elbisesinden kesilmiş gibi duran mendiliyle gözyaşlarını sildi (81 s) [Benzetme].

Sesini duyunca nefesim büsbütün kesildi (82 s) [Mecaz anlam].

Aşk’ın o ilk an’ında miladi bir keskinlik doğar; mazi ile istikbal birbirine kavuşur (82 s) [İsim].

Dünya en keskin virajlardan dönerken, ben üzerindeydim (82 s) [Mecaz anlam].

Onunla hafif, yüzeysel, adı konmamış fakat kesinlikle fırtınalı bir ilişkimiz olacağını seziyorum (83 s) [isim].

Zaten çizgilerle dolu suratımı mavi gözleriyle kesiyor (90 s) [Mecaz anlam].

“Kesinlik, muğlaklığın deliline dönüştüğünde umulmadık faydalar doğurur” (90 s) [Gerçek anlam].

Bulduğumda, yarıda kesilmiş cümlesini tamamlayacak (143 s) [Mecaz anlam].

Buz kesmiş çimlerde sırtüstü yatıyordum (143 s) [Mecaz anlam].

Hat kesiliyor (144 s) [Yan anlam].

Elini uzatarak önümü kesti (147 s) [Mecaz anlam].

Kadının kalbine varan kestirme bir yol yoktu (152 s) [Gerçek anlam].

Burada asimetrik bir aşkın kurdelesini kesiyoruz saygıdeğer okur (152 s) [Mecaz anlam].

Girişte hangi zile basacağımı kestirmeye çalışırken genç bir albino kapıyı açtı (156 s) [Mecaz anlam].

“Baş” ile yapılan bağlam örnekleri:

Baş kelime köküne eklenen “+Im, +I, +ImIz, +ImA vs.” eklerle oluşturulan sözcüklerin cümlede farklı anlamlara geldiği görülmüştür. Aşağıda yer alan diğer örnekler için de aynı durum söz konusudur:

Yeniden yükselirken, başım dönmeye başladı (60 s) [Gerçek anlam].

Derken bir kasırğa bulanıklığı baş gösterdi (60 s) [Mecaz anlam].

“Baş büyük belada; deli raporlu şişko metres’i dördüz doğurdu” (54 s) [Yan anlam].

Civan pediatri uzmanının muayenehanesine girince tek başına kalmıştım (81 s) [Gerçek anlam].

“Ağabeyim... başımız sağ olsun” diyebildim (156 s) [Mecaz anlam].

Başıma öyle büyük bir ödül konmuştu ki, gölgem bile beni vurmak için tetikte bekliyordu (158 s) [Gerçek anlam].

Maktulun başında hatıra fotoğrafı çektiren polisler gibi gülümsedi (160 s) [Gerçek anlam].

Gizli görevin aşırı kolaylığından kaynaklanan bir zorluk baş göstermişti (176 s) [Mecaz anlam].

Beni baştan çıkarmaktan ziyade, savunmasız bırakıyordu (186 s) [Yan anlam].

“Boy” ile yapılan bağlam örnekleri:

Boy kelimesi kullanıldığı cümlede farklı anlamlar taşımaktadır:

Sana ömür boyu işine yarayacak bir nasihat vereyim mi? (41 s) [Süreç].

Ben satranç tahtasındaki boyu devrileşi şah misali orada öylece dikiliyorum (29 s)
[Mecaz anlam].

İki sene boyunca ben de öyle yaptım (182 s) [Süreç].

“Göz” ile yapılan bağlam örnekleri:

Göz kelimesi gerçek anlamın yanı sıra mecaz anlama gelerek bağlama örnek sayılmaktadır:

Gözleri; ekşimiş yoğurttaki çürük böğürtlenler (57 s) [Gerçek anlam].

Göz açıp kapayınca dek Subaru Forester’ın içindeydik (68 s) [Yan anlam].

Perdeyi aralayıp dışarıya göz attım (127 s) [Mecaz anlam].

“Sağ” ile yapılan bağlam örnekleri:

Aşağıda yer alan örneklerde *sağ* kelimesi her cümlede farklı anlam ifade etmektedir:

Kader mekanizması, sağ gösterip sol vurmaya ayarlıdır (75 s) [Mecaz anlam].

Kafa sertçe sağa sola dönerken, salatanın sarımsaklı yağı üstüme sıçırıyordu (74 s)
[Gerçek anlam].

“Annen-baban sağ mı?” diye soruyorum Civan’a (45 s) [Gerçek anlam].

Bu yaşta ben de sağlığı düşünürsem, ölümü kim düşünecek? (51 s) [Gerçek anlam].

Devecik, enseme ceketimin yakasından ilerleyerek sağ omzuma geçiyor (51 s)
[Gerçek anlam].

“Yüz” ile yapılan örnekler:

Yüz kelimesi kullanıldığı cümlelerde farklı anlam ifade etmesiyle bağlama örnek olmuştur:

Benimki, aynada görmek isteyeceğiniz türde bir yüz değil (46 s) [Çehre].

Yüz yıllık ömrümün en heyecanlı yerindeyim (55 s) [Zaman].

Yüzlerce oyuncak askeri, kutulardan savaş meydanına döküyoruz (70 s) [Sayı].

Bahçedeki otlar, çiçekle, fidanlar bana lağımda yüzen çürük bir çelenk gibi görünüyor (91 s) [Fiil].

Ağırkanlılığım yüzünden neyin ne olduğunu anlamam (104 s) [İsim].

“Boş” ile yapılan örnekler:

Boş kelimesi ile yapılan bağlam örnekleri aşağıda yer almaktadır:

40 sene evvel kendim için satın aldığım boş mezarı usulen yokladım (48 s) [Gerçek anlam].

Boş ver şimdi (50 s) [İsim].

Beynim, kafatasıma boşaltılmış bir kepçe Satürn balçığı (105 s) [Fiil].

Beni beklerken boş oturmaktansa, kahvesini yudumlayarak TIME dergisinin kapağına basılı fotoğrafımdaki sakal ve bıyığımı dolmakalemle siyaha boyuyordu (121 s) [Hareketsizlik].

“Sol” ile yapılan örnekler:

Aşağıdaki örneklerde kullanılan *sol* kelimesi her cümlede farklı anlam taşıması sebebiyle bağlama örnektir:

Ağır ağır sol taraftaki bir kahve dükkanına yürüyorum (55 s) [Gerçek anlam].

Kader mekanizması, sağ gösterip sol vurmaya ayarlıdır (75 s) [Mecaz anlam].

Hava tosbağası tayyare öyle yavaştı ki bir uçurtma bizi solladı (103 s) [Yan anlam].

“Boğaz” ile yapılan bağlam örnekler:

Boğaz kelimesi eserde geçtiği cümlelerde farklı anlama gelerek bağlama örnek teşkil eder:

Omzuma varınca boğazını temizleyip gırtlaktan gelen bir sesle” Konumum gereği 1 milyar 370 milyon insan tanıdım” diyor (51 s) [Gerçek anlam].

Boğaz'daki gemiler bulutların arasında yüzüyor, uçak büyüklüğünde kuşlar lunaparka dalıyor, atlıkarınca beygirleri kişneyerek şahlanıyordu (60 s) [Yer adı].

“Alt” ile yapılan bağlam örnekleri:

Alt kelimesi eserde geçtiği her cümlede farklı anlam taşımaktadır:

Onun sert görünümünün altındaki yumuşacık safderunluk, bende şefkat uyandırıyor (68 s) [Mecaz anlam].

Bu çatı altında renk, ses ve biçimleri suiistimal etmekten başka yöntem bilmiyorduk (69 s) [Gerçek anlam].

İlahi kudret, Avni Bey'in sözlerinin altını çiziyordu sanki (91 s) [Yan anlam].

Yalan dünya; tüm gerçekleri ve doğruları baskı altında tutuyordu (129 s) [Mecaz anlam].

Yolum düşer mezarlıklar üstüne Toprağın altından binbir ses gelir Sulasam kabrini nemlensin diye Cehennemden hemen hararet gelir (54 s) [Gerçek anlam].

“Dil” ile yapılan bağlam örnekleri:

Dil kelimesi kullanıldığı örneklerde gerçek anlam, mecaz anlam ve yan anlamda kullanılmıştır:

Ağzının kenarındaki, pil ucuna benzeyen ben'e dilimi değdirmek istiyordum (150 s) [Gerçek anlam].

Fujer Fuji belagatli bir beden diliyle konuşuyordu (151 s) [Mecaz anlam].

Ekmek dilimlerini, kızartma makinesine yerleştirdim (206 s) [Yan anlam].

“Uç” ile yapılan bağlam örnekleri:

Uç kelimesi geçtiği cümlelerde farklı anlamlarda kullanılmıştır:

Hem oltanın, hem de namlunun ucundaydım (158 s) [Gerçek anlam].

Derbeder dedektif, vakayı ucundan kıyısından tetkike koyulur (199 s) [Yan anlam].

Böylesine verimli bir sonuç alabileceğim aklımın ucundan bile geçmemişti (204 s) [Mecaz anlam].

Cümleyi dilimin ucunda bekletiyorum (210 s) [Mecaz anlam] .

“Üst” ile yapılan bağlam örnekleri:

Üst kelimesi geçtiği cümlelerde farklı anlamlarda kullanılmıştır:

Nüfus cüzdanımı raylardaki haşat bedenim üstüne bıraktığım günü hatırladım (158 s) [Gerçek anlam].

Üstün zekasını, kamu eğitiminin alelade standartlarıyla dizginlemeye de gönlüm razı değil (159 s) [Mecaz anlam].

Aradığımız niteliklerin en üstün bileşkesi şu: (164 s) [Yan anlam].

Özel günlerde başrol üstleniyor (164 s) [Sorumluluk].

Onun beni anlama kudreti, benim hislerimi dile getirme yeteneğimden üstündü (169 s) [Yetenek].

Üniforması daima üstündeydi (174 s) [Gerçek anlam].

Bu kaslı otomobilin kapısını ilk açtığım gün başlayan ön sevişme, nihayet bir üst aşamaya geçiyordu (190 s) [Gerçek anlam].

4.4.12. Ters (Zıt) Anlamlılık

En az iki sözcüğün birbiriyle karşıtlık, biçimsel, dereceli ve yön gösteren özellikler bakımından ters anlamlılık ifade etmesidir. Türkçede Arapça ve Farsçadan alıntılanan veya ödünçlenen kelimelerin varlığı ters anlamlı kelimelerin artmasına olanak sağlamıştır.

Karşıtlık anlamlılık olarak da bilinen ters anlamlılık, “Anlam bakımından birbirinin karşıtı olan sözcüklerdir” (Vardar, 2002, s. 130). “Karşıtlık, niceliğe, niteliğe ve kimi zamanda göreceli ölçütlere göre dili kullananlar tarafından belirlenebilmektedir” (Altun, 2004, s. 113-126).

Genel olarak karşıt anlamlı sözcükler şu şekilde gruplandırılır:

1.İkili Karşıtlıklar: Kimi bilginlerin kutupsal ters anlamlılık adını verdikleri bu türde Türkçe kökenli ad soylu ögeler önemli bir toplam tutmaktadır. “çok/az”, “aç/tok”, iyi/kötü”, “kalm/ince”, “canlı/ölü”, “alçalmak/yükselmek” vb.

2.Biçimsel İlişkili Karşıtlıklar: Bu türün örneklerinde Türkçede aynı veya aynı kökten türemiş sözcüklerin değişik ekler alarak oluşturdukları ters anlamlılar kullanılmaktadır. “akıllı/akılsız”, “gerekli/gereksiz”, “tanıdık/tanımadık” vb.

3.İlişkisel Karşıtlıklar: Bu öbekte yer alan örnekler birbirleriyle ilgili kavramlar arasındaki karşıtlığı göstermekte, aynı konuyla ilgili, ancak ters anlamlı olan sözcüklerden oluşmaktadır. “almak/satmak”, “amir/memur”, “ profesyonel/amatör” vb.

4.Dereceli Karşıtlıklar: Türkiye Türkçesinde bu türe, daha çok, ikili ters anlamlıların arasına giren kimi ögelerle oluşturulan ters anlamlılar girmektedir.“sıcak/ılık/serin/soğuk”, “kapalı/aralık/açık”, “küçük/orta/büyük” vb.

5.Yön Gösteren Karşıtlıklar: Bu öbekte, Ön/arka karşıtlığı hem ilişkisel, hem yön gösteren ters anlamlılık olarak düşünülebilir. Ayrıca “sağ/sol”, “doğu/batı”, “alt/üst”, “ileri/geri” v.b. karşıtlıklar bu öbeğe girer (Aksan, 1997, s. 129-131).

Ters anlamlılıkta sözcükler arasında bir ilgi bulunduğu görülmektedir. Eserdeki cümlelerde de bu ters kavramlar sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Tespit edilen örnekler aşağıdadır:

4.4.12.1. İkili Karşıtlıklar:

Kurt kocasa (genç) da huyu değişmez (15 s).

Ruhi Mücerret son (ilk) arzusunu kararlaştıran mahkûm edasıyla sordu: “İlık pepsi var mı?” (16 s).

Ruhi Bey, fi tarihinde Haydarpaşa Garı'nın gece (gündüz) bekçisiymiş (16 s).

“Bu yeni (eski) şarkıları seviyorum” diyorum (16 s).

Garson, boş (dolu) bardakları alırken sordu (cevap) (15 s).

Galiba yanlış (doğru)duymuştum (18 s).

İhtiyarlık (genç) (18 s).

Ağır (hafif) çekimde yere düşüyorum (113 s).

Gençlerin (yaşlı) tabiriyle ‘uzatmaları oynuyorum’ (21 s).

Yine de, geleceği (geçmiş) değiştirmeye çalışmam (21 s).

Cehennemın çıkış (giriş) kapısını bulmaya çalışıyorduk (22 s).

Şaşalı karyolaya bırakılmış parlak (sönük) bir tüfek gözüme çarptı (23 s).

Yavaşça (hızlı) yaklaşıp (uzaklaşmak) sessizce (gürültülü) aldım (vermek) (23 s).

Her şey yanıyordu, nereye baksan, elini neye atsan kirli (temiz), siyah (beyaz) bir duman yükseliyordu (24 s).

Aylar süren Fransız kuşatmasına, tehditlere ve had safhaya ulaşan açlığa (tok) rağmen Antep şehri direniyordu (24 s).

Kurtuluş günleri çakışan yahut birbirine uzak (yakın) mesafede olup da bir-iki gün arayla kurtulmuş şehirlerimizin hepsine yetişemiyorum (27 s).

İçinde yaşadığım ormandan daha yaşlı (genç) bir fil gibi (28 s).

Yaşlanmanın bir iyi (kötü) tarafı da, haşerelerden asla rahatsız olmamaktır (28 s).

“Hayatın en zor (kolay) kısmı ilk 100 yıldır” diyorum (28 s).

Torunlarımdan daha uzun (kısa) yaşamayı yüreğim kaldırmaz (29 s).

Mazide kalan her şey kısa (uzun) sürmüş demektir (31 s).

O da benim gibi zayıftı (şişko) (32 s).

Diri (ölü) rolü yapmayı artık bırakmanızı, ölümünüzü ilan etmenizi beklerler (37 s).

“Evli (bekar) mısınız?” (41 s).

“Namağlup bir bekar (evli) olduğuna göre, ağır sıklet bir kurnazsın?” (41 s).

Zenginliğin (fakirlik) sırrı, son 100'lüğü bahşış olarak vermektir (43 s).

Belki daha büyük bir acı (tatlı), bende bile işe yarayabilir (47 s).

Kötü (iyi) rüyalar, korkunç gerçeklere kolay dönüşür (52 s).

Haydi, telefondakini bekletmeyin... Dırdırıyla bir erkeği (kadın) kısırlaştırabilir (57 s).

Genleşmeyi, cennette bir lojmana yerleştirmeyi, eski (yeni) dostlara kavuşmayı umuyordum (61 s).

Kış (yaz) uykusundan uyanıp baharı ayakta karşılayan canavar kadar zindeyim (64 s).

Savaş pahalı (ucuz) bir oyundur (70 s).

Terasın ıslak (kuru) zeminine gülsuyu kokusu yayıldı (78 s).

Kadın güzelliği (çirkin) beni her zaman cezp etmiştir (81 s).

Biz ise şehitlerin ayağındaki kara (ak) lastikleri söküyorduk (111 s).

Unutma ki, tövbekârın saygınlığını, geçmiş (gelecek) günahlarının (sevap) büyüklüğü belirler (114 s).

Hiçbir zaman, hiçbir şey için geç (erken) değil (127 s).

Açlığın ileri (geri) bir evresindeyim (152 s).

Sütlü kahverengi takım elbiseli bir adam, yokuştan aşağı (yukarı) iniyor (32 s).

Kötü rüyalar, korkunç gerçeklere kolay (zor) dönüşür (52 s).

5_10 basamaklı geniş (dar) merdivenle çıkılan locada, bir aktrisle televizyon röportajı yapılıyor (55 s).

Kalın (ince) mercimekli gözlüklerimin gerisinden taksimetreye bakıyorum (58 s).

4.4.12.2. Biçimsel İlişkili Karşıtlıklar:

“Evvvela, mutluz (mutlu) kimselerin şerrinden sakın” dedi ve asansöre binip düğmeye bastı (277 s).

Buraya gelmekle (gitmek) ipin ucunu, burada kalmakla kantarın topuzunu ve buradan sıvışmamakla keçileri kaçırmıştık (188 s).

Zor kararlar vermek, (almak) bugüne dek bana düşmemiştir (35 s).

Ağlamak (gülmek) için, ellerime bakmam yeterli (46 s).

Neşter, matkap, pens, makas ve adını bilmediğim aletlerle dolu metal tepside ben sorumluyum (sorumsuz) (293 s).

Muhasebesini tuttuğum bu fosforlu pulların bana uğursuzluk (uğurlu) getireceğini sanmazdım (178 s).

Ve şimdi... belki de zamansız (zamanlı) hortlamıştım? (168 s).

Aramızdaki ayarlı (ayarsız) mesafeyi kapatmaya yeltenmemiştik hiç (168 s).

Benim nazarımda, dünyadaki tüm akıllı (akılsız) kadınların doğal lideriydi (156 s).

“Koluma gir, benimleyken müzeleri ücretsiz (ücretli) gezebilirsin” mi diyeceğim? (87 s).

Ozan’ın iyileşmesi için gerekli (gereksiz) biyolojik ve finansal çözümleri ürettiğim için hoşnuttum (248 s).

Aşk, paradoksal olarak romantik bir eşitsizlikle (eşitlik) ilerliyordu (273 s).

Aramızda yalnızca 2-3 metre olduğu halde Masum Cici beni görmemişti (görmüş) (125 s).

Buna mukabil, Zülfikar Zarifoğlu’nun vefatından beri, her şeyin tanıdık (tanımadık) görüldüğü fakat tüm kuralları farklı bir gezegende uyandırılmış gibi hissediyorum (53 s).

4.4.12.3. İlişkisel Karşıtlıklar:

Zaman daima aleyhimize (leh) işler (21 s).

Karı kocalar birçok konuda ihtilafa düşer zaten (104 s).

“Cevaplamak istiyorum: Cennete ve cehenneme inanıyorum, çünkü ikisi de bu dünyada mevcut” (239 s).

“Adım, Civan. Ceset torbası satın almak (satmak) istiyorum” (288 s).

Bahse girerim, beni sevmekte (nefret etmek) zorlanmayacaksınız kıymetli okur (45 s).

Masum Cici parayı peşin (taksitli) ödedi (165 s).

Hayat denen oyun çoktan bitti, oyuncular (seyirciler) dağıldı; bense hâlâ buradayım (46 s).

Zülfikar Ağabey’in başucunda imam (cemaat) Kuran okuyor (34 s).

Haydarpaşa Gümrük Müdürlüğü’nde memurdu (amir) (169 s).

Öğrenciler, sporcular, (antrenör) bando takımları, izciler resmi geçit yaptılar.

Profesyonel (amatör) bir dövüşçüyü tanırım (140 s).

Ruhi Mücerret dönüp arkasına (ön) baktı (16 s).

Zebani kalfası, (çırak) keskin dişleriyle sırtıyor (61 s).

4.4.12.4. Dereceli Karşıtlıklar:

Soğumuş (serin/ılık/sıcak) çayı art arda üç yudum içti (15 s).

Bacası, kocaman (normal/ufak) pepsi şişesi şeklindeydi (17 s).

Büyük (orta/küçük) oğlum Recep'i, kızım Cevriye'yi ahirete kendi ellerimle uğurladım (28 s).

En son, küçük (orta/büyük) oğlum Macit'i kaybettim (28 s).

Sıcak (ılık/ serin/soğuk) basıyor (59 s).

Yüksek (orta/alçak) tavanlı ve kaous manzaralıydı (105 s).

Ruhi Mücerret, devin (orta/cüce) cenazesini yıkamaya çalışan cüce (orta/dev) bir gassalden başka bir şey değilsin! (74 s).

Onun sert (orta/yumuşak) görünümünün altındaki yumuşacık (orta/sert) safderunluk, bende şefkat uyandırıyor (68 s).

Kötü (orta/iyi) rüyalar, korkunç gerçeklere kolay dönüşür (52 s).

Torunlarımdan daha uzun (orta/kısa) yaşamayı yüreğim kaldırmaz (29 s).

Kalın (orta/ince) cam ve ince mermerlerden yapılmış, lahit benzeri lobideki koyu renkli aynaların arasında, küle bulanmış kardan adam sessizliğiyle oturuyordum (81 s).

Şişmiş sağ gözü kapalıydı (aralık/açık) (126 s).

Aramızda yalnızca 2-3 metre (milimetre/santimetre/dekametre/hektometre/kilometre) olduğu halde Masum Cici beni görmemişti (125 s).

Zebani kalfası, (çırak/usta) keskin dişleriyle sırtıyor (61 s).

4.4.12.5. Yön Gösteren Karşıtlıklar:

Ruhi Mücerret dönüp arkasına (ön) baktı (16 s).

İskelenin berisinde (ötesinde) kameralar ve renkli mikrofonlarıyla tv muhabirleri yayına başlamıştı (17 s).

Bir mermi sol (sağ) omzumu parçalayıp geçti (24 s).

Öldüğüm günden sonraki (önce) bir zamana, ışınlanmış gibiyim (28 s).

Yuvarlak ‘Starbucks Coffee’ tabelasının altından (üstünden) geçip içeri (dışarı) giriyorum (55 s).

Ruhi Mücerret’i kolundan tutup geriye (ileriye) çektim (17 s).

Paketteki tek hörgüçlü, kahverengi, minik deve üzerime atlayıp dizlerimden yukarı (aşağı) koşarak tırmanıyor (51 s).

Gözleri, Doğu ile Batı arasında ışıklı bir köprü (40 s).

Aynı cümlede zıt anlamlı sözcüklerin bir arada olduğu örnekler:

Aşağıda yer alan örnekler her iki anlamı da taşıyan zıt anlamlı sözcükler den oluşmaktadır:

Ben, ölü ile dirinin meleziyim (63 s).

Ruhi Mücerret, devin cenazesini yıkamaya çalışan cüce bir gassalden başka bir şey değilsin! (74 s).

Erkeni geçi yok bunun ağabeyciğim (93 s).

Karı kocalar birçok konuda ihtilafa düşer zaten (104 s).

Meczip karabataklar, su balesi takımı gibi denizin naylonumsu karanlığına dalıp çıkıyordu (15 s).

Yanmakla donmak arasında gidip geliyordu (24 s).

Mezarlıklara dolu gidip boş dönmekten yıldıım (28 s).

Benden sonra doğmuş insanların benden önce ölmelerine alışamıyorum (28 s).

Onun sert görümünün altındaki yumuşacık safderunluk, bende şefkat uyandırıyor (68 s).

Sağ elimle sol omzunu tutuyorum (140 s).

Ya erken ya da geç teşrif ederlermiş (231 s).

“Cevaplamak istiyorum: Cennete ve cehenneme inanıyorum, çünkü ikisi de bu dünyada mevcut” (239 s).

Bildiğiniz üzere, beden eğitimi sadece pratiğe dayalı değil, aynı zamanda teorik bir ders (242 s).

Hayalden gerçeğe, maziden şimdiye döndüm (300 s).

Telefon daha havadayken, onu satıp şarap almaya karar verdim (148 s).

Kalın cam ve ince mermerlerden yapılmış, lahit benzeri lobideki koyu renkli aynaların arasında, küle bulanmış kardan adam sessizliğiyle oturuyordum (81 s).

Gözleri, Doğu ile Batı arasında ışıklı bir köprü (40 s).

4.4.13. Eş anlamlılık

Eş anlamlılık, göstergeleri farklı olup gösterenleri aynı olan sözcüklerin genel adıdır. Eş anlamlı sözcüklerin her ikisi Türkçe olabildiği gibi biri Türkçe biri alıntı ya da ödünçleme olabilmektedir. Örnek olarak ‘siyah-kara’ verilebilir.

Eş anlamlılık da zıt anlamda olduğu gibi birden fazla kelime üzerinde gerçekleşen bir durumdur. Aynı kelime kendi kendine eş anlamlılık gösteremez. Aynı anlamı gösteren iki veya daha fazla kelime birbirinin eş anlamlısı (sinonim) kabul edilir. Mesela siyah ile kara kelimeleri, beyaz ile ak kelimeleri birbirinin eş anlamlıdır (Demirci, 2017, s. 227).

Eş anlamlı kelimelerden biri Türkçe kökenli diğeri yabancı kökenli olabilmektedir. Eş anlamlı kelimeler birbirinin yerine kullanılabilen kelimelerdir. Fakat bu konuda bir istisna söz konusudur. Eş anlamlı kelimelerden biri diğere göre daha sık kullanıldığı için o kelime daha çok kabul görür. Örnek olarak “Saçıma **aklar** düştü yerine saçıma **beyazlar** düştü” kullanılabilirken, “**Kalbimi** kırdın yerine **yüreğimi**

kırdın kullanılamaz. Sık kullanılmayan eş anlamlı sözcükler diğer eş anlamının yerine kullanılamaz (Demirci, 2017, s. 228).

Tam eşanlamlı olarak bilinen sözcükler biri ötekinin yerine kullanılacak niteliktedir. Tam eşanlamlılar yabancı dillerden alınan ögeler nedeniyle de gerçekleşir. Dilde bir kavramı karşılayan gösterge varken gerekli gereksiz, bir yabancı dilden alınan aynı anlamdaki öge de yerleşebilmektedir. Türkçenin Eski Türkçe döneminde dilde *sü* (asker, ordu) sözcüğü kullanılırken sonradan Arapçadan *asker* alınmıştır. Dilimiz de *üzüntü* sözcüğü varken Arapçadan gelen *elem*, *keder*, *gam*; Farsçadan gelen *dert* sözcükleri kullanılmaya başlanmış tasa ve kaygı yerine de Farsça endişe kendine yer edinmiştir (Aksan, 1997, s. 101).

Eserde yer alan örnekler aşağıdadır:

Arapça kökenli eş anlamlı örnekler:

Gar Müdiresi (bayan müdür) Zehra Hanım gelir, ihtiramda bulunur (16 s).

Sizin tevellüt (doğum yılı) kaçtı? (16 s).

“1339 senesinin (yıl) rebiyülevvel ayında gelmişim dünyaya” (16 s).

İskelenin berisinde kameralar ve renkli mikrofonlarıyla tv muhabirleri (haberci) yayına başlamıştı (17 s).

Bir saniye için de muazzam (ulu/çok büyük) bir yangın başladı (17 s).

Rıhtımdaki mütevazı (alçak gönüllü) sefamız kaotik bir felakete dönmüştü (17 s).

Gemi ve tren enkazlarının (yıkıntı/çöküntü) üzerinde polis helikopterleri uçuşuyordu (18 s).

Galiba (ihtimal ki) yanlış duymuştum (18 s).

Mektepler, (okul) işyerleri, torbalar boşalmıştı... (22 s).

İmam Mehmet, zengin bir aileye mensuptu (ait) (23 s).

Namus (ırz) ve hürriyet için ölüme atılmak bize Ağustos sıcaklığında soğuk su içmekten daha tatlı gelir (23 s).

Mart'ta binlerce Fransız askeri hücum (saldırı) geçti (23 s).

Memleket sathına yayılmış olan savaş küçüle küçüle benim hafızama kadar geriledi, münferit bir vaka (olay) haline geldi (27 s).

Karım Naciye ki aramızda 1 yaş var, 25 sene evvel (önce/ilkin) vefat etti (28 s).

Macit'in cenazesinde herkes, gelinim, torunlarım, torunlarımın çocukları, torunlarımın torunları suratı (şekil/görüntü) şaşkın ve küskün bir ifadeyle bakıyorlar (29 s).

Mazideki (geçmiş) kederleri hatırlamanın sağlayacağı koruma, unutmanın getireceği huzurun yanında bir hiçtir (30 s).

Baş validem (anne) yeni pederin ilk hanımı, kumasına yani anneme pek de şefkat nazarıyla bakmıyordu sanırım (30 s).

Babam, savaş sırasında eceliyle (vade) öldü (30 s).

Âlemde (dünya) bir zerreden ibaret olsaydık, belki işler kolaylaşırdı (45 s).

Akranım (yaşıt) olan iki zat dehşetli kavgaya tutuşmuş (48 s).

Daha fazla vakit (zaman) kaybetmeye niyetim yok (58 s).

Peki idrarınızı (küçük abdest) tutamadığınız oluyor mu? (61 s).

Bahçeye inen kısa merdiveni geçince villanın eşiğinden (kapı önü) eşarplı bir kadın başı uzandı (221 s).

“Bir yerde karşına çıkarsa tanışma faslıyla (kısım/bölüm) vakit kaybetmezsin” (234 s).

Piyanişter için bir mükemmellik imtişanıdır (sınav) bu kısım (bölüm) (236 s).

Bu da beni yeise (üzüntü) sürüklüyor (277 s).

Benim gibi müşkülpesent bir kartoloza refik (arkadaş) oldun dedikten sonra portmantoda asılı üniformasının yakasındaki İstiklal Madalya'sını söküp geldi (282 s).

Efendim, öncelikle şunu belirteyim ki bebek, çocuk, kadın, erkek modelleri; yani farklı ebatlar (boyut) mevcut (288 s).

Yalan insanı aptallaştırır, hakikat (gerçek) ise delirtir (309 s).

Dünya, (âlem/kâinat) faniliğini saymazsak, cennetten farksız dedim (65 s).

Size hülasa (özet) edeyim (65 s).

Benim anladığım hayat, en muntazam (derli toplu) hayat bile normal değildir (65 s).

Uykuda ruhlar başka evrenler seyran (gezme) eder (65 s).

Buna karşılık şair, sefer (yolculuk/savaş) dönen biriyle hiç karşılaşmamış besbelli (66 s).

Abariiiiii!... Sabura! diye şakrakça nida (seslenme) ettim (68 s).

Kâinat, (dünya/evren) bütün tuzakların toplamı olan bir tuzağa dönüşmüştü (68 s).

Ebedi (sonsuz) biçareliğimizi, taşıyamadığımız mesuliyetler dengeliyordu (69 s).

Malum, borç şeytanın (iblis) bizzat icat edip insana benimsettiği bir kötülüktür (69 s).

Facebook kelimesini ilk kez kendimden duymak bana da izahı (açıklama) zor görünüyordu (69 s).

Ecnebi (yabancı) mecmua... resimlerine bakıyorum (76 s).

100 yıl yaşamak, bana asrın (çağ /yüzyıl) hatasını yapma fırsatı veriyordu (83 s).

Kim, bir mevtayla (ölüler) hayat arkadaşlığı kurabilir? (83 s).

Uzun koltukta ikimizde birer arkeolojik buluntu sükunetiyle (suskunluk) oturuyoruz: (83 s).

Merhumun (ölü/mevta) veremeyeceği ne sunabilirim ona? (83 s).

Hususi (özel) şoför aceleyle atlayıp arka kapıyı açınca irikıyım, dazlak, parçalarından şıklık akan jilet gibi takım elbisesiyle, ebulpapel liginden bir adam peyda oldu (87 s).

İstikbal (gelecek) hep meçhul (bilinmeyen) (91 s).

Varsın, hiçbir cilt (yüz) kremi kırışıklarımın kâr etmesin! (91 s).

“Nerden icap etti bu sual (soru)?” (95 s).

Demek müellifsin (yazar) ha? (96 s) .

Bunca zaman bir muharrirle (yazar) saf tutmuşuz da haberimiz yok! (96 s).

Aman be ağabey, mübalağa (abartma) ediyorsunuz (96 s).

Subaru'yla meçhule (bilinmeyen) doğru yol alıyoruz (101 s).

Kepçe kulağıma biriken bu zırvaları sabırla dinledikten sonra kireçli boynumu çevirip cevap (yanıt) verdim (104 s).

Stüdyo programı: 9-10 yaşında bir kız ile ebeveyni; (anne/baba) sarışın afetin sorularını cevaplıyor (106 s).

Muallimleriniz, (öğretmen) bendeniz ve tabii protokolde oturan bürokratlar kadar... (112 s).

Japon genetikçiler, benimle irtibat (iletişim) kurmak istiyorlarmış (114 s).

Benim nazarımda (görüŖ/bakış) dünya, azap dolu bir cennet (115 s).

Tekli koltuğa doğru ilerlerken, esrarengiz (gizli) misafirlerimi süzüyordum (121 s).

Serpil Silahlıperi'nin ölümüne rağmen ben hâlâ kendim miyim, artık bir yabancı (ecnebi) mı? (201 s).

Palavralarımın hayata kattığı anlamın tesiri (etki/dokunma) altındaydım (214 s).

Karşı cinsin kara (siyah) listesinde adım en tepede yazıyor (82 s).

Kılık değiştirmiş polisleri, binlerce ilköğretim talebesi (öğrenci) karşılamış (107 s).

Kitabı indirdiğimde karşımda bulduğum kızın letafet-i nisvaniyesi, sahte mürebbiye (kadın eğitimci) Anjel'den bin misli ziyadeydi (180 s).

Türkçe kökenli eş anlamlı örnekler:

Cümle ağzından çıktığı anda, şarkının 30 yıllık (sene) olduğunu fark ediyorum (16 s).

Torunlarımdan daha uzun yaşamayı yüreğim (kalp) dayanmaz (29 s).

Demek ki babam dayım soyup soğana çevirince, o da son olarak öz (esas) bacısını sürmüş masaya (30 s).

Yanlış çağda (devir/dönem) yaşamının stresi içindeyim (54 s).

Kör randevuya huriler yerine yamyam bir iblis (şeytan) geliverdi (61 s).

Uykuda ruhlar başka evrenler (kâinat/dünya) seyran eder (65 s).

İyi de Nazlı Hilal'in ölü (mevta) bir kocası zaten var, ikincisini niye istesin? (83 s).

Stüdyo programı: 9-10 yaşında bir kız ile ebeveyni; sarışın afetin sorularını (sual) cevaplıyor (106 s).

Sizi mıhlamaya ant (yemin) içmiş bir ordu civarda fink atarken uyumak riskli bir lüks (111 s).

Hülyalara (hayaller) kapılma (141 s).

Annem vefat (ölüm) etti (193 s).

Toy, (genç/acemi/ tecrübesiz) sarsak, şapşal gençler yaşlıları keyiflendirir (196 s).

İtalyanca kökenli eş anlamlı örnekler:

Yanımızdan geçen bir köpek, havlayarak olayı protesto (biri lehine tanıklık etme) ediyordu (18 s).

Farsça kökenli eş anlamlı örnekler:

İngilizler, mutfaklarımızdaki ekmek bıçaklarına varıncaya, silah namına (ad) ne varsa toplamışlardır (22 s).

İmam Mehmet, zengin (varlıklı) bir aileye mensuptu (23 s).

Bıyıkları yeni terlemiş bir çocuk olarak katıldığım İstiklal Harbi'nin yegane (tek) kumandanı da, neferi de benim şimdi (27 s).

Baş validem yeni pederin (baba) ilk hanımı, kumasına yani anneme pek de şefkat nazarıyla bakmıyordu sanırım (30 s).

Hâlbuki uykunun büyük biraderi (erkek kardeş) ölüm'ün yanından bile geçemiyorum (52 s).

Uzun zamandır, (vakit) cennette bir lojmana yerleştirilmeyi, eski dostlara kavuşmayı umuyordum (61 s).

“Başka bir arzunuz (istek)?” (62 s) .

Nazlı Hilal yanımıza yaklaştı: “Ruhi Mücerret sana en değerli hazinesini mi yadigar (hediye/hatıra) bıraktı?..” (292 s).

Gece, korsan yelkeni gibi siyah, (kara) Mujiklerin matem çadırı kadar sessizdi (78 s).

Sokaklar, cennet misali tenha (sakin/kimsesiz) (78 s).

Hususi şoför aceleyle atlayıp arka kapıyı açınca irikiyım, dazlak, parçalarından şıklık akan jilet gibi takım elbisesiyle, ebulpapel liginden bir adam peyda (ortaya çıkma) oldu (87 s).

Üstadımın zevcesi (dişi eş) Zebercet Hanım balmumuna bulanmış gibi donuk (34 s).

Havalimanında vedalaşırken Nazlı Hilal yanağıma bir buse (öpücük) kondurdu (102 s).

Avi Vav sazı (bağlama) aldı (117 s).

4.4.14. Anlam İyileşmesi

Anlam iyileşmesi, toplum tarafından kabul edilmeyen, kullanılmayan sözcüklerin değişen zaman içinde anlamında meydana gelen değişime ve güzelleşmeyle iyi anlamda kullanılmasıdır.

Bayraktar’a göre, anlam iyileşmesi “bir göstergenin gösterileninde bulunan olumsuz anlambirimcilik yerini olumlu anlambirimciklerin almasıdır (Bayraktar, 2000, s. 216). Anlam iyileşmesinde sosyal faktörler etkili olabilir ve “iyileşme” den kelimenin anlamında bir derece daha iyiye gidiş olmasının kastedilir (Arslan, 2008, s. 83). Sav, anlam iyileşmesi terimine ek olarak *anlam güzelleşmesi*, *anlam soylulaşması* ifadesini kullanmıştır (Sav, 2003, s. 163).

Dil yaşayan bir varlıktır, zaman içerisinde sözcüklerin anlamlarında, kullanımlarında değişmelerin olması kaçınılmazdır. Bir sözcük kötü anlam içerirken değişime uğrayarak iyi anlamda kullanılabilir. Romanda anlam iyileşmesinin örnekleri kısıtlıdır.

Yalnız yaşayan ihtiyar çiftçinin cavlağı çekmesiyle, ahırda tek başına kalan hasta merkep gibi hissediyordum (105 s). [Connetable son iki hecesinden de anlaşılacağı gibi ‘etable/ ahır’ sarayda atlarla ilgilenen kişi “har başı” anlamındaydı. Zamanla soyluluk ifadesi olarak “başkomutan” anlamında kullanılmıştır.

4.4.15. Anlam Kötüleşmesi

Bir kelimenin anlamı iyi, güzel hoş anlamında kullanılırken zaman içerisinde değişerek hoş olmayan, kötü anlama gelebilmektedir. Bu duruma anlam kötüleşmesi denilmektedir.

Anlam kötüleşmesine örnek olarak Aksan *yabancı* sözcüğünü gösterir. Bu sözcük daha önceden misafir olarak kullanılırken şimdi ise düşman olarak kullanılmaktadır (Aksan, 1971, s. 122). “Anlam kötüleşmesinin ilginç bir örneğini, dilimize Farsçadan gelen *canavar* sözcüğü oluşturmaktadır. Farsça da *canlı, yaşayan, çabuk, hayvan* gibi anlamlara gelen sözcük Türkçede de XIV. XV. yüzyıllarda bu anlamlarıyla kullanılırken sonradan belirgin bir anlam kötüleşmesine uğramıştır” (Aksan, 1997, s. 133-136).

Aşağıda örneklerine yer verilmiştir:

Ne canavarı, ne diktatörü? (97 s).

Kendi sesimi saygıyla dinleyen bir yabancıydım (110 s).

Azami derecede itaatkar bir kadıncı Naciye (31 s).

Eşyaların bir kısmı nakledilmiş veya satılmıştı (156 s) [Bebeklerini erken yaşlarda kaybeden aileler yeni doğan çocuklarına “tanrıya adanmış” anlamında *Satılmış* adını koyarlardı. Artık bu şekilde isim koyulmamaktadır bir nesnenin başkasına ücret karşılığı verilmesi anlamına gelmiştir].

4.4.16. Terim

Sözcükler zaman içerisinde değişik anlamlar kazanabilirler. Bir sözcük gerçek anlamının dışında yan anlam, mecaz anlam olarak kullanılır. Bunların dışında sanat, bilim, spor, sanat dalları vs. alanlarda kullanılan sözcüklere terim anlamı denilmektedir. Örnek olarak “sahne” tiyatro, “sıfat” Türk Dil Bilimi, “korner” spor terimidir.

“Gündelik ve normal dilde kullanılan bazı kelimeler sanat, bilim, askerlik, sosyoloji, siyaset, sağlık, spor ve benzeri alanlarda kullanıldıklarında özel anlamlar kazanır. Bu anlama terim anlam adı verilir” (Demirci, 2017, s. 227).

Korkmaz’da buna “bilim teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad” şeklinde ifade etmiştir (Korkmaz, 1992, s. 169). Korkmaz’a göre terimler, “bir dilin kültür ve medeniyet dili olarak gelişmişliğinin ana göstergelerinden olup bilim ve sanat dallarının temelini oluştururlar” bu şekildedir (Korkmaz, 1993, s. 169).

Eserde yer alan örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Yolcuların tümü pepsi kostümü giymişti (17 s).

Büyük Millet Meclisi’nde çıkarılan bir kanunla, şehrin adı ‘Gaziayıntab’a çevrildi (25 s).

Yemek masasına oturmadan önce, pikaba, Nikolay Rimski-Korsakov’un *Skazka oTsare Saltane* [The Tale of Tsare Saltan] adlı 4 perdelik operasının plağını, itinayla yerleştiriyorum (43 s).

Köpekbalığıyla deplasmanda karşılaştığımızı düşünün (57 s).

Verem mikrobun büyütülmüş haline benziyor (57 s).

Hemşirenin, dalgıç kostümü giymiş yengece benzeyen ellerinde minicik, metal bir şırınga, kadın eğilerek yaklaşıyor (62 s).

Maratona katılmış bir balet gibiydim (65 s).

Recaizade Mahmut Ekrem’in piyeslerindeki oyuncular gibi konuşuyorlardı (88 s).

Sana koordinatları veremem, aşık olan şu ki dünyevi niteliklerin hepsi aynı zamanda uhrevidir (91 s).

Civan direksiyonda fizik kanunlarıyla mücadele ediyor (101 s).

Mutsuz çoğunluk, cep telefonlarından sızan radasyona beyin tümörlerini emziriyor (102 s).

Kendi astronomik aptallığımın içinde boğulmam işten değildi (103 s).

Pelerinin üstünde Coca-Cola amblemi görünüyor (106 s).

Sahil Güvenlik Komutanlığına bağlı dalgıçlar, pelerini bulmuşlar (106 s).

Baba, meşhur bir mimarmış; Anne, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nda piyanist (106 s).

Oyuncakların Miki Fare, Bugs Bunny ve Donald Duck kostümlü 10'ar adam, 10 da palyaço olmak üzere toplam 40 kişilik bir ekip tarafından teslim edilmesini şart koşmuşlar (106 s).

“Gizli ajanlarca hafızası silinen kullarından, zihin kontrol yöntemiyle suça, günaha itilenlerden ve yer altı laboratuvarlarında denek olarak kullanılanlardan yardımını, rahmetini esirgeme” (108 s).

Duş alırken... amuda kalkıyorum... Sofrada... mekik çekiyorum... Tuvalette... halter kaldırıyorum...(110 s).

Ecel beni de ofsayda düşürdü (111 s).

“Yaşamak, benim kronik hastalığım” (113 s).

Vecihi Hiciv size reçete yazmamıştı ki? (115 s).

Belli bir yaştan sonra insanın içinde yalnızca tümör büyür (131 s).

Afro saçlı, derisi kola rengi rakibim benden 45-50 kilo ağır: Opera sahnesindeki sumo güreşçisi (138 s).

Suç işleyerek yasaları değiştiremiyorsun (140 s).

Maça hiç müdahale etmeyen göstermelik hakem gelip sol kolumu havaya kaldırdı (140 s).

Bumfight turnuvaları düzenleniyor (144 s).

Sadece beş yılda bir zatürree aşısı olmanız gerekecek (145 s).

Periton boşluğuna mikrop yayıldığı için, sepsis oluşmasını diye antibiyotik tedavisi uygulayacağız (145 s).

Hemşire serum şişesini değiştiriyor, koluma iğneler batırıyor, penisime takılı sondanın ucundaki plastik idrar torbasını boşaltıyor... (146 s).

Fujer’le bir gastronomi tapınağındayız (152 s).

‘Boks ringinde kazanıp, dans pistinde kaybetmek’ diye bir şey olmasaydı ben icat ederdim (157 s).

Yeğenim lösemiye yakalanmıştı (158 s).

Nazlı Hilal’in söylediğine göre kemik iliği nakli için donör bulunması ve 250 bin lira gerekiyordu (158 s).

Göreviniz size iade edilse bile kanunen bir yıl bekletileceksiniz (159 s).

Kesik Baş’ın kopuk bacaklı hâkimi beni kapıya kadar uğurladı (160 s).

Havuzdaki obez palyaço neşem, diğer öğretmenlerin Nazi somurtkanlığıyla tezat teşkil ediyordu (166 s).

Bu adı tüm meridyenlere yazacağım (180 s).

Şairin de dediği gibi tarifsiz kederler içindeydi (182 s).

Ne de olsa solcular tiyatroya meraklı, kostümler onlarda... (198 s).

İki cesede de otopsi yapılmıştı (226 s).

Konuşmasında doğaçlama bir ahenk var, şarkı söylüyor sanki (286 s).

Masum Cici’nin yaşadığı gezegende deplasmandaydık (287 s).

Aile denen kutsanmış sapıklığı, üniformasını derinin altına giymiş narkozlu müfrezeyi, biyolojik zindanı; çocuk aklımla kavrayıp ayrıntılı bir analize tâbi tutmam imkansızdı (170 s).

Tatlı dilliydi: “Eğer bu bir roman olsaydı, sen ve ben şimdi aynı sayfadaydık ” (32 s).

“Mecazen söylüyorum. Romandan t y p insan içine karışacak kabiliyette bir kahramansın. Hikayeyi ateşleyecek teçhizata sahipsın” (97 s).

Notalar Azrail’in, katilin, tabuta omuz verenlerin ve kargaların adımlarını ayrı ayrı duruyor (77 s).

Kulağı tavlayan melodilerden keyif almak, zevksizlerin de becerebileceği bir sathiliktir (43 s).

Narkotik atmosferde uçşan kar taneleri, melodilerle harmanlanarak kokaine dönüşüyor (138 s).

Gırtlığıma kadar adrenalinle dolmuştum (138 s).

Gezegendeki herkesle aramda yaş farkı var (45 s).

Avni Vav, İnsan Allah’ın yeryüzündeki halifesi, yani kalfasıdır (80 s).

Yeşil çimlere kurulmuş sahneye kadar mekanik alkışlar eşliğinde yürüdüm (110 s).

Bakterilerin gözde tatil beldesinin, yani bedenimin insanlığa hizmet etmesi nihayet ihtimal dahilindeydi (175 s).

Kıyameti tetikleyecek kozmik fay hattı kalbimden geçiyordu (182 s).

Mısralar kalbe barut döküyor, müzik ise kıvılcım saçıyordu (246 s).

Nazlı Hilal sevecenlikten hüzne kayan bir cümle kurdu: “Doğru, cennet hakkında fikir sahibiyiz” (291 s).

İçimde bir tsunami dalgası kabarıyordu (296 s).

Müdür Bey, depremde nişanlımı kaybettim (159 s).

4.4.17. Buluşma

Bir dilde iki farklı sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşturulan sözcüklerde buluşma hadisesi gerçekleşmiş olur. Genellikle Türkçede alıntı sözcüklerde de sıkça karşımıza çıkar. Örneğın; grosmarket Türkiye’de görebileceğimiz market adıdır. Almancadan gelen grobmarkt ile İngilizce kökenli market kelimesinin birleşimiyle oluşmuştur.

Vardar, *buluşma* ya da bir başka deyişle *kontaminasyonu* “bir ögenin bir başka ögeyi etkileyerek, her ikisinin de bir takım özelliklerini taşıyan bir başka ögenin oluşmasına yol açması” (Vardar, 2002, s. 51) şeklinde tanımlanmıştır.

Buluşma, “iki kelimenin cümle kuruluşunda rastlaşması sonucunda sözdizimsel kökenli; morfofonemik farklılıklardan ses kökenli; morfosemantik farklılıklar dolayısıyla anlam kökenli olabilir” (Guiraud, 1984, s. 71-72) der.

Morfolojik buluşma, iki farklı kelimenin birbiriyle veya ögelerinden birinin diğer kelimenin ögesiyle birleşerek yeni bir morfolojik biçim ortaya çıkarması olayıdır. Anlam buluşması, iki farklı kelimenin anlam bakımından birbirini etkilemesiyle kelimelerden birinin yeni bir anlam yüklenmesi olayıdır. Ses buluşması, kelimelerin yazılış ve söyleyiş biçimlerinin birbirini etkilemesiyle yeni bir ses biçiminin ortaya çıkmasıdır (Akçalı, 2017, s. 498).

Eserde tespit edilen örnekler şunlardır:

İskelenin berisinde kameralar ve renkli mikrofonlarıyla tv muhabirleri yayına başlamıştı (17 s) [elektrik akımı etkisiyle sesi uzakta bulunan alıcıya ulaştıran araç].

Şehir bir enkaz galerisine, ağıt antolojisine dönmüştü (24 s) [Fransızca anthologie, edebiyat].

Adıma bir kartvizit bastırdı (44 s) [Fransızca carte de visite].

Hakiki beyefendi ve hanımefendilerin tercih ettiği marka (50 s) [İtalyanca marca, resim veya harfle yapılan işaret].

Kalın mercekli gözlüklerimin gerisinde taksimetreye bakıyorum (58 s) [Fransızca taximetre, taksilerde ödenecek ücreti gösteren sayaç].

“Ben bu yaşta, rezervasyona bile inanmıyorum” dedim? (68 s) [Fransızca reservation, ayırtma].

Beni öldürdüğünde, cehennemdeki hücrene doğalgaz döşetmiş olacaksın! (74 s) [Petrolün bir cinsi olan yanıcı gaz].

Havalimanında vedalaşırken Nazlı Hilal yanağıma bir buse kondurdu (102 s) [Uluslar arası veya şehirlerarası hava yolu ulaşımı için gerekli teknik ve ticari kuruluşların bütünü].

Hangi gezegende yaşadığımızı bile unutmuştum (156 s) [Gök bilimi].

Metropole düşen çığlarda, kar tanesi kadar mesuliyetim yoktu (157 s) [Fransızca metropole, ana kent].

“Ta kendisi: Psikanalizin babası, bilinçdışının anası (171 s) [Fransızca psychanalyse, ruhsal çözümleme] .

Otostop yaptığınızda rastlaşırsak, sizi gideceğiniz yere götürürüm, söz (213 s) [Fransızca auto-stop, bir yayanın yoldan geçen bir otomobili durdurarak binmesi ve gideceği yere para vermeden gitmesi.

Doktorlarla konuşup operasyon için gün alalım” (213 s) [Fransızca operation, dizi eylem].

4.4.18. Eksilti

Eksilti, bir sözcüğün anlamında değişiklik yaratmadan harfler eksilterek yine aynı anlamın verilebilmesidir. Her sözcük için eksiltme yapılamamaktadır. Yapılan eksiltme insanlar tarafından kabul görmüş, alışılmış eksiltmelerdir. Örneğin, tv, avm, vb. şeklinde birçok örnek sıralanabilir.

Eksilti yerine *düşem* terimini kullanan Tayyibe Uç, bunun konuşma dilinde başlayarak yazı diline yansıyan ve zamanla bu kısa biçimin genelleşen bir dil olayı olduğunu ifade etmiştir (Uç, 1978, s. 259).

Korkmaz, eksilteli yerine eksiltim terimini kullanarak bunu “anlatımda kolaylık sağlamak üzere bir kelimenin bir kelime grubunun veya bir cümlenin bazı öğelerinin atılıp eksiltilerek kullanılması olayı” (Korkmaz, 1992, s. 53) şeklinde açıklamıştır. Mehmet Özmen eksiltiyi “dilde, en az çaba kuralına bağlı olarak bir kelimenin, bir kelime grubunun veya bir cümlenin herhangi bir öğesinin herhangi bir anlam karışıklığına yol açmayacak şekilde düşürülmesi, eksiltilmesi olayı” (Özmen, 1996, s. 71) olarak tanımlamıştır.

İmer “cümledeki bazı öğelerin silinmesi, eksik olması ya da kullanılmaması olarak tanımladığı bu olayda silinen, kullanılmayan öğelerin anlaşmayı engellemediğini, bunun tutumluluk, biçem vb. nedenlerden kaynaklandığını vurgulamıştır” (İmer vd. 2011, s. 115) şeklinde açıklamıştır.

Özne eksiltisi:

Zarifoğlu'nun kafası, tenis topu büyüklüğündeydi ve rüzgarda kalmış denizanasına benziyordu. (**Zarifoğlu**) Derhal konuya girdi: “Ne duruyorsun Ruhi, çatala deş, bıçakla kes şu iblisi!” (74 s).

Fransa’da mukim Arap asıllı bir **pop yıldızı** “Ruhi Mücerret / Bu ne maharet / Ölümsüzlüğü / Bize de öğret” diye (**pop yıldızı**) oynak bir şarkı bestelemiş... (114 s).

Ruhi Mücerret adında bir vampir. (**Ruhi Mücerret**) Hâlâ yaşıyor, çünkü ölümsüz. Şimdi (**Ruhi Mücerret**) 100 yaşında (173 s).

Vampirler sonsuz hayatla lanetlenmiştir. (**Vampirler**) Beni de uykumda ısırıp kanıma hastalık bulaştırdılar (173 s).

Ruhi Mücerretle ilgili videoların çokluğu dikkatimi çekti. Kurtuluş günü törenlerinde (**Ruhi Mücerret**) nutuk atıyordu (174 s).

“Arzu ederseniz öne oturun efendim.” **Civan Kazanova**, minyatür bir bavul yüklenmiş. (**Civan Kazanova**) Arabanın kapısını açıyor (101 s).

Beysbol şapkası ve güneş gözlüğü takıp **Ruhi Mücerret'in** peşine düştüm. (**Ruhi Mücerret'in**) Kimi kimsesi yok. Evden camiye, camiden eve. (**Ruhi Mücerret**) Üç katlı fakirhanenin terasında kuşları yemliyor (184 s).

Nazlı Hilal, sigarasını son kez emip izmariti mazgaldan içeri yolluyor. Ve (**Nazlı Hilal**), sigarasını son kez emip izmariti mazgaldan içeri yolluyor. Ve (**Nazlı Hilal**) yanıma ilişiyor (101 s).

Pakt'ta Masum Cici'ye, **Ruhi Mücerret'ten** bahsettim: “1- (**Ruhi Mücerret**) Erkek. 2- (**Ruhi Mücerret**) Alanında tek: (**Ruhi Mücerret**) İstiklal Harbi'nin yaşayan son gazisi. 3- (**Ruhi Mücerret**) Kendine mahsus bir kostüm giyiyor: (**Ruhi Mücerret'in**) Üniforması var. 4- (**Ruhi Mücerret**) Özel günlerde başrol üstleniyor: (**Ruhi Mücerret**) Kurtuluş günlerinde şeref konuğu. 5- (**Ruhi Mücerret**) İsmen veya simaen ülkede yüzde 90 oranında tanınmıyor. 6- (**Ruhi Mücerret**) Köklü ve kalıcı bir saygınlığa sahip: Cumhurbaşkanı bile kameralar önünde onun elini öpüyor. 7- (**Ruhi Mücerret**) Ödül kazanmış: (**Ruhi Mücerret**) İstiklal Madalyası sahibi. 8- (**Ruhi Mücerret**) Ulusal

medyada görünüyor. 9- **(Ruhi Mücerret)** Kitleseel organizasyonlarda konuşmacı konumunda.” Fotoğrafları masaya yaydım (184-185 s).

Bir **elinde** bavul, diğere (**el**) inde çanta (32 s).

Kelle normalden büyüktü. (**Kelle**) Yanmış ya da derisi yüzülmüştü sanki (73 s).

Köşeyi döndüğümüzde **itfaiye, ambulans ve polis araçlarından** oluşan bir konvoyla karşılaştık. (**itfaiye, ambulans ve polis araçlarının**) Sirenler birbirine karışıyordu (18 s).

İgilizler, mutfaklarımızdaki ekmek bıçaklarına varıncaya, silah namına ne varsa toplamışlardı. (**İgilizler**) Sokağa çıkmayı yasaklamışlardı (22 s).

Nesne Eksiltisi:

Şef madem **bana** cinai bir vazife yükleyecekti, niye önceden (**bana**) hiç malumat vermedi? (35 s).

Zarifoglu'nun **kafası**, tenis topu büyüklüğündeydi ve (**kafası**) rüzgarda kalmış denizanasına benziyordu (74 s).

Çatalı kaldırdım. (**çatalı**) Tam saplayacakken, Masum Cici, Zülfikar Bey'i ısırp yemeye başladı! (74 s).

İhtiyarlar, gençlere **ölümü** hatırlatır. Gençler de ihtiyarlara (**ölümü hatırlatır**) (75 s).

Teneke kutuda bir içecek getiriyor, (**teneke kutudaki içeceği**) kafaya dikiyorum (75 s).

Cumhurbaşkanı elimi öptü. Evet. Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nda, tam 40 bin çift gözün önünde. (**Cumhurbaşkanına**) “Berhudar ol evlat” diye fısıldadım (110 s).

Portmantoda asılı üniformamın yakasındaki **İstiklal Madalyası'nı** aldım. (**İstiklal Madalyası'nı**) Civan'ın tişörtüne iğneledim (115 s).

Üniformalı iki sarhoş, **kadıncağıza** musallat olmuş. (**Kadıncağızım**) Feracesini yırtmaya kalkışmışlar (23 s).

Pepsi renklerine boyanmış **gemi**, iskeleye yanaşıyordu. (**Geminin**) Bacası, kocaman Pepsi şişesi şeklindeydi (17 s).

Ermeni aromalı Fransız birlikleri, mezbahada işe başlamış çakallara benziyordu. (**Ermeni aromalı Fransız birlikleri**) Salyaları lağım gibi akıyordu...(22 s).

Milletin sabrı taşmıştı, lâkin (**Milletin**) eli kolu bağlıydı (23 s).

Dolaylı Tümleç Eksiltisi:

İkimiz de hayranlıkla **gemiye bakıyorduk**. (**Gemiye bakmaktan**) Gözlerimiz kamaşmıştı (17 s).

Biz de Kızılbu-run tepelerinde **Şahin Bey komutasında** mukavemet ettik. (**Şahin Bey komutasında**) Üstümüze top mermileri yağıyordu (23 s).

Ölüm karşısında herkes acemidir; ben de (**ölüm karşısında**) öyleyim (29 s).

Barbut **oyununda**, fincanın içindeki zarları sallamış, (**oyunda**) kırmızı çuhanın üzerine düşüş atmış ve annemi almış (30 s).

Harpte yaralandım. (**Harpte**) Sol omzum paramparça oldu (31 s).

Yüklem Eksiltisi:

“Civan, nereye **gidiyoruz?**” diye soruyorum. İşitmiyor. Cevabı, Nazlı Hilal veriyor: Havaalanına (**gidiyoruz**) (102 s).

Gittiğim şehirlerde beni valiler (**karşılıyor**), kaymakamlar (**karşılıyor**), belediye başkanları **karşılıyor** (28 s).

Mektepler (**boşalmıştı**), işyerleri (**boşalmıştı**) , tarlalar **boşalmıştı**...(22 s)

Esmerleri mi (**beğendiğime**), sarışınları mı (**beğendiğime**), kumralları mı **beğendiğime** hâlâ karar verebilmiş değilim (107 s).

“Ne?!” Mavi gözünde şaşkınlık (**yansıyor**), kahverengide öfke **yansıyor** (114).

“Elhamdülillah. İlaçlar **iyi geliyor**.” “İlaçlar mı (**iyi geliyor**) ?” (114 s).

Figen Negatif, bardak su ile yeşil hâpı sehpaye bırakırken soruyor: “Ne seyrediyorsunuz Ruhi Bey?” “Televizyon (seyrediyorsunuz)” (112 s).

Çarşılarda etler (**çürüyor**), meyveler **çürüyordu** (22 s).

Diğer Eksiltmeler:

İllegal maçlar web'de canlı yayınlanıyor, dünyanın dört bir yanından bahisçiler oyuna katılıyordu (139 s) [World Wide Web/ ağ].

“Din dersine sıkı çalışın ki öldükten sonra da Algida yiyebilirsiniz!” (166 s) [Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi].

Cinai romanlar yazıyorum (198 s) [Konusu Cinayet Olan].

Mike Hammer'ın kafası karışır. TÜBİTAK'a gider (199 s) [Türkiye Bilimsel ve Araştırma Kurumu].

Derinden, Serpil'in “Mado” deyişini duyuyorum (286 s) [Maraş Dondurması].

4.4.19. Gelişmeli Anlam Bilim Açısından Anlam Olayları

Gelişmeli anlam bilim, anlam daralması ve anlam genişlemesi olarak iki başlıkta değerlendirilmiştir. Anlam genişlemesi; mecaz anlam, argo ve genelleşme şeklinde alt başlıklara ayrılmıştır. Anlamların değişmesinde farklı dillerle olan ilişkiler, kültür seviyesi, farklı çevreyle temas gibi etkenler sıralanabilmektedir.

Gelişmeli anlam bilimin içeriğine bakılacak olursa bu dalın anlam değişimleri ile ilgilendiği ifade edilebilir. Nitekim gelişmeli anlam bilim, oluşmaları için zaman gereken olaylar üzerinde durur. Tarih boyunca kelimelerin anlam bakımından gelişmelerini çeşitli dillerin anlam bilgisi çerçevesi içinde incelemesi dolayısıyla günümüzde sürdürülen çalışmalar, tarihsel anlam bilim adını da almaktadır (Aksan, 1997, s. 211). Gelişmeli anlambilimde zaman içerisinde sözcüklerde olan değişim söz konusudur.

Aksan gelişmeli anlambilim de “bir göstergenin başlangıçta dile getirdiği kavramda bir daralma, bir genişleme belirmesi ya da aynı sözcüğün bir zaman sonra başka bir kavramı anlatır duruma gelmesi kastedilir” (Aksan, 1997, s. 88) şeklinde açıklar.

4.4.19.1 Anlam Daralması

Anlam daralması, zaman içerisinde gerçekleşen bir olaydır. Tek bir sözcükle birçok anlam karşılanırken bu anlamların kısıtlanmasıdır. Örneklerine çok fazla rastlanılmamaktadır. Bir sözcükle birden fazla anlam ifade edilebilirken zaman içerisinde bu ifade gücü azalarak kısıtlanmıştır. Anlam açısından kullanımı azalan sözcükler zamanla anlam daralmasına uğrar.

Anlam daralması anlamlı bir birimin daha sınırlı bir kapsam içermeye başlaması; genel bir anlamdan dar bir anlama geçerek değişmesi” (Vardar, 2002, s. 20) dir. Başka bir tanıma göre anlam daralması “Bir sözcüğün anlattığı kavramlardan bir ya da bir kaçını kaybederek kavram alanının küçülmesine denir” (Hengirmen, 2002, s. 393) şeklindedir.

Anlam daralması önceleri daha geniş bir kapsam alanı olan bir kelimenin zamanla daha dar bir kapsama sahip olmasıdır. Daralmaya maruz kalmış kelimeler daha çok varlığı gösterirken bugün sayıca az varlığı göstermektedirler. Çağrışım yaptırdığı anlam alanı kısıtlanan kelimeler anlam daralmasına uğramışlardır. Anlam daralmaları bir dilin kendi içerisinde gerçekleşse de lehçe(ler)i arasında daha sık görülen bir dil hadisesidir (Demirci, 2017, s. 230) şeklinde ifade edilmiştir.

“Bugün özellikle halk ağızlarında koyun, keçi, büyükbaş hayvanlar için kullanılan *davar* sözcüğü *mal*, *mülk* anlamında Uygur metinlerinde görülmekte, çeşitli Türk lehçelerinde *hâlâ* bu anlamı taşımaktadır. Köy hayatı süren çiftçi mal, mülk sayması bu daralmada etkili olmalıdır. Başlangıçta *şeftali*, *kayısı*, *zerdali* hatta *armut* gibi meyvelerin ortak adı olan, Türkçe *erik* (erik) sözcüğü de belirgin bir daralmaya uğrayarak yalnız bir meyvenin adı olmuştur” (Aksan, 1997, s. 133-134).

Tespit edilen örnekler şu şekildedir:

En son, küçük oğlum Mecit’i kaybettim (28 s).

Vınk! Makineyi yakaladım: “Ne ki bu?” (148 s).

Hesap makinesini kullandı (156 s).

O ‘genel izleyici’ aile silüetini, havlunun üzerindeki makine yağı lekeleri şeklinde anımsıyorum (170 s).

Rüzgar, sokağın iki yanında bahçe duvarlarından sarkan erik dallarındaki çiçekleri koparıp savurarak bir ağaçtan diğerine konduruyordu (178 s).

Ford, iki katlı bir evin bahçesinde, bakımsız erik ağaçlarının arasındaydı (270 s).

“Benim... avcının emanet ettiği tüfeğe gözü gibi bakan geyikten ne farkım var Allah aşkına Avni Bey?” (15 s).

Kesik Baş’ın kopuk bacaklı hâkimi beni kapıya kadar uğurladı (160 s).

4.4.19.2. Anlam Genişlemesi

Anlam genişlemesi, yalnız bir anlamı ifade eden sözcüklerin zaman ile birden çok anlamı içermesidir. Anlam genişlemesi ‘mecaz anlam, argo ve genelleşme’ başlıklarını kapsamaktadır.

Anlam değişmelerinde en sık rastlanan değişmelerden birisi de anlam genişlemesidir. Anlam daralmasında gerçekleşen olayın karşıt halidir. Çıkışı itibarıyla özel bir anlam karşılayan kelime zamanla kendi türünün adının yerine geçer. Örneğin, icat şeklinde ortaya çıkan nesnelere verilen adlar zaman içerisinde kendi türünden üretilen nesnelere de kullanılmaktadır (Demirci, 2017, s. 231).

Aksan anlam genişlemesi için

“Anlam genişlemesinin ilginç bir örneği *çevre* sözcüğünde görülmektedir. Bir şeyin yakını, çevresini anlatan bu öge zamanla *muhit*, *ortam*, *geometri terimi*... kavramlarını yansıtmaya başlamıştır. *Duman* anlamına gelen, *tüt-* kökeninden *tütün* sözcüğü, yakılarak içilen bitkinin Türkiye de yaygınlaşmasından sonra yalnızca bu bitkiyi anlatır duruma gelmiştir” (Aksan, 1997, s. 135) şu şekilde değerlendirme yapmıştır.

Bir kelimenin gerçek anlamı kullanımda olduğu hâlde yan anlam, mecaz anlam, terim anlam kazanması da anlam genişlemesi kabul edilmelidir. Zira dil bu kelimeye yeni anlam karşılama görevi yüklemeseydi ya kendi içinde o görevi üstlenecek yeni kelimeler türetmek yahut başka dillerden kelime ithal etmek zorunda kalacaktı (Demirci, 2017, s. 231).

Demirci’nin sözlerine örnek olarak ‘boya’ kelimesi verilebilir. İlk akla gelen anlamı temel anlam olan nesne ‘boya’, eylem olarak ‘duvarı boyamak’; mecaz olarak ‘gözünü boyamış hiçbir şeyi görmüyor’ şeklinde çoğaltılabilir.

Bu konuyla ilgili örnekler aşağıda yer almaktadır:

Baş validem yani pederin ilk hanımı, kumasına yani anneme pek de şefkat nazarıyla bakmıyordu sanırım (30 s).

Kalenderce gülümseyerek bana kartvizitini verdi: “Okuma, yazman var mı arkadaş?” (33 s).

Uykusuzluktan gözlerimizin çevresi kararmıştı (24 s).

Ahir ömrünü sömürecek, itibarını gasp edecek, dilini uyuşturacaktım (174 s).

Hava kararınca göze daha büyük, orman ebadında görünen eskatolojik koruluğa Tarzan misali, elemli bir umutla bakıyordum (201 s).

Etrafta, gelin arabasından çok cenaze arabası dolanıyor (46 s).

Mezarsız, kefensiz binlerce cesedin ve yurtsuz onbinlerce sürgün’ün soyundandı (193 s).

Savaştan sonra ortalık yatışınca, iki üvey ağabeyim mal mülk kavgasına tutuştular (31 s).

Civan şapşalı, Masum Cici manyağını ödüllendirmişti (80 s).

Benimki, aynada görmek isteyeceğiniz türde bir yüz değil (46 s).

Acımı hemen paylaşıyor: “Ah geçmiş olsun. Yapabileceğim bir şey var mı?” (38 s).

Ne acıdır ki iki kolu, iki bacağı da kesildi (49 s).

Mumların arasında slalom yapan bir gece kelebeği ikide bir aramızdan geçiyordu (133 s).

Çamlıca’da, platoya benzeyen bir alana kurulmuş lunaparka vardığımızda Ozan havalara uçtu (59 s).

O kargaşada Albay Andrea’nın kaldığı konağa yatak odasının arka penceresinden süzülüverdim (23 s).

Sadece beş yılda bir zatürree aşısı olmanız gerekecek (145 s).

Bulut yumakları çözülmüş, naylon ip inceliğinde yağmur yağıyor (48 s).

“Ben asayişe fitim” dedim (155 s).

Elimdeki gülü, kakaolu keki andıran kabarık toprağa daldırdım (201 s).

Meleklerin mayın döşediği cami bahçesinde, musallanın civarında örgütlenmiştik (128 s).

Okul binasına tek sıra halinde giren öğrencilerin peşinden yürürken, “Öğretmenler, yeni nesil sizin eseriniz olacak” yazılı kırışteki Atatürk rölyefiyle göz göze geldim (166 s) [Nesl Arapça *uçkur*, *bel bağı*, *kuşak* sözcüğünden gelir. *Genç kuşak*, *kuşak çatışması* anlamlarını yüklenerek anlam genişlemiştir].

Güllelerle dövülen toprak, hırçın bir deniz gibi dalgalanıyordu (23 s) [Ağacın gövdeye bağlanan bölümlerine verilen isim ağaç *dalı*, ırmak, nehir, göl ve denizde suyun hareketini *dalga* ile anlatılır].

Bir mermi sol omzumu parçalayıp geçti (24 s) [ısırılan parça /yukarda yer alan parça].

Torbalarımızda, cenazenin kimliği koyabileceğiniz şeffaf bir cep de bulunuyor (288 s).

4.4.19.2.1. Mecaz Anlam

Mecaz anlam bir kelimenin temel anlamından uzaklaşarak yeni bir anlam kazanmasıdır. Konuşma dilinde ve genellikle Eski Türk edebiyatında sıkça kullanılmaktadır. Kinaye, teşbih, istiare gibi edebi sanatlarda mecaz anlam vardır. Mecaz anlam şiir ve roman gibi eserlerde söyleyişi daha etkili hale getirmek için kullanılır.

“Bütün dillerde bir sözcüğün ifade ettiği bir anlam vardır. Sözcük söylendiğinde ilk akla gelen bu anlama temel anlam denilmektedir. Sözcüklerin ilk anlamlarına dilin gelişimi içerisinde birtakım münasebet ve benzerliklerle değişik anlamlar yüklenmiştir. İşte temel anlamın dışındaki bu ifadeler mecaz anlamı meydana getirir” (Küleççi, 1995, s. 18).

“Bir sözcüğün gerçek anlamı dışında bir anlamda kullanılmasına ya da sözcüğün, gerçek anlamından bütünüyle uzaklaşarak kazandığı anlama mecaz (değişmece) denir” (Vardar, 2002, s. 68) .

Eserde yer alan örnekler aşağıdadır:

Sen doğduğunda ben çoktan şehadet şerbetini içmiş olmalıydım (16 s).

Gözlerimiz kamaştı (17 s).

Bir yolcu treni mermer zemini yararak uçtu! (17 s).

Şarkılar susmuştu (17 s).

Milletin sabrı taşmıştı, lakin eli kolu bağlıydı (23 s).

Kıvılcımlar saçan bir fırtınanın ortasındaydık (23 s).

Toprak kanımızı emiyordu, sonra da etlerimizi ve kemiklerimizi çiğneyip yutuyordu (24 s).

“Birinin karşısında fazla alttan alırsa, er geç ondan gıcık kaparsın” (41 s).

Gözlerinde ışıklar kımıldadı: “A! Anladım” (41 s).

Ne zamandır bir ayağı cennetteydi zaten (33 s).

Her ne kadar feri sönmüşse de gözlerim ela (47 s).

Hafiften kızıyorum: “Şirinlik akla kibrit suyu döker ve samimiyetin kökünü kurutur” (51 s).

I-ıh. Elim ayağıma dolaşıyor (55 s).

Gençken, akan zaman beni alır götürürdü, şimdiyse donmuş zamanı ben sırtımda taşıyorum (77 s).

Dile geliyorum: “Ozan’ın hastalığı ne acaba öğrenebildiniz mi?” (83 s).

Aklım bir karış havada, ayaklarım yere basmıyordu (103s).

Hafızamın denizi buz tutmuş, anılarımın nehri kurumuş (105 s).

Cumhurbaşkanının gözlerinden yaşlar fişkırıyor (113 s).

Göğsüm kabardı (114 s).

Gezegen çalkalanırken bendeniz 47 saat uyumuşum, sizlere ömür (114 s).

Civan’ın gözler, salondaki tüm ışıkları emiyordu (115 s).

Ha demeye kalmadan kapıyı çarpıp toz oldu (115 s).

Gözü dönmüş gazeteciler, evimi ablukaya almışlardı (116 s).

‘Azrail’e bir beşlik takan Ruhi Mücerret’ i tanıyorum!’ dedim mi, akan sular duruyor, yelkenler suya iniyor (117 s).

Sözüme kulak verin, cennet çayırında yayılası büyükbaşlar (118 s).

Salondaki iki dirhem bir çekirdek, dazlak centilmeni gözüm bir yerden ısıırıyordu (121 s).

Avni Vav sevinçten uçuverdi (123 s).

Masum Cici'nin keli, göz kamaştırıyordu (125 s).

Perdeyi aralayıp dışarıya göz attım (127 s).

Evrende göze batan bir fazlalıktım (130 s).

Mezara mı götüreceğim?... derken kafama dank etti (130 s).

Birbirini mağlup etmekten aciz rakiplerin kapışması, seyircileri heyecana boğuyordu (139 s).

Eğer ilk kurbanı hakikaten ben idiysem, gizli yerini ve kriminal ticari sırrını öğrendikten sonra elimi kolumu sallayarak gitmeme niye göz yumdu? (149 s)

Radyodan Zager&Evns'ın *In the Year 2525* şarkısı sızıyordu (150 s).

Tebessümü, yüzünden taştı (150 s).

Hay'dan gelip Hu'ya giden martılar, göğü makaslıyordu (152 s).

Mahcup ve sempatik bir havaya bürünmüştü (152 s).

Dövüşlerime bayılıyorlarmış (155 s).

Masaüstü bilgisayarına göz gezdirdi (159 s).

Rakibini takdirle süzerdi (169 s).

Koridor duvarına yaslanmış, yerde duran çerçevedeki fotoğrafa gözüm takıldı (170 s).

Sevinçten soluğum kesilmişti (174 s).

Kafatasını delirme fikrine sıcak bakmaz (185 s).

Kırağı soslu çimlere yumulmuş Atlanta'ya bir bakış attım (194 s).

Gevrek gevrek güldü (197 s).

Kanım donmuştu (203 s).

Ağzını bıçak açmıyordu (223 s).

Dili tutulmuş üç merak kumkuması son sürat ilerliyorduk (223 s).

Timur'u görünce ödüm koptu (227 s).

İki: Cavidan, pardon, Serpil evine dönecek ve ortalığın yatışmasını bekleyeceğiz (232 s).

Akşamüstü çekirdekli bir yağmur yağıyordu (237 s).

Hastanenin yolunu tuttum (240 s).

Serpil'le aşkımızı temize çekebilecek miyiz? (241 s).

Avni Vav'ın dili çözüldü (244 s).

Mısralar kalbe barut döküyor, müzik ise kıvılcım saçıyordu (246 s).

Kızım Sahra'yı görme fikri içimi kamaştırıyordu (246 s).

Avni Vav birdenbire bambaşka bir havaya bürünmüştü (246 s).

Audi, arabalarının arasında makas atıyordu (250 s).

Göğsümde, mağlubiyete mahkum bir ordunun kalp atışları yankılanıyordu (251 s).

Onu da gözüm ısıırıyordu (253 s).

Kapitalizmin bu değer illüzyonunu mutlaklaştırdığı bir dünyada insanlar korkuya boğuluyorlar (265 s).

“Eğer biri onu durdurmazsa, İstanbul'u kanla boyayacak” (265 s).

Mehtap, adeta fırçayla boyanmıştı (269 s).

Mutlu aile tablosu, cinayet planımıza gölge düşürmüştü (271 s).

Fujer de ben de fena gerilmistik (271 s).

Serpil Silahlıperi'nin yüzü hep parçalı bulutlu (272 s).

“Onu vurdular Fujer, 100 yaşındaki bir kahramanı, reklam kokan bir cesede dönüştürdüler!” (275 s).

Kalbimin kurdelesini tutup çekerek fiyongunu çözdü (279 s).

Onun kırılgan bedenini incitmekten çekiniyordum (282 s).

Abdurrahman Palay sesiyle tekaffuz ettiğim Cüneyt Arkın repliği kulağımı tırmalıyordu (283 s).

Benimse yüreğim ağzımdaydı: “Serpilciğim, neredesin?” (286 s).

Sehra'nın sessini duyunca az daha sevinçten bayılacaktım (286 s).

Nazlı Hilal sevecenlikten hüzne kayan bir cümle kurdu (291 s).

İçimde bir tsunami dalgası kabarıyordu (296 s).

Azrail'in bana da kol kanat germesini bekledim. (300 s).

İçinde yanan kandilin alazları teninden, gözlerinden yansıyor (301 s).

Masum Cici de Coca-Cola treninin Pepsi vapuruna çarpmasını sağlayarak cinai bir şamataya imza atmıştı (303 s).

Frene basınca, düşünceler kafamdan fırlayıp ön camdan uçtular (304 s).

“Sohbetinizin en ballı evresinde kestim, kusura bakmayın” dedi Ruhi Bey (304 s).

4.4.19.2.2. Argo

Argo bir toplumun dilinden ayrılmış özel bir topluluk tarafından kullanılan ve anlaşılan özel dildir.

Korkmaz'a göre argo,

1. Farklı bir anlaşma biçimi sağlamak üzere aynı meslek veya toplum da olan insanların ortak dildeki kelimelere özel anlamlar vererek, bazı kelimelerde değişiklik yapmak, dilin lehçelerinden, eskimiş unsurlarından ve yabancı kökenli şekillerinden de yararlanmak suretiyle oluşturdukları herkeşçe anlaşılmayan kelime ve deyimlerden oluşan, gereğinde mecazlı anlamlara da yer veren özel dil veya söz dağarcığı ... 2. Külhanbeylerin ve tulumbacıların kullandıkları, özel anlamlı kelime ve deyimlerin yer aldığı kaba dil: Asker argosu, öğrenci argosu, kalaycı argosu, hırsız argosu gibi (Korkmaz, 1992, s. 13).

Vardar, argoyu “bir toplumdaki genel geçer dilden ayrı, ama ondan türeme olan, belli çevrelerce kullanılan ve herkesçe anlaşılmayan eğretilmelerin büyük bir yer tuttuğu, kendine özgü sözcük ve deyimlerden oluşan özel dil” (Vardar, s. 2002) şeklinde tanımlanmıştır.

Eserde geçen örnekler aşağıdadır:

Bense çirozun tekiyim (32 s).

Benden ne diye bir adamı nallamamı istedi (35 s).

Peki ya Masum Cici’yi bulamada tahtalıköyü boylarsam?! (35 s).

Zülfikar Zarifoğlu’nun avlamamı emrettiği Masum Cici belki de bu 50 bin kişinin arasındaydı? (36 s).

Malum, biz kartozlar ağzımızı şapırdatırız (44 s).

Masum Cici’yi nallama işinde Civan Kazanova’dan faydalanacağım (48 s).

Masum Cici’yi o enseleyecek, ben de mıhlayacağım alimallah (48 s).

Hamama kaçak girmiş iki cüzamlı gibi birbirimize tiksintiyle bakıyorduk (73 s).

“Kim olduğumu gayet iyi biliyorsun bunak moruk” (73 s).

Aziz okur, sizden 1 milyon dolar tahsil etsem bile harcayamadan mortlayacağıma 1 milyon dolarına bahse girerim (77 s).

Hususi şoför aceleyle atlayıp arka kapıyı açınca irikiyim, dazlak, paçalarından şıklık akan jilet gibi takım elbisesiyle, ebulpapel liginden bir adam peyda oldu (88 s).

Esrarengiz keltos mendilini çıkarıp, merhumenin alnından şakağına akan ecel terlerini özenle sildi (88 s).

“Bunlar teknil ihtiyarlığın züğürt tesellileri... (90 s).

Kendinizi, kozmosun hilkat nedeni Peygamberimizle bir tutuyor, beni şefaathahasından şutluyorsunuz öyle mi? (118 s).

Ona bahşedilen hissiyatın mahiyeti ile sizin dangalaklığınız arasında hiçbir fark bulunmadığından da kati surette eminsiniz (118 s).

Dur durak bilmeden gönül rahatlığıyla terör estirmeyi kafaya koymuş tüm hödükleri, dine dört elle sarılırlar (118 s).

Amenna: Romantiklik, bir şapşalın ulaşabileceği en ulvi mertebedir (118 s).

Gezegemizdeki en sadık takipçisini tahtalıköye ışınlanmıştım (125 s).

Bu bilezikler, ne kadar gerzekseniz o kadar mutlu hissettirir (138 s).

O, prensip sahibi bir şerefsizdi (142 s).

Çöplükte yaşayan bir berduş olabilirim fakat bu soruyu yanıtlayacak kadar düşmedim (146 s).

Dahası, Bedri Dubara beni ortalıkta görürse tekrar zımbalardı (153 s).

Nevzat Efendi nalları dikmekle, Okan Ağabeyimi derinden sakatlayan çiftmeyi atmıştı... (170 s).

Aşkla ilgili yalnızca ucuz numaraları bilen zengin züppele (187 s).

Babam geberdi (193 s).

Onun nazarında ben de budala bozuntusuyum (196 s).

Size aptal muamelesi çeken kimse karşısında aptal numarası yapmanız kolaylaşır (196 s).

Güya senelerdir moruğun ev işlerine bakıyormuş, tatilden dönmüş (196 s).

“Civan, şimdi oraya gidip seni yaralayan lavuğu indireceğim (220 s).

Sol taraftaki geniş salonda Serpil, beni zımbalayan hergele, 50’lerinde bir kadın ile adam oturmuş kahve içiyorlardı (221 s).

Pervin öldürüldüğünde ise adi herif güya Otel Leto’nun pub’ındaymış (226 s).

Cevap, Fujer’den geldi: Masum Cici denen bir manyak var (229 s).

“Yani kolpacı cüçük, insanları bozuk para gibi harcıyor (246 s).

Yani karısını Serpil Silahlıperi’yle aldatan standart bir zamparaydı (271 s).

İstiklal Harbi’imizin yegane mümessilini daha ne kadar sömüreceksiniz, kahpe?! (283 s).

Hey, şu dilberin çakasına da bakın hele. Sanki dünyada bir tek onda varmış gibi sallıyor kalçalarını (47 s).

Ermeni aromalı Fransız birlikleri, mezbahada işe başlamış çakallara benziyordu (22 s).

Bardan fırlayan ‘dolu’ algarinaların da teşrifiyle çingar tümünden büyüdü (177 s).

“Dalga geçme” dedim (228 s).

Tapınak ucubesi pompuruklar, son öğününü yiyen idam mahkumu gibi geniş getirerek boşluğu dikizliyorlardı (197 s).

Hepsi dalga dümendi (310 s) .

Enselensem dahi, mahkeme bürokrasisi tamamlanmadan öbür dünyaya kapağı atarım (35 s).

‘Gazla!’ dedi, gazladık. Ekmek parası (108 s).

Gerzekler, öğütleri özümseyemez (41 s).

“Birinin karşısında fazla alttan alırsan, er geç ondan gıcık kaparsın” (41 s).

Köhne ve loş fakirhanem birden gıcır gıcır bir lunaparka benzedi (44 s).

Dört koldan eroin almış keş yürüyüşüyle camiye yollandım (117 s).

4.4.19.2.3. Genelleşme

Genelleşme, bir sözcüğün tek nesneyi ifade ederken o nesnelere zamanla anlamı tek olan sözcüğün kavram olarak genelleşmesi anlamına gelmektedir.

Kavram olarak “Bir tür genişleme sayılan *genelleşme*, özel adların tür adına dönüşmesidir” (Aksan, 2007, s. 214).

İmer, bunu “kimi özel adların anlamlarının genişleyerek aynı türden başka nesnelere de ad olması durumu” (İmer vd, 2011, s. 134) şeklinde ifade etmiştir.

“Özel bir çevredeki sözlüksel birimler ortak dile anlamlarını genişleterek geçerse genelleşme olgusu gerçekleşir” (Vardar, 2002, s. 124).

Bir başka deyişle genelleşme, “anamlı bir birimin içeriğinin daha kapsamlı duruma gelmesi” (Vardar, 2002, s. 101).

“Bayraktar, toplum yaşamında yeni katılan ürünlerin zamanla benzerleri ortaya çıktığında sonraki adlandırmaların ilkinden hareketle yola çıkılarak yapıldığını, böylece ilk ürünün adının genelleşerek benzerlerinin adını ve anlamını kapsar hâle geldiğini ifade etmiştir” (Bayraktar, 2000, s. 49).

Genelleşme ile ilgili örnekler aşağıdadır:

Robot bir sivrisineğin kılıcını bilemediği beynimin vadisinde kıvılcımlar uçuşuyordu [Karel Cpek’in oyunu Rossum’un Evrensel Ronotları] (157 s).

Generaller, valiler, bakanlar onun elini hürmetle öpüyor; öğrenciler ona minnetle çiçek sunuyor, şarkıcılar sahneden onu gururla selamlıyor, halk coşkuyla alkışlıyordu [Generalis] (174 s).

Beyaz bir cip fren çığı eşiğinde kayarak duruyor [General Purpose Vehicle] (55 s).

“Benim gitmem gerek, hoşçakal, sonra görüşürüz” dedi ve çantasından içi teflon kaplı, titanyumdan mamul, miğfer benzeri bir başlık çıkardı [tetrafluoretylene] (263 s).

Bir anlık tereddütten sonra ben de kola şişesini kaldırıp Ruhi Bey’inkiyle tokuşturdum [Coco-Cola] (17 s).

Bu doktor müsveddesi, civi yutup vida s.çan, fırıldakçı tiplerden (61 s).

Beynim, kıyamet gününün gazetesini basan matbaa makinesi gibi patlamak üzereydi [Macchina] (183 s).

Bulanık bir okyanusta yüzen kılçıklardan farksızız [Ukyanus Dünyanın çevresini saran deniz] (131 s).

Özel İsimlerden Doğan Genellemeler:

Seyrek saçları, rimelli kirpikleriyle tezat oluşturuyordu [Eugene Rimmel] (154 s).

Jilet fabrikasında üretilmiş kurbanlık mankenin neşesi yerindeydi: “O şeref bendenize ait [King Camp Gillette] (122 s).

Masum dazlak alttan aldı: “Giyotinden sonra kelliğe daha makul bir çözüm bulunamadı...” [Joseph Guillotin] (147 s).

Nikotinman, minyatür bir deveyle konuşuyorum [Jean Nicot] (52 s).

Şehir/Bölge İsimlerinden Doğan Genellemeler:

Mavi bikinili, süt damlası bir ahı, hareketli bir melodi eşliğinde iskelede yürüyor [Bikini Adaları] (106 s).

Blucininin arka cebinden, katlanmış bir kağıt parçası çıkarıp açıyor [Cenova] (173 s).

Yüksek ökçeli pabuçlarıyla, yansımali fayans zeminde yürürken, siyah elbisesinden kesilmiş gibi duran mendiliyle gözyaşlarını sildi [Faenza] (81 s) .

Sarı-siyah ekose gömleğiyle, tombul bir taksiye benziyordu (İskoçya) (179 s).

Masum, zemindeki çinileri yenileyen işçilere rüşvet dağıttı [Çin] (267 s).

Saçları, portakal reçeli gibi parlıyordu [Portekiz] (150 s) .

SONUÇ

Dil ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda dilbilim alanı ortaya çıkmıştır. Dilbilim'in kurucusu olan Saussure, 20. yüzyıldaki çalışmalarıyla bilinmektedir. Saussure'nin ölümünden sonra öğrencileri tarafından hazırlanan "Genel Dilbilim Dersleri" adında kitap yayınlanmıştır. Bu eserde Saussure, dilin bir dizge olduğunu ileri sürmüş ve bu durumu kanıtlamıştır. Daha sonra dilbilim ile ilgili yapılan çalışmalar dilbilimin birçok alt kolunu oluşturmuştur. Bu alt kollardan biri de anlambilimdir.

Anlambilim'in ilk temelleri 19. yüzyılda atılmıştır. Alman dilcisi K.Reisig 1826-27 de "Latin Dilbilimi Üzerine Dersler" adlı kitabında anlam ile ilgili sorunları, konuları Semasiologie başlığı altında yer vermiştir. Alman dilcisinin anlam üzerine attığı temelin üzerinden 70 yıl geçtikten sonra Fransa'da M.Breal sağlamlaştırarak Semantique terimiyle yeni bir çalışma ortaya atmıştır. Breal'in anlam konusuna genişçe yer verdiği kitabı Essai de Semantique'dir. Bu eserden sonra dilin anlamla ilgili yönünü inceleyen dilbilim dalı için Semantics terimi kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra anlambilim; genel anlambilim, felsefi anlambilim ve dilbilimsel anlambilim olmak üzere üç ayrı kola ayrılmıştır.

Çalışmada ele alınan Ruhi Mücerret romanı, anlambilime uygun olması sebebiyle çalışmaya inceleme konusu olmuştur. Eserde dil oldukça sadedir. Eserin kahramanları ansiklopedik bilgilerle donatılmıştır ve kültürlü olan kahramanlar kullandıkları dilde zenginlik göstermiştir. Eserde cümlelerin sık sık benzetme anlamında kullanılması romanın anlambilime uygun olduğunu göstermektedir. "Ben satranç tahtasındaki boyu devrilesi şah misali orada öylece dikiliyorum. Yağmur cadı kazanında kaynayan spagetti misali öylesine uzamıştı ki, şehir köpürmeye başlamıştı. Ağzı çöp kamyonu gibi kokuyordu." bu gibi örnekler romanın anlambilim açısından zengin bir roman olduğunu göstermektedir. Eserde yüz yaşında olan Ruhi Mücerret, beynine yerleştirilen cip sebebiyle sürekli marka isimleri telaffuz eder. Marka isimleri anlambilimin "genelleşme" başlığına örnek olarak verilir. Romandan verilen örnekler bu durumu kanıtlar niteliktedir: Jilet fabrikasında üretilmiş kurbanlık mankenin neşesi yerindeydi O şeref bendenize ait [King Camp Gillette]. Sarı-siyah ekose gömleğiyle, tombul bir taksiye benziyordu (İskoçya). Bir anlık tereddütten sonra ben de kola şişesini kaldırıp Ruhi Bey'inkiyle tokuşturdum [Coco-Cola] şeklinde örnekler verilebilir.

Roman da geçen kahramanların konuşmaları günlük dildedir ve romanda argo sözcükler de sıkça kullanılmıştır. Verilen bu örnekler durumu kanıtlar: “Kim olduğumu gayet iyi biliyorsun bunak moruk. Ona bahşedilen hissiyatın mahiyeti ile sizin dangalaklığınız arasında hiçbir fark bulunmadığından da kati surette eminsiniz? O, prensip sahibi bir şerefsizdi”. Romanda yazar en az çaba kuralını esas almıştır. Bu durum cümlenin anlamında değişme veya bozulma olmadan bazı öğelerin düşmesi ile sağlanmıştır. Anlambilimde en az çaba kuralına eksiltme adı verilmiştir. ğelerde yapılan eksiltmeler ‘zne, nesne, dolaylı tümleç ve yüklem’ eksiltmesi şeklinde yapılmıştır. Bir kelimenin harflerinde yapılan eksiltmeler de diğer eksiltmeler şeklinde verilmiştir. “Bir **elinde** bavul, diğer (**el**) inde çanta. **atalı** kaldırdım. (**atalı**) Tam saplayacakken, Masum Cici, Zlfıkar Bey’i ısırıp yemeye başladı!, Cinai romanlar yazıyorum.” gibi örnekler verilebilir. Çok anlamlılık bir kelimenin anlamının birden çok anlama gelmesiyle oluşmaktadır. Bu durum kelimenin cümle içersisindeki anlamıyla anlaşılır. Yani bir sözcük hem gerçek hem yan hem de mecaz anlama gelebilir. Bu tür sözcükler dilin işlenmişliğini, ne kadar zengin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Roman da bu tür örneklerle sıkça rastlanılması romanın anlambilim için uygunluğunu gösterir. Çok anlamlılık için “Havada metal ışlığıyla fırıl fırıl dönen para, Zlfıkar Bey’in elinin üstüne indi. Gelgelelim, zannedelim aksine savaşlarda çok az insan elini kana bular. Buna mukabil, yaşadıkça ihtiyat, tedbir, önlem, sakınma gibi, hayatla çelişen tutumlara dört elle sarılmayı öğreniriz. Nazilerin eline düşmüş muhasebeci gibi bakıyordu” örnekler sıralanabilir. Bu çalışmayla anlambilim metinlerini anlamak ve anlambilim ile ilgili yapılacak olan araştırmalara kaynak olması amaçlanmıştır.

Sonuç olarak Murat Menteş hakkında bilgilerin kısıtlı olduğundan dolayı yazar hakkındaki bilgiler yazarın eserlerinin giriş kısmından edinilmiş ve bu bilgilere göre yazarın İstanbul doğumlu bir şair ve romancı olduğu bilinmektedir. Menteş, kendisini halktan biri olarak görmüş ve yapılan röportajlarda da bunu dile getirmiştir. Yazar, Edebiyat Kokusu adlı programda batı kültüründen çok kendisini doğu kültürüne yakın gördüğünü ve eserlerini de bu düşünce esasında yazdığını belirtmiştir. Genel olarak bakıldığında Menteş’in eserlerinde imkânsız aşk konusu mevcuttur.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2006). Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Ankara: Engin Yayınevi 4. baskı.

Aksan, D. (2000). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınevi.

Aksan, D. (2007). Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: TDK Yayınevi.

Aksan, D. (1997). Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Ankara: Engin Yayınevi.

Aksan, D. (2001). Türkçenin Gücü. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (1971). Anlambilim ve Türk Anlambilimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınevi.

Akşehirli, S. (2004). Temel Anlambilim Kavramları Üzerine Bir inceleme. İzmir: Yüksek Lisans Tezi.

Aksarı, M. (2006). Dilara Akıncı'nın Betonlar Çiçek Açsa, Çitlembik Kız, Lise Günleri Hikâye Kitaplarını Sözcük Anlambilimi Açısından İncelenmesi. Elazığ: Yüksek Lisans Tezi.

Akçalı, B. (2017). Türkiye Türkçesinde Kullanılan Batı Kaynaklı (Almanca, İngilizce) Kelimeler Üzerinde Ses Bilimsel ve Anlambilimsel Bir İnceleme. İstanbul: Doktora Tezi.

Altun, M. (2004). Eski Metinlerde Bir Semantik İnceleme Örneği. Hikmetnâme, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:7.

Altınörs, A. (2003). "Dil Felsefesine Giriş". İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Bayraktar, N. (2000). "Art Zamanlı Anlambilim Açısından Orhon Yazıtlarında Geçen Toplumsal Yaşamla İlgili Sözcüklerin Anlambilimsel Değerleri". Türkbilig-Türkoloji Araştırmaları I.

Bernard, P. (1974). "Linguistique Generale" (Genel Dilbilim). Paris Yayınevi.

- Cruse, D.A. (1986). *Lexical Semaantics (Sözcüksel Anlambilim)*. Cambridge-Sydney.
- Çağdaş, K. (1974). *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Demirci, K. (2017). *Türkoloji İçin Dilbilim*. Ankara: Anı Yayınevi.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafik Yayınevi.
- Erol, Arslan. H. (2008). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*. Ankara: TDK Yayınevi.
- Filizok, R. (2001). “Anlam Analizine Giriş”. Ankara: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, No:115.
- Guiraud, P. (1999). “Anlambilim” Çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Guiraud, P. (1984). “Anlambilim” Çev. Berke Vardar. Ankara: Kuzey Yayınevi.
- Hengirmen, M. (2002). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İtil, A. (1963). *Sanskrit Klavuzu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınevi.
- İmer, K. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Ankara: İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- J.V. Vendryes. (2001). “Dil ve Düşünce” Çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Kocaman, A. (1990). “Dilbilimsel Anlambilim” Dilbilgisi ve Dilbilgisi Konuşmalar. Ankara: TDK Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (1993). “Dilimizin Dünkü ve Bugünkü Sorunları ve Çözüm Yolları”. Ankara: TDK Yayınevi.
- Küleççi, N. (1995). *Açıklamaları ve Örneklerle Edebi Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınevi.

- Keskin, R. (2003). Türkçe Dilbilgisi-Kelime ve Cümle Tahlilleri. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Kocaman, A. (1980). “Dilbilimsel Anlambilim” Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları. Ankara: TDK Yayınevi
- Özmen, M. (1996). “Bir Eksilteli Cümle Tipi Üzerine”. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.4 S.4.
- Özkan, M. (2016). Edebiyatta Dil Kullanımı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.
- Özkan, M.(2015-16). Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. İstanbul.
- Özkan, M. Tören, H. Engin, O. (2013). Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım. İstanbul: Filiz Kitapevi 3.baskı.
- Palmer, F.R. (2001). Semantik: Yeni Bir Anlambilim Çev. Ramazan Ertürk. İstanbul: Babil Yayınevi.
- Sav, B. (2003). Anlambilim Değişmeleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı:1.
- Saltan, A. (2017). Murat Mentеш’in Romancılığı. Ağrı: Yüksek Lisans Tezi.
- Toklu, O. (2003). “Dilbilime Giriş”. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Uç, T. (1978). “Düşüm (Elleipsis) Olayı ve Türkçedeki Kimi Örnekler”, Ömer Asım Aksoy Armağanı. Ankara: TDK Yayınevi.
- Vardar, B. (1971). Genel Dilbilim Dersleri I. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Vardar, B. (2002). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

10.10.1998 tarihinde Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesinde doğdu. Altı çocuklu bir ailenin altıncı çocuğudur. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Kahramanmaraş Andırın Geben Kasabası'nda tamamladı. 2014-2018 yılları arasında Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü tamamladı. Aynı yıl aynı üniversitede yüksek lisans eğitimine başladı. 2021 yılında. Dr. Öğretim Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ'nün danışmanlığında hazırlanılan “Murat Menteş'in Ruhi Mücerret Romanının Sözcük Anlambilimi Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisan tezini tamamlayarak mezun oldu.

Esra BAKACAK